הרכבת

כתר ט.

ספרית עממית במורונטו
יידישע
מאלקס ביבליאטעק
מארמנטע
JEWISH PUBLIC LIBRARY, TORONTO

דוד פינסקי

נייע ערצעהלונגען

ערשטער באַנד

פאַרלאַג „פונקען" ג. מ. ב. ה.
בערלין
1923

DAVID PINSKY

NEW TALES

First Volume

„FUNKEN" EDITION
BERLIN
1923

„לעגענדען"

—— Alle Rechte, insbesondere der Uebersetzung, vorbehalten ——

Copyright by Funken-Verlag G. m. b. H., Berlin 1922.

BUCHDRUCKEREI LUTZE & VOGT G. M. B. H., BERLIN SW 48.

I

„ברוריה"

מסכתא עבודה זרה, י"ח, רש"י.

דעם אייבּיגן אָנדענק פון מיין ליכטיגן זוהנעניו גאַברי (געבּאָרען דעם 11־טען מערץ, 1909, געשטאָרבּען דעם 14־טען אויגוסט 1916) ג ע ו ו י ד מ ע ט — די ערצעהלונג, וועלכע איך האָב אָנגעהויבּען צוויי אוּן פּיערציג שטונדען פאָר זיין טויט, אין פריידיגער זיכערהייט, אַז זיין בּיסל קראַנק־זיין וועט שנעל פאַראיבּער, אָהן דעם קלענסטן פאַרגעפיהל, אז איך אוּן זיין וואונדערבּאַרע מאַמע וועלען נאָך בּאַלד, דאַרפען זוכען טרייסט אין איהר.

א.

מיט אַלע מעלות איז געוועזען געבענשט ברוריה, די ווייב פון דעם גרויסען תנא רבי מאיר. עס איז געוועזען, ווען נאָטס האַרץ איז אָננעפילט געוואָרען מיט גרויס רחמנות אויף דאָס שוועריע לעבען פון זיין אידישען פאָלק, וואָס האָט ערסט זיין זעלבסטשטענדיקייט און זיין פרייהייט פערלאָרען, האָט ער אריסגענומען איהר נשמה פון אונטער זיין כסא הכבוד און אראָבגעשיקט זי אויף דער ערד. „נעה און דערפרעה די הערצער פון די עלענדע און פערוואָגעלטע, בריינג נחת־רוח צו די פער־וואגלטע און פערטרויערטע. ווער עס וועט דיך דערזעהן, זאָל ווייסן, אז דאָס לעבען איז ווערט געלעבט צו ווערען, און פערשטעהן, אַז ער האָט אַ גרויסען נאָט, וואָס קאָן הערליכעס שאפען, און זאָל לויבען און בענשען מיין נאָמען."

און אזוי אויך האָט זי געהייסען ברוריה — די אויסגעוועהלטע פון נאָט; אָבער די רוימער האָבען זי נערופען וואַלעריאַ — די געבענשטע.

שיין איז זי געוועזען אזוי, אַז ביי דעם הערליכסטען זונאונטערגאנג האָבען די אויגען פון בעוואונדערער ארומגעבלאָנדזשעט פון דער זון צו איהר און פון איהר צו דער זון, און קיינער האָט נישט געקאָנט בעשטימען, ווער איז די גרעסערע שיינהייט און ווער איז דאָס נרעסערע וואונדער. אָבער ביי קידוש־לבנה האָט זי זיך קיינמאָל נישט געטאָרט בעוויזען אין נאָם, כדי די לבנה זאָל זיך נישט בעהאַלטען פאר דער נרעסערער שיינהייט, און די אידען וועלען נישט קאָנען מקדש זיין די לבנה. — ווען זי איז דורכגענאנגען א נאָם, זיינען אלע געהער שטעהן געבליבען, כדי זיי זאָלען נישט אריינפאלען אין גריבער אונטער די פים אָדער זאָלען נישט געשטרויכעלט ווע־רען איבער אַ שטיין אין וועג, ווייל די אויגען האָט מען נאָר געפרויכט אויף איהר. און די שוועריע נאָם־אַרבייטער האָבען נעוואָגט, ווען זיי האָבען זי אנגעקוקט: „דאָס איז אָבער געווען באַלאָאם צו די מידע גליעדער. יעצט וועט די ארבייט נעהן אונז וויע־דער לייכט." און די, וואָס זיינען נעזעסען אין זייערע הייזער, האָבען געזאָגט: „האָט עס יעצט נישט אַ ליעבען שיין נעטאָן אין הויז? מסתמא איז ברוריה פאַרביינענאנגען פארבי די פענסטער." די חכמים אָבער האָבען יעמאָלט איינגעפיהרט אַ נייע ברכה, מיט וועלכער אידען זאָלען לויבען און בענשען נאָט דערפאר, וואָס ער האָט אנגע־טיילט מיט זיין שיינהייט אַ בשר ודם.

ב.

האָבען די תּלמידים פון רבי מאיר געזאָגט: „מיט אַלע מעלות איז געבענשט נעווא־
דען בּוריה און צו א וואונדערבאַרען עדעלשטיין גלייכט זי צו אונזער רבי, מיט וועל־
כען נאָט האָט אויסגעקלויבען איהם צו בעשיינען, אָבער צו איז דאָך נישט איהר האַרץ
בלויז דאָס שוואַבע האַרץ פון אַ פרוי, און ווי די פארבען אין דעם עדעלשטיין, אזוי
שפּיעלען און בייטען זיך אין איהר די תּאוות? ווער זאָגט אונז, אַז איהרע אויערן
זיינען פערשטאָפּט צו פערפיהרערישע רעד, וועלכע פאַלען אויף איהר ווי היים פונ־
קען און מאַכען איהר האַרץ ווי וואַקס צונעהן? מיט אלע מעלות איז אויך נע־
בענשט נעווען אונזער מוטער חוה, פון וועלכער אַלע וויטערע דורות ווייבער זיינען
בלויז אן אָבנלאַנג, און דאָך זיינען איהרע אויערן אָפען נעווען פאר דער שלאַנג.
און וואו חוה איז געפאַלען, וועט בּוריה זיכער נישט קאָנען איינשטעהן."

אזוי האָבען נערעדט צווישען זיך די תּלמידים פון רבי מאיר, ביז אייגמאָל איז
עס דערגאַנגען בּיז צו די אויערן פון דעם גרויסען תּנאים. צוערסט איז ער זעהר אויפ־
געבראכט נעווארען, און זיין כעס האָט אין איהם נעקאָכט, ווי דאָס זידענדינג וואַסער
אין אַ פייערקעסעל. ער האָט נעוואָלט טרעפען מיט זיין צאָרן אלע זיינע תּלמידים און
פערטרייבען זיי פון זיך. ווי דערוועגען זיי זיך צו צוויפלען אין איהר צניעות און אין
איהר ריינהייט און אין איהר שטאַרקייט אין בּיצושטעהן אלע פערפיהרונגען! איז נישט
בּוריה אַ יום־טוב־קינד ביי נאָט, און ווער עס בעלידיגט זי מיט זיינע צווייפעל, איז
מחלל יום־טוב, איז א זינדיגער און נישט ווערט צו זיצען פאר איהם און הערען פון
איהם תּורה?

אָבער ער, וועלכער האָט נעקאָכט מטהר זיין א שרץ מיט ק"ן טעמים, האָט
באַלד נעטראַכט פערקעהרט. ווען ער שיקט אַוועק פון זיך זיינע תּלמידים פאר די צווי־
פעל, וועלכע זיי האָבען אויסגעדריקט אין בּרוריה'ן, וועלען זיי אוועקגעהן און זאָגען:
„ווען מיר וואָלטען געוועזען אונגערעכט מיט אונזערע צווייפעל, וואָלט רבי מאיר זיך
אויסגעלאַכט פון אונז און וואָלט די צווייפעל אויך באַלד פערגעסען. אָבער וויל זיי
זיינען נערעכטע, איז ער אריינגעפאַלען אין כעס און האָט אונז פערטריבען פון זיך."

זיין גרויסער כעס איז יעצט אריבער אין אַ גרויסער פּראכטונג, אָבער דער שאַר־
פער קאָפּ האָט וויטער נעטראַכט: בייז איז דעם מענשענם צונג און נעמיין איז דער

און קלוג איז זי געווען אזוי, אז די קלוגע זקנים פון איהר צייט האָבען געזאָגט: „זאָלען מיר נישט אָנטאָן ווייבערקלײדער און איהר איבערנעבען אונזערע מענערקלײדער, ווײל מיט איהר זיינען מיר ווי די אלטע ווייבער, ביי וועלכע עס האָט זיך שוין לאַנג אויסגעוועבט דאָס ביסעל שכל, ווָאס זיי האָבען ווען פערמאָגט, און זי האָט אין זיך דעם שכל פון אַלע אונזערע יאָהרען צוזאַמענגענומען. און ווען אַ מאַן פלענט זיך לען זיין ווייב און זאָגען, אז א פרוי האָט לאַנגע האָר און קורצען שכל, פלענט די ווייב צוואוארפען איהם: „און ברוריה?“ דאַן האָט דער מאַן געכאַפט זיך, אַז ער האָט זיך פעררעדט און אז זיין איינענע ווייב איז קלינער פאר איהם, ווײל זי האָט איהם אזוי קלוג דערמאָנט אָן ברוריה'ן. די חכמים אָבער האָבען יעמאָלט איינגעפיהרט אַ נייע ברכה, מיט וועלכער אידען זאָלען לויבען און בענשען נאָט דערפאר, ווָאס ער האָט אנגעטיילט מיט זיין קלוגהייט אַ בשר ודם.

אָבער אויך זעהר געלערנט איז געווען ברוריה. אין תורה שבכתב איז זי געווען אזוי זיכער, ווי אוף אַן אויסגעטראָטענעם ווענ, און פאר תורה שבעל פה איז זי געווען ווי אַ שראנק, אין וועלכען מען טוט ספרים אַריין. מיט קלאָרער איינפאכ־ הייט האָט זי פאראייניגט אין זיך גרויסע שאַרפזיניקייט, און די תורה איז א פעלד, ווָאס מען קאָן בעארבייטען נאָר מיט ד י נעצייג. א סך פלאָנטערס האָט ברוריה פערנאַנדער־ געפלאָנטערט, און א סך דונקעלע שטעלען האָט זי העל אויפגעלויכטען, איהר ווָארט און פסק דין האָבן געגאָלטען, ווי דאָס ווָארט און פסק דין פון איהר מאַן, דעם גרויסען תנאים רבי מאיר. אָבער פון רבי מאיר'ן, וועלכער איז געווען דער גרעסטער פון זיין צייט און אזוי שאַרפזיניג, אַז ער האָט געקאָנט מטהר זיין א שרץ מיט ק"ן טעמים, האָט מען געזאָגט: „עס איז נישט קיין וואונדער, אז ער וויים אזוי פיעל און איז אזוי שארפ־ זיניג: ער האָט דאָך ברוריה'ן פאר א ווייב!“

דאָך רבי מאיר'ן האָבען די ווערטער נישט געאַרט און נישט בעלײדיגט, ווײל ער איז זעהר שטאָלץ געווען אויף איהר, און ער האָט זי אונענדליך געליעבט. און יע־ דען טאָג פלענט ער זאָגען אין זיינע תפלות: „א וואונדערבאַרען עדעלשטיין האָסטו בעשאפען און פון אַלע דיינע קנעכט האָסטו מיך אויסגעקליעבען מיט איהם צו בעשיי־ נען — וויי זאָל איך דיר דאַנקען, נאָט?“

שמאַרק זי איז ביים טויט פון אידרע קינדער? האָט דען נישט די נאַנצע וועלט יע־מאָלט אייננעזעהן, אַז אייניצ איז זיין ברוריה?

אָבער דער פרומער תנא, וועלכער האָט דעם פֿה פון דעם שׂטן צוגעליכען צו דעם כח פון נאָט און טויזענדער וואַרנונגען ארויסגעשיקט אין לעבען נענען דעם יצר הרע, האָט מיט שוידער נעזוכט פערטיידיגונג פאר זיך און זיין אייגענער יצר־הרע־מורא. און פערשעמטערהייט, מיט אַ ציטער אויף די ליפּען האָט ער געפליסטערט: „זיי מיר מוחל, ברוריה, דו הילינע מיינע, אָבער זאָלען זיי דיך אויספּראווען."

צוויפעל פון זיין האַרץ. אויף מטהר צו זיין א שרץ מוז מען זיין א רבי מאיר, אָבער אויף מטמא צו זיין א ברוריה, איז נעמנג צו זיין א שרץ. ביז צו דעם טאָג פון איהר טויט וועלען זיי נישט אויפהערן צו רעדען, און וועלען איהר ערליכע נשמה וועט פער־לאָזען איהר ערליכען לייב אונבעפלעקט און ריין פון זינד, וועלען זיי זאָגען: זי איז געשטאָרבען ריין, וויל צו איהר איז די שלאַנג נישט צוגעשטאַנען און וויל נאָט האָט זי נישט אויסגעפרובירט מיט פערפיהרונג. און דאַן וועלען זיי נאָך זאָגען: נאָט פֿרואווט אויס בלויז זיינע שטאַרקע, אָבער וויל ער האָט נעוואוסט ברוריה׳ס האַרץ, אַז דאָס איז שוואַך פאר דעם פערפיהרער, האָט ער זי נישט אויסגעפרואווט און אָב־געהיט זי פון פערפיהרונג.

ביי דעם נעדאַנק האָט ער דערפיהלט אַ גרויסע שוואַכקייט אין זיין גאַנצען קער־פער, און אַ שוויים איז אַרויסגעטראָטען אויף זיין הויכער שטערן. וואָס טאָן, אַז די ניפטינע שלאַנגען־צינגער זאָלען אזוי נישט שטעכען אין זיין ברוריה, און וי מאַכען, אַז יעדער נעדאַנק וועגען איהר זאָל זיין אזוי ריין וי איהר האַרץ?

זיין גרויסער שכל האָט זיך באַלד דערטראַכט און איהם אונטערגעזאָגט: „זאָ־לען זיי זי אויספרובירען!“

א שוידער איז איהם דורכגעלאָפען, און עס איז איהם געוועזען, וי ער וואָלט זיך דאַרפען שעמען פאר די פיער וועגד, אין וועלכע ער האָט זיך דערוועגט אזוינס צו טראַכטען. אָבער ער האָט שוין נישט נעקאָנט צוריק פון דעם נעדאַנקען, וועלכער האָט איהם אויסגעזוכט פאר דעם אייניצינען אויסוועג. מיט אויספרובירען זי וועלען פערשטאפט ווערען די בייזע מיילער אויף אייביג, און אלע וועלען זעהן, אַז ברוריה זיין וויב האָט אַ ריין האַרץ וי א ריינעם נייסט, אַז איהר צניעות איז אזוי גרוים וי איהר שיינהייט, און איהר טרייהייט צו איהם איז אזוי גרוים וי איהר קלוגהייט. און יעמאָלט ערסט וועלען זיי בעגריפען, וי גרוים איז נאָט׳ס חסד צו זייער דור, אין וועלכען זיין ברוריה לעבט, און וי גרוים איז זיין איינען אנזעהן ביי גאָט, וואָס ער האָט איהם זי געגעבען פאַר אַ וויב.

און רבי מאיר האָט געטראכט אַ טאָג און צווי און דריי. זיין עס־לוסט איז איהם אָבגעפאַלען, זיין שלאָף האָט איהם פערלאָזען, און געדאנקען האָבען זיך אין איהם נע־מעהרט מיט דער שנעלקייט פון א בליץ — איין געדאַנק האָט ארויסגעבראַכט דעם אַנ־דערן, איינער האָט דעם אַנדערן אונטערגעשטיצט און איינער האָט דעם אַנדערן נע־

פסלט. בערג און בערג פון נעדאַנקען, טיעפע, שארפע, וויטגעהענדינע. און צווישען זיי זיינען געוועזען נעדאַנקען, פאַר וועלכע ער האָט זיך געשעמט, וועלכע האָבען איהם שטאַרק בעאונרוהיגט און ארויסגערופען ביי איהם א כעס אויף זיך אַליין. וי קומען זיי נאָר צו איהם? די צווייפעל — וי האָבען זיי נעקאָנט נעפינען איינטריט אין איהם? וי קאָן ער, ער אליין, וועלכער וויים דאָך איהר האַרץ אזוי גוט און פאר וועמען איהרע נעדאַנקען זיינען וי אן אָפען בוך—! האָט זי נישט געגוג בעוויזען, וי פרום און

„שיינע תּלמידים האָב איך אין אייך, און איהר וועט עס פערשפּרייטען די תּורה אין ישׂראל! א י ה ר וועט דאָך מטהר זיין א שרץ נאָר אויס איין טעם: וועז עס וועט זיך אייך לויגען."

נאָך אַראָבגעפאַלענער זיינען ביי זיך געבליבען די תּלמידים, און רבי מאיר האָט וויטער נערעדט צו זיי, אויף זיין שטיינער, מיט אַ משל:

„א פוקס האָט אָנגעטראָפען א הון און צו איהר געזאָגט: „איך האָב געהערט אויף דיר זאָגען, אַז דו צוויפעלסט, אַז איך בין פון אַלע היות די צניעות׳דינסטע, דער־פאר וועל איך דיך גלייך צורייסען." האָט זיך די הון דערשראָקען און ארויסגערעדט מיט תחנונים: „איך צווייפעל עס נישט, און אויב איך האָב עס וועז געצווייפעלט, וועל 'איך שוין מעהר נישט צווייפלען." און דער פוקס, וועלכער איז געווען גוט אויף־געלענט, וויל ער איז געווען זאַט, האָט וויטער געזאָגט צו איהר: „איך לאָז דיך יעצט אָב, אָבער נעדענק, אויב דו וועסט נאָר וועז עס איז ארויסבריינגען פון דיין מויל דעם קלענסטען צווייפעל, ביזטו א בן־מות." האָט די הון זיך געשוואָרען, אז זי וועט קיין־מאָל נישט ארויסבריינגען פון איהר מויל דעם קלענסטען צווייפעל. אָבער וועז דער פוקס האָט זי אָבגעלאָזען און איז אַוועקגענאַנגען פון איהר, האָט זי אונטערגעלענט איהר קאָפּ אונטער איהר פליגעל און אזוי בענבה׳דיג אריינגעטראַכט אין זיך, אַז עס איז נישטאָ קיין גרעסערער רשעכע ווי דער פוקס."

יעצט האָט רבי מאיר דערהעכערט זיין שטימע און געזאָגט:

„ניין, נישט מיט אָנשרעקען וועל איך פערניכטען אין אייך די צווייפעל, וועלכע איהר טראָגט צו ברוריה מיין וויב. איהר וועט זיי דאָך בלויז בענראָבען ביי זיך טיף אין הארצען און אָנזאָגען אייערע נעדאַנקען, זיי זאָלען זיך קיינמאָל נישט ארויסדער־וועגען אויף אייערע ליפּען. איהר וועט אייך זאָגען, אז איהר זייט נערעכט, נאָר וויל איהר האָט מיך נישט געהאָלט פערלייגרען, האָט איהר אייך אונטערגענעבען. אָבער אין וויל, איהר זאָלט אויף אן אמת מעהר נישט צווייפלען. פון אייערע הערצער זאָלען די צווייפעל ארויסגעטריבען ווערען און אייערע נשמות זאָלען פון זיי אויסגעהיילט ווערען."

די תּלמידים זיינען נעזעסען שטיל, ווי זיי וואָלטען בעטראַכט, ווי דאָס זאָל נע־שעהן, און אייגער אַ נישט־פאָרזיכטיגער האָט אויסגערופען:

„אַז דו צווייפעלסט נישט, וועלען מיר אויך נישט צווייפלען."

רבי מאירס געזיכט איז צוערסט זעהר רויט געוואָרען, אָבער דאַמאָלס האָט ער קיין וואָרט נישט ארויסגערעדט, ווי ער וואָלט זיך איינגעהאַלטען צו רעדען אין זיין גרויסען כעס. דערנאָך איז זיין געזיכט נאַנץ בלייך געוואָרען, און איינגעפאַלען אין אויסגעצוינגען, פון גרויסער אויפרעגונג אין איהם, און ער האָט נעזאָגט:

„וועה דעם, וועמעס נעדאַנקען זיינען די נעדאַנקען פון א נאַר, און נאָך מעהר וועה איהם, וועז ער בעהערשט נישט זיינע ליפּען. האָט איהר דען פריער נעצווייפעלט, וויל איך האָב נעצווייפעלט? וועך פון אייך וועט זיך דערוועגען צו זאָגען, אַז רבי

ג.

האָט רבי מאיר פערזאמעלט צו זיך אַלע זיינע תלמידים און נעזאָגט צו זיי:

„עס האָט דערגרייכט צו מיר, וואָס איהר רעדט וועגען ברוריה מיין ווייב, און אייערע צוויפלען וועגען איהר האָבען פערנומען מיינע אויערען. ווען אייער האָט צווייפלען אין זיין חבר אָהן קיין שום גרונד, וואָס זאָל דער חבר טאָן? זאָל ער נישט קומען און זאָגען: וואָס איז דער גרונד פון דיינע צווייפלען, און דיין ספקות מיט וואָס האָב איך ביי דיר ארויסגערופען? און זאָל ער נישט זאָגען: דו ביזט אַ שלעכטער חבר, אַז נישט וואָלסטו קיין צווייפלען צו מיר נישט ארויסגערופען, ווען דו האָסט קיין גרונד צו זיי נישט. זאָל איך איך יעצט נישט זאָגען, או איהר זייט אַלע שלעכטע מענשען, נישט ווערט צו זיצען פאר מיר, וויל אייערע אייגענע מחשבות זיינען זינדיג און איהר אליין זייט אַ שפיעלצייג אין די הענד פון דעם פערפיהרער, דערפאר צוויי־פלעט איהר אויך אין דער ריינהייט פון ברוריה מיין ווייב? וואָלט איך נישט געזוי־זען געוועט, ווען איך שיק אייך אַלעמען אַוועק פון מיר און שטאָפּ פאר אייך צו די קוואַלען פון מיין תורה?"

א שרעק איז אָנגעפאַלען אויף די תלמידים און א גרויסע אונרוהינקייט האָט זיך בעזעצט אין זיי. די פון זיי, וועלכע האָבען מעהר פון אלעמען ארויסגעזאָגט די צווויי־פל און פערשפרייט זיי, זיינען געבליבען זיצען מיט אַראָבגעלאָזענע אויגען, בע־שעמטע און געשלאָגענע. אָבער די פון זיי, וועלכע האָבען זיך נאָר צוגעהערט צו די צווייפל און אַליין זיי קיינמאָל נישט ארויסגערעדט, האָבען נעקוקט ארום זיך דער־שראָקענע, אויפגערודערטע, וי זיי וואָלטען נעזוכט די שולדיגע. און איינער איז אויפ־געשטאַנען און האָט נעזאָגט:

„רבי, דו ווסט דאָך נישט בעשטראָפען די הערער וי די רעדער."

אָבער רבי מאיר האָט נעענטפערט:

„איין שטראָף פאר די הערער וי פאר די רעדער. וויל נישט די מויז אליין איז דער גנב, נאָר אויך דאָס לאָך."

דאָ האָבען די תלמידים ארויסגערעדט שטיל און פערשעמט:

„אָבער מיר צווייפלען נישט מעהר."

רבי מאיר האָט זיך צולאַכט:

ד.

נישט איין מענער־האַרץ האָט אויפגעציטערט, ווען רבי מאיר האָט ארויסגע־רעדט די דאָזיגע ווערטער זיינע. די מענליכע נאָהנקייט פון דער וואונדערפולער ברוריה האָט ווי א הייסער שטראָם דורכגעריזלט פון קאָפּ ביז פוס נאָר א סך פון רבי מאיר׳ס תלמידים. אָבער אַם שטאַרקסטען האָט אויפגעשלאָגען דאָם האַרץ פון דעם שיינעם שמעון, דעם זוהן פון רבי ישמעאל, און ער האָט נעמוזט צומאַכען זיינע אויגען דורך דעם רייצנעפיהל, וואָם איז דורכגעאָפען דורך איהם.

דער שענסטער פון אלע תלמידים איז נעווען שמעון דער זוהן פון רבי ישמעאל. ווען א רוימישע מאַטראָנע האָט איהם איינמאָל דערזעהן, איז איהר נעווען, ווי דער גריעכישער נאָט אַדאָנים, דער גאָט פון קראַפט און יוגענד און שיינהייט, האָט זיך מגייר נעווען און אויסגעצויגט זיך לערנען די אונפערשטענדליכע אידישע תורה, און זי האָט איהם נערופן „דער איד־געווארענער אַדאָנים". הויך אין וואוקס איז ער גע־וועזען, און שלאַנק און פלינק, מיט רויטליכע האָר אויף קאָפּ און בערדעל, און אויגען, וואָם זייער פאַרב האָט זיך נעביטען מיט די צייטען פון טאָג און דעם צושטאַנד פון זיין נעמיט און וועמעם בליק קיינער האָט נישט נעקאָנט אויסהאַלטען. אויס פרומקייט פלענט ער צומאַכען די אויגען, ווען ער פלענט זיך אָנטרעפען מיט אַ פרוי, כדי ער זאָל נישט נעבאָרען אין אַ אידישער טאָכטער קיין שלעכטען נעדאַנק. אָבער ער האָט איינמאָל נישט צוגעמאַכט די אויגען פאר ברוריה׳ן און אנשטאָט צו פערברענען איז ער אָננעצונדען נעווארען, און זיינע אויגען האָבען ארייננעברענט אין זיך איהר בילד, וויא זינעל אויף א ברענענדינען טריפוואַקס, נישט אויסצולעשען. פון יעמאָלט אָן האָט ער נאָר זי נעזעהן פאר זיך, זי איז נעווען זיין חלום ביי דער נאַכט, און זיין גע־דאַנק ביי טאָג, און דאָם תורה־לערנען האָט איהם נישט נעקאָנט העלפען. זיין גרויסע מענליכע שיינהייט האָט נעפונען איהר צווילינג אין ברוריה׳ן, און ער האָט נעלעבט נאָך איהר, ווי נאָך עטוואָס, וואָם האָט שטענדיג נעהערט צו איהם, ווי נאָך עטוואָס, וואָם האָט שטענדיג נעמוזט זיין זיינס. ער איז נעווען פרום אלע זיינע יאָהרען, און נעוואוסט פון הייסע תפלות און שווערע תעניתים, פון פיינינען דעם קערפער און רייניגען די נשמה, אָבער זיינע תפלות איצטער זיינען נעווען נישט קיין חרטה און נישט קיין שרעק פאר וינד, נאָר אנקלאנגען און טענות. עס איז איהם נעווען, ווי

מאיר האָט נעצווייפעלט אין ברוריה זיין ווייב? אָבער אייערע צווייפעל, וועלכע איהר האָט נישט נעקאָנט בעהאַלטען אין זיך און נעמוזט זיי ארויסגאָווארן פון זיך און אריינ־שיפען איינער דעם אַנדערען אין די אויערן, וויִ די ניפטינע שלאַנגען, זיינען נעוואָרען וויִ אַ קוואַל פון א מנפה, אָנשטעקענדיג און פערניפטענדיג רעכטס און לינקס, נאָהנטע און ווייטע. אויך מיך האָט איהר אָנגעשטעקט מיט אייער צווייפעל, און ווי איהר רעד איך שוין אויך: פיעלייכט איז ברוריה מיר טרויִ, וויִל דער פערפיהרער איז צו איהר נישט צונעטראָטען."

די פון די תלמידים, וועלכע האָבען די ערסטע אויסגעדריקט די צווייפעל, האָבען נעווואָלט מיט נצחון אויפהעבען די קעפ, אָבער זיי האָבען זיך איינגעהאַלטען, נאָר טיף אין זיך נעשמייכעלט און קוים נעקאָנט זיך בעהערשען, אַז דער שמייכעל זאָל נישט אַ שטיף טאָן אויף זייערע ליפען. אָבער דער קלוגער רבי מאיר האָט בעמערקט דאָס נצחון־פייערל, וואָס האָט אויפגעבליצט אין זייערע אויגען, און ארויסגערעדט מיט שטאַר־קערער שטימע, פאר וועלכער זיי האָבען זיך דערשראָקען:

„איך האָב קיינמאָל אין ברוריה מיין ווייב נישט נעצווייפעלט, און דער קלענסטער חשד איז מיר נישט אויפגענאנגען וועגען דער ריינהייט פון איהר האַרצען. אָבער אייער בייז גיפט האָט זיך אינגעזעסען אין מיינע ניערען, און אייער נעשטאַנק האָט נעבאָרען אין מיר עיפוש־נעדאַנקען. יעצט זאָג איך מיר: דער עפעל איז וואונדערשיין, אָבער וועך ווייס, וואָס עס טוט זיך אין זיין האַרצען? אָט אזוי האָט איהר נעבראכט מיט דעם סם פון אייער צווייפעל, אַז רבי מאיר זאָל צווייפעלן אין דער ריינהייט פון דעם האַרץ פון ברוריה זיין ווייב. זאָל איך אייך נישט פון מיר מיט שטעקענס פערטרייבען און מיט קללות? נאָר איך האָב אנדערס בעשלאָסען. וואָס טוט מען אום אויסצוגעפינען, צי דער שיינער עפעל האָט אַ נעזונד האַרץ? מען שניידט איהם אויף. אויך איך וויל אויפשניידען, וויל אריינקוקען אין ברוריה'ס האַרץ, פרובירען איהרע ניערען. און הערט, וואָס איך האָב אָבנעטראכט: נאָנצע דרייסיג טעג וועל איך מיך צו איהר אין טבריא נישט בעווייזען — דרייסיג טעג, גלויב איך, זיינען נענוג אויף אויסצופרובירען די שטאַרקייט פון א פרוי, ווען איהר מאַן איז נישטאָ לעבען איהר — און איהר קלייבט אייך אוים אייִ־נעם פון אייך, וועלכער זאָל נעמען אויף זיך איהר פערפיהרער צו זיין — —"

אָבער א צוויטער האָט געזאָגט:

„אום בּרוריה׳ן צו פערפיהרען, דאַרף מען זיין נישט דער שענסטער און נישט דער קלינסטער, נאָר דער שטאַרקסטער, ווייל וואָס איז די שיינהייט פון אונזער שענסטען געגנער איהר שיינהייט, און וואָס איז די קלוגהייט פון אונזער קלינסטען געגנער איהר קלוגהייט. אונזער שענסטער וועט בטל ווערען פאר איהר און וועט זיך פרענען: „פאר וואָס בין איך אזוי מיאום?“ און אונזער קלינסטער וועט שטעהן פאר איהר ווי אן אומגעלומפערטער נאר. אָבער די נאָהנטקייט פון א זעהר שטאַרקען מאַן וועט זיך לענען ווי אַ נעפּל אויף איהרע חושים, דער אָטעם פון גרויסער מענליכער קראַפט וועט ארויינדרינגען אין איהר ווי ווין און וועט זי פערשיכורען. אום צו מאַכען א פרוי אריינצובייסען אין א פערבאָטענעם עפּל, דאַרף מען האָבען א קלוגע שלאנג, אָבער אום צו מאַכען א פרוי צו פערלאנגען נאָך אַ פרעמדען מאַן, מוז מען האָבען א מאַן, וועמעס גבורה און קראַפט זאָלען ווירקען אויף איהר ווי די צוויי שטיינער פון דער מיהל. און אויב בּרוריה וועט ביישטעהן גרויסער מענליכער קראַפט, איז איהר שטאַרקייט איבער אלע צווייפעל.“

און ער האָט עס געזאָגט אזוי, אַז אַלע זאָלען זעהן, אז ער איז דער שטאַרקסטער און ער דאַרף נעשיקט ווערען.

דאָך א דריטער האָט געזאָגט:

„אום בּרוריה׳ן צו פערפיהרען, דאַרף מען זיין נישט דער שענסטער און נישט דער קלינסטער און נישט דער שטאַרקסטער, נאָר דער וואויל־געלערנטסטער. וויל אויב אונזער חבר איז געלערנט אין אלץ, וואָס ער האָט געזאָגט וועגען דעם קלינסטען און דעם שענסטען, מוז ער דאָך אויך איינזעהן, אַז אויב מענליכע קראַפט וועט בּרוריה׳ן נישט בעריהרען. וואָרום זי וועט זיך זאָגען: נאָך שטאַרקער איז א ווילדער אָקס און ווער איז שטאַרקער פאַר אַ לייב, זאָל איך דערפאַר אויסגעהן אין תּאוה נאָך דעם ווילדען אָקס און דעם לייב און דעם העלפאַנט? אָבער דער וואויל־געלערנטסטער פון אונז וועט וויסען, וויי ארויסצורופען איהר בעוואונדערונג, וועט נעוויינען איהר האַרץ דורך זיין שארפזינניקייט אין דער תורה, און אויב איהר מאַן, אונזער רבי רבי מאיר, קאָן משהר זיין א שרץ מיט ק״ן טעמים, וועט איהר פערפיהרער מיט צוויי מאָל ק״ן טעמים דאַרפען בעווייזען איהר, אז ראובן האָט נישט געזינדיגט מיט בלהה זיין פאָטער יעקב׳ס וויב, אז דוד המלך האָט נישט געזינדיגט מיט בת שבע דער וויב פון אוריה דעם הי׳תיער, און אז איהר זינד בעגען איהר מאַן וועט אויך קיין זינד נישט זיין. און אויב בּרוריה וועט ביישטעהן דער גרויסער פלפול־קראַפט פון דעם וואויל־געלערנטסטען אונטער אונז, איז איהר שטאַרקייט איבער אלע צווייפעל.“

און ער האָט עס געזאָגט אזוי, אַז אַלע זאָלען ווייסען, אַז ער האַלט זיך פאר דעם וואויל־געלערנטסטען און ער דאַרף נעשיקט ווערען.

איז אויפגעשטאַנען א פיערטער און האָט געזאָגט:

נאָט האָט איהם נישט געגעבען, וואָס עס קומט איהם, אוועקגענומען בייַ איהם, וואָס האָט איהם אַליין געמוזט געהערען. און פֿאַר וואָס האָט נאָט נעפּראַכט ברוריה'ן אין זיין וועג? און פֿאַר וואָס האָט ער איהם נישט צוגעמאַכט די אויגען בייַ דער בעגעגנונג? און אין זיינע אונרוהיגע, אָפּט פּיעבעריש געדאַנקען האָט ער אָנגעוויזען נאָט, וויַ ער קאָן נאָך קומען צו דער, וועלכע איז איהם נעווען בעשערט. רבי מאיר קאָן שטאַרבען, און ער וועט ירשענען ברוריה'ן. און אויב נאָט וויל נישט דעם טויט פון דעם צדיק, קאָן ברוריה רבי מאיר'ן פערלאָזען, צוגט'ען זיך מיט איהם און אריינקומען אין די ארמס פון איהר שיינהייט־צוויליגע. קאָן נאָט עס נישט דער־וייזען?

און יעצט וען רבי מאיר האָט אָבגערעדט, איז איהם געווען, וויַ נאָט האָט דער־הערט זיינע תפלות, און ער האָט געוואוסט בעשטימט, אַז ער וועט זיין דער אויסג־ווהלטער אויף דורכצופיהרען דעם וויליען פון דעם אַלמעכטיגען. און רבי מאיר, וען ער האָט ארויסגעזאָגט, וואָס ער האָט אָבגעטראַכט, האָט געוועדט זיין בליק אויף שמעון דעם זוהן פון רבי ישמעאל, וויַ ער וואָלט איהם אויסגעקליבען צו טאָן די נעפּעהרליכע שליחות. אָבער ער האָט נאָרנישט געזאָגט, קיין עצה נישט נעגעבען, נישט אָנגעוויזען מיט ווערטער, וועמען ער וואָלט אויסגעקליבען. ער איז גלייך ארויס פון דער ישיבה און געלאָזען די תלמידים אליין, זיי זאָלען אויסקלייבען פון זיך וועמען זיי ווילען.

און וועדליג פּיעלע אוינען האָבען זיך צוגעוענדט צו שמעון דעם זוהן פון רבי ישמעאל, איז זיין אויסקלייבונג דאָך נישט נעווען קיין איינשטימיג. וויל נאָך אייניג פון די תלמידים האָבען געוואָלט נעמען אויף זיך די דאָזיגע שליחות, און דאָס זיינען נעווען די יענינע, וועלכע האָבען אם העכסטען אויסגעדריקט זייערע צוויפּל־אין ברוריה'ס שטאַרקייט.

און איינער האָט געזאָגט:

„אום ברוריה'ן צו פערפיהרען, דאַרף מען זיין נישט דער שענסטער, נאָר דער קלינסטער. צו איהר קאָן מען צוקומען נישט דורך איהרע אוינען, נאָר דורך איהרע אויערן. איהרע אוינען קאָן זי פערמאַכען פאר דעם שענסטען בילד, אָבער עס איז ניטאָ קיין שטאָף נענוג, מיט וועלכען זי זאָל קאָנען פערשטאָפען איהרע אויערן פאַר קלונג רעד. דאָס שיינע בילד, וואָס זי וועט דערזעהן, וועט פערפליהען, וויַ זי וועט זיך נאָר אָבקעהרען פון איהם, אָבער דאָס קלונג וואָרט וועט בלייבען זיצען אין איהר הארץ און וועט דאָרטען גראָבען און ענבוירען. נעדענקט, אַז אויך אונזער מוטער חוה איז פערפיהרט געוואָרען מיט קלונג וועדטער פון דער קלוגער שלאַנג, וויַ עס שטעהט אין פּסוק: „און די שלאַנג איז געווען קלינער פון אלע חיות אין פעלד.“ און אויב ברוריה וועט ביישטעהן דעם קלונגן וואָרט, איז איהר שטאַרקייט דאָן איבער אלע צוויפּעל.“

און ער האָט עס נערעדט אזוי, אַז אַלע זאָלען זעהן, אַז ער איז דער קלינסטער און ער דאַרף נעשיקט ווערען.

צער וועלט האָט זיך קיינער נישט געפונען, וואָס זאָל מיך וועלען צונעמען אנשטאָט אַ זוהן, יעדער האָט נעקוקט אויף מיר ווי אויף א בייזע אָנשיקענים, און נאָר די מורא פאַר נאָט און זיינע נעבאָטען האָט אָבגעהאַלטען די מענשען, זיי זאָלען מיך דעם טויט נישט איבערגעבען. און אזוי בין איך אויסגעוואַקסען אין הונגער און נויט און עלענד, אָהן לאַסקע, אָהן א קוס, אָהן א גוט וואָרט, אָהן א צערטליכען בליק, אָהן דעם קלענסטען צייכען פון ליעבע, דאָך מיט אַ ברענענדיגער בינקענים נאָך ליעבע און לאַסקעס אין האַרצען. און איך זאָג אייך, אויב בוריה וועט נישט אויפפלאַקערן אין זינדיגער ליעבע אוים רחמנות צו מיר, איז איהר שטאַרקייט איבער אלע צווייפעל."

און וויל זיינע ווערטער האָבען געמאַכט אַ רושם, איז ער געוועזען זיכער, אַז ער וועט זיין דער אויסגעוועהלטער.

אָבער יעצט האָט וויעדער אָנגעהויבען דער ערסטער, און נאָך איהם דער צווייטער, און דאן וויעדער דריטער און דער פיערטער און דער פינפטער, און דאן אלע אויף א מאָל. איינער האָט נעוואָלט אריבערשרייען דעם אנדערן און איינער האָט נעוואָלט מבטל זיין דעם אנדערן. און נאָך אנדערע האָבען זיך איינגעמישט אין זייערע רעד, און באַלד איז אין דער ישיבה געשטאַנען א גערויש, ווי צווישען א גרויסען עולם אויף דעם אָפענעם מאַרק־פלאַץ אין א געשעפטיגען מאַרק־טאָג.

נאָר איין שמעון דער זוהן פון רבי ישמעל האָט נישט גערעדט. ער איז געוועזען זיכער, אַז ער וועט זיין דער אויסגעוועהלטער, וויל אזוי האָט אָנגעזאָגט רבי מאיר מיט דעם בליק פון זיינע אויגען און וויל אזוי וויל נאָט, און וויל ער האָט פעראייניגט אין זיך צו זיין גרויסער שיינהייט אויך די איבעריגע אייגנשאַפטען, וועלכע זיינען אזוי נויטיג געוועזען אום ברוריה׳ן צו פערפיהרן. וואַרום אויך פאַר דעם אונגליק־ליכסטען האָט ער זיך געפיהלט. וואַרום ווער קאָן דען זיין אומגליקליכער פאַר איהם, צו וועמען נאָט איז געוועזען אזוי האַרט און צוועקגענומען ביי איהם, וואָס האָט גע־זאָלט זיין זיינס, און דאַן איהם נאָך בעוויזען, וואָס ער האָט פערלאָרען, און אָנגעפילט זיין האַרץ מיט האָפנונגסלאָזינקייט און מיט שמערץ? און וועט עס וועט קומען די שעה און ער וועט ברוריה׳ן דערצעהלען די ליידען, וועלכע ער איז זיך אויסגעשטא־נען, און דעם שמערץ, וועלכען ער האָט איבערגעלעבט, וועט רחמנות בעזיענען אין איינגעמען איהר האַרץ און מאַכען פלאַץ פאַר דער אָנקומענדיגער ליעבע.

און שמעון האָט געשמייכעלט אין דעם גרויסען נערוויש און קיין וואָרט נישט גע־זאָגט. און אַז עס איז אַ וויילע שטיל געוואָרען, האָבען זיך וויעדער פיעלע אויגען גע־וענדט צו איהם, און מען האָט זיך דערמאָהנט, אַז אייגענטליך האָט רבי מאיר איהם אויסגעקליבען מיט זיין בליק, און מען האָט פלוצלונג בענריפען, אַז קיין פאַ־סענדערער שליח ווי דער שיינער שמעון איז ניטאָ, און אויב ברוריה וועט ביישטעהן דער פערפיהרערשאַפט פון דעם איד נעוואָרענעם אַדאָנים, איז איהר שטאַרקייט איבער אלע צווייפעל.

„אום ברוריה׳ן צו פערפיהרען, דאַרף מען זיין נישט דער שענסטער און נישט דער קלוגסטער און נישט דער שטאַרקסטער און אויך נישט דער וואויל־געלערנטסטער. וואָרום זיין נאַנצע וואויל־געלערנטקייט וועט זיין א נאָרנישט נעגען איהר וואויל־געלערנטקייט, און ווער זאָגט אונז, אַז ער וועט נישט בלייבען זיצען פאר איהר, ווי א תלמיד פאר א רבי, און איהרע וועלטער וועלען זיין, אז אין אונזער ישיבה לערנט מען די תורה נאָר אום צו כשר׳ען זיך? דערפאר זאָג איך, אַז אום ברוריה׳ן צו פערפיהרען מוז מען זיין דער בעריהמטעסטער, און ווער איז דער בעריהמטעסטער, אויב נישט דער, ווען קאָן צוגעבען צו זיינע אייגענע מעלות און צו זיין איינענעם גוטען נאָמען אויך דעם יחוס פון זיין משפחה? מיט גרויסע מעלות איז נעבענשט אונזער רבי מאיר איהר מאַן, אָבער ער שטאַמט אָב פון גרים און זיין אָנהויב איז אַן אונריינע קוואַל. ווי וועט ברוריה׳ס האַרץ מוזען צושמעלצען אין ברענענדינען פערלאַנג, ווען זי וועט דערפיהלען די נאָהנטקייט פון איינעם, וועלכער פיהרט זיין יחוס פון מלכות בית דוד? און ערסט ווען זי וועט ביישטעהן דער פערפיהרשאפט פון א נעראָטענעם שפראָץ פון אזא גרויסען יחוס, איז איהר שטאַרקייט אויבער אלע צוהייפעל.“

אז ער האָט נעמיינט מיט דעם זיך אַליין, האָט נישט נעקאָנט זיין קיין ספק, ווייל דאָס איז געווען איינער, וועלכער האָט בעהויפט, אַז ער שטאַמט אָב פון מלכות בית דוד, און ארומגעטראָגען זיך מיט זיין יחוס, ווי א פאָזוע מיט איהר עק.

און יעצט האָט זיך אויפגעהויבען איינער, וועלכען אלע האָבען אָננעקוקט אין גרויסער איבערראשונג מיט ווייט פערנאַנדערנעריסענע מויל אין אויגען, ווייל קיינער האָט נישט נעקאָנט גלויבען, אז אויך ד ע ר וועט אויפטאָן זיין מויל צו רעדען, און ער האָט נעזאָגט:

„אום ברוריה׳ן צו פערפיהרען מוז מען זיין דער אונגליקלעכסטער.“

און ווייל די גרויסע ערשטוינונג, מיט וועלכע אלע האָבען איהם אָננעקוקט ביי זיין אויפשטעהן, איז יעצט אריבער אין גרויסען נעלעכטער, האָט ער אריסגערעדט מיט שטאַרקערער שטימע און מיט האַרץ:

„יא, דער אונגליקלעכסטער און דער עלענדסטער! איהר וועט נישט קאָנען צוקומען צו ברוריה׳ס האַרץ, ווי נאָר מיט רחמנות. איך דאַרף איהר נאָר דערצעהלען מיט טרויער אין קול און שמערץ אין די אויגען, ווי איך האָב קיינמאָל טאָטע־מאַמע נישט אריסנעבראַכט פון צווישען מיינע ציינער, ווייל מיין טאָטע איז געשטאָרבען פאר מיין נעבורט און מיין מאַמע ביי מיין נעבורט. ווי איך וויים אפילו נישט, ווער זיינען מיינע ערציהער נעווען, ווייל איך בין אריבער פון האַנד צו האַנד, און איינער האָט מיך נעפונגען אויף דער שווע! פון זיין הויז אין דער גרויקייט פון פאר־טאָג און אַן אַנדערער האָט זיך אָננעשטויסען אָן מיר פאר זיין טיר אין דער דונקעלהייט פון דער שווארצער נאַכט. בייטאָג האָט מיך נעברענט די זון און ביי נאַכט האָט מיך נענעסען דער פראָסט, און מיין הונגער האָב איך געשטילט מיט מיינע נעשרייען. אויף דער נאַס־

ה.

ער איז נעקומען צו איהר מיט אַ בריף פון איהר מאַן רבי מאיר, און אין דעם בריף איז בלויז געשטאַנען: „דער איבערבריינגער, איינער פון מיינע תלמידים, וועט דיר אליין דערקלערען.“

ער האָט זי נעפונען אין איהר נאָרטען פאַר איהר הויז אַליין מיט איהרע נעדאַנקען, אין זי האָט נעזאָגט, אַ בייסעל אויפגערעגט, אין אַ פאָרגעפיהל פון אַ שלעכטער בשורה:

„ענטשולדיג, וואָס איך בעט דיך נישט אין מיין הויז אריין און באָט דיר נאָרנישט אָן אויף אונטערצוהעלפען דיין הארץ און לאָז דיך נישט פערוהען זיך, אָבער איך בין זעהר אונגעדולדיג.“

שמעון האָט אַ וויילע אינערגעכאַפט דעם אָטעם, אָבער דאָס האָט ער געטאָן, אום צייט צו געווינען אויף נאָך אַ מאָל אינערצוגעהן אין קאָפ דאָס, וואָס מען האָט אין דער ישיבה אָבנעטראכט און אויסגעקלינגט, אַזוי או דאָס דערצעהלטע זאָל זיך לענגן אויפן שכל, דאָס אויסגעטראכטע זאָל זיך אָנהערען ווי ריינער אמת, און די אַזוי קלוגע בוריה זאָל זיך נישט אָנשטויסען אָן קשיות און קרומהייטען און מאַכען צו נישט דעם נאַנצען פלאַן. און דאַן האָט ער אָנגעהויבען, מיט שטילער, ענוותדינער, אונטערקויפענדינער און זיך אייגקויפענדיגער שטימע, קוקענדיג אראָב צו דער ערד, ווי עס פאַסט פאר א פרומען תורה-לערנער, א תלמיד פון דעם פרומען רבי מאיר:

עס נרייטען זיך וויעדער פאָר שלעכטע גזרות אויף אידן, די צייטען פון דעם קיסר אַדריאַן ווילען זיך אומקעהרען. מילה זאָל פערבאָטען ווערען, און שבת-האַלטען און תורה-לערנען.

בוריה האָט ארויסגעפליטערט מיט וועהטאָג:

„דער שלעכטער קלאַנג ווי בייזע ווירקליכקייט ווערען.“

כאַפערס זיינען ארויסגעשיקט געוואָרען נאָך די דריי ראש ישיבה'ס רבי מאיר און רבי שמעון דעם זוהן פון יוחאי און רבי יהודה דעם זוהן פון אילעאי: מען ווי די קעפ אָבשניידען, וועט דער נוף ממילא טויט זיין.

בוריה, אויפגעטרייסלט און בלייך, האָט מיט שרעק אויסגערעדט:

„האָבען זיי זיי נעכאַפט ? !“

און פון פערשיעדענע זייטען האָט מען אָנגעהויבען צו שרייען: „שמעון זאָל נעהן! דער שיינער שמעון! דער שיינער זוהן פון רבי ישמעאל!“

און אזוי איז שמעון דער זוהן פון רבי ישמעאל אויסגעוועהלט נעוואָרען דער פּרובירשטיין צו זיין פאר דער שטאַרקייט און ריינהייט פון דעם האַרץ פון ברוריה, דער וויב פון דעם תּנא רבי מאיר.

און שמעון האָט זיך אויסגעגליכט, אויפגעהויבען דעם קאָפּ און בעוויזען איהר זיינע אויגען, וועלכע זיינען געווען דונקעל ברוין אין אָבגלאַנץ פון דער אונטערגעהענגענער זון צווישען די הויכע גרינע בוימער.

און ברוריה האָט אַ טראַכט געטאָן: עס וועט נישט זיין קיין וואונדער, אויב די כאַפּערס וועלען אָננעמען דעם דאָזיגען מאַן פאַר רבי מאירן. דאָך איהר האַרץ האָט נישט געוואָלט לייכטער ווערען, און זי האָט געפרעגט מיט טרויעריגען נעמיט:

„ווי לאַנג וועט עס דאַרפען געדויערן?“

דער תירוץ איז שוין געווען א פאַרטיגער:

דרייסיג טעג. אויב אין פערלויף פון דרייסיג טעג וועלען זיך די כאַפּערס נישט בעוויזען, איז די ידיעה וועגען זיי געווען א פאַלשע.

אין שמעונ'ען האָט עס אויפגעלאַכט. דער פלאַן איז אזוי געלונגען און גלאַט אראָבגענאַנגען, און יעצט וועלען זיך אָנהעבען פאר איהם די דרייסיג טעג, וועלכע וועלען וועהרען די רייכסטע און גליקליכסטע טעג אין זיין לעבען.

אָבער ברוריה האָט שווער אויפגעזופצט. דרייסיג טעג פון אונזיכערהייט און שרעק, פון צער און בייזקעניס. און זי האָט געפרעגט נאָך טרויעריגער ווי פריער:

„וועט רבי מאיר נאָר אַ=היים נישט קומען די נאַנצע דרייסיג טעג?“

און שמעון האָט פרום, כמעט מיט אַ פאַרווארף, געזאָגט:

„וואָלסטו געוואָלט, ער זאָל אַוועקגעמען פון דער תורה און אַוועקגעבען דיר? עס קאָן זיין, אַז דאָס זיינען געצעהלטע טעג פאַר אונזער ישיבה און פאַר דער תורה אין איהר.“

און נאָך נידערשלאָגען האָט זי קוים אַרויסגעפליסטערט: „וועט רבי מאיר נאָר קיין שליח נישט שיקען צו לאָזען פון זיך הערען?“

שמעון האָט געענטפערט קורץ:

„נאָר וען רבי מאירן זאָל געשען עפעס שלעכטס, קאָנסטו זיך ריכטען אויף אַ שליח.“

זי האָט טרויערינ און פערדראָסיג געשאָקעלט מיטן קאָפּ, נאָך אונצופריעדען מיט דעם, וואָס איהר קלוגער מאן האָט אָבגעטראַכט. אָבער זי האָט מעהר קיין קשיות נישט געוואָלט פרענגן און דערמאָנט זיך אויף איהרע פליכטען אַלס גאַסט-אויפנעמער. און אזוי האָט זי אריינגענומען איהם, וואָס איז געשיקט געווארען איהר פרוביר-שטיין צו זיין, אונטער איהר דאַך און אָבגענעבען איהם דאָס צימער פון רבי מאירן איהר מאַן. און עס וועט זיין, אַז עס וועלען קומען די כאַפּערס, וועלען זיי קיין ספק נישט האָבען, אַז דאָס איז דער ראש ישיבה רבי מאיר, וועלכער האָט פערלאָזען זיין ישיבה און זיינע תלמידים און לעבט אַן אָבגעזונדערט לעבען אין זיין היים לעבען זיין שיינער וויב.

ניין, די כאָפּערס האָבען זיך נאָך נישט בעוויזען; פיעלייכט אויך איז די ידיעה וועגען זיי נאָר א פּאַלישע און זיי וועלען קיינמאָל נישט קומען. אָבער שוין האָט רבי שמעון דער זוהן פון יוחאי זיך בעהאַלטען און רבי יהודה האָט צוגעמאַכט זיין ישיבה און פערנאַנדערגעלאָזען זיינע תלמידים, ביז דער שטורם וועט פארבייגעהן. אליין רבי מאיר וויל נישט פערלאָזען דעם פּלאַץ, אויף וועלכען נאָט האָט איהם אַוועקגע־ שטעלט, און האָט אויסגעטראַכט אַ פּלאַן.

און ברוריה, וועלכע האָט געהאַט צוגעמאַכט די אויגען און אויפגעהויבען דעם קאָפּ צום הימעל מיט דאַנק אין האַרצען, וואָס איהר מאַן איז נישט אזוי שרעקע־ דיג ווי די אַנדערע, האָט יעצט וויידער פערנאַנדערגעריסען די אויגען און אייגנגעמען זיך מיט זיי אין שמעונען, גאַנץ נייגיריג אויף דאָס, וואָס רבי מאיר האָט אָבגעטראַכט.

און שמעון האָט דערצעהלט דעם פּלאַן מיט רוהיגער שטימע און מיט דער זי־ כערהייט פון א דערצעהלטען אמת. אָבער דאָך מיט אַ געוויסער פאָרזיכטיגקייט אין דעם בעוואוסטזיין און אַ מורא פאר דעם נייגירינגען בליק פון איהרע קלוגע אויגען:

אייגער פון די תלמידים זאָל אַוועק צו רבי מאיר׳ן אַהיים אין טבריא און וואוינען דאָרטען אין זיין הויז לעבען ברוריה׳ן זיין וויב. און עס וועט זיין, ווען עס וועלען קומען די כאָפּערס נאָך רבי מאיר׳ען, וועלען די תלמידים דערקלערען, אַז זיי נעהען שוין לאַנג ארום, וויי שאָף אָהן א פּאַסטוך, וויל רבי מאיר האָט זיי פערלאָזען און נעפּינט זיך אין טבריא ביי זיך אין דער היים לעבען ברוריה׳ן זיין וויב. און אז זיי וועלען קומען א־היים צו רבי מאיר׳ן, וועלען זיי נעפּינען דעם תלמיד, וועלכען זיי וועלען מחזק אָננע־ מען פאַר רבי מאיר׳ן, וויל ער וואוינט אונטער אַיין דאַך מיט ברוריה׳ן. און אַזוי וועט רבי מאיר נישט אויפהערען צו לערנען די תורה מיט זיינע תלמידים, וואָס איז זעהר נויטיג פאר דעם קיום פון דעם אידישען פאָלק, דער עיקר נאָך אין א צרה־צייט.

ברוריה איז ענטשוישט געבליבען, איהר האַרץ איז נישט נעוועזען מיט דעם פּלאַן. אזוי פיעל קשה׳דיגם אין איהם און נאַנץ משונה׳דיגם. זי האָט אַ וויילע נאָכגעטראַכט, אליין געזוכט אַ תירוץ אויף פערשיעדענעם און ענדליך געפרענט:

„וויי, וועלען די כאָפּערס קענען רבי מאיר׳ן?“

אָבער דער תירוץ איז שוין נעווען אָננעגרייט פון פריער, און שמעון האָט גע־ ענטפערט מיט בערוהיגענדיגער שטימע:

„האָסטו נישט געהערט, וויי איך האָב געזאָגט: „וועלען די תלמידים דערקלערען“? וועלען די כאָפּערס וועלען קומען אין דער ישיבה, וועלען זיי רבי מאיר׳ן נישט נעפינען, וויל אַ בעהאַלטענים איז שוין אָננעגרייט פאר איהם און שומרים וועלען היטען זייער אָנקום. און אז זיי וועלען קומען אהער און דערקענען, אז איך בין נישט רבי מאיר, וועסטו לענקען זייערע טריט אויף נייע וועגען, און רבי מאיר וועט זוכען נייע רעטונג. אָבער דענק דיר, וועלען זיי קענען איהם נישט, וועלען זיי נעמען מיך אָן פאַר רבי מאיר׳ן?“

געקאָנט אויף אויסווענינ, און צווישען זיי נאָר אַ סך פון דעם לייִדענשאַפּטליכען לעבע־
געזאַנג, פון שיר השירים. מיט אַן איינגעהאַלטענער שטימע, אום קיינעם אין דעם
שלאָף נישט צו שטערן, אָבער וועלכע האָט אָנגעפילט דאָס נאַנצע הויז מיט זיסער
טרויער און גרויסער אונרוה.

און ברוריה איז געלעגן אויף איהר געלעגער און נעבייקט נאָך רבי מאיר
איהר מאַן. און וויל שבת טאָר מען נישט וויינען, האָט זי נעטריבען פון זיך די בייַ־
קענים אוך די טרויער, און שטיל נאָכגעזאָגט נאָך שמעונ׳ען די פסוקים, וועלכע האָבען
דערנרייכט צו איהר, און געטראַכט, אז ער איז אַ נאַנץ מערקווירדיגער מענש, דער
תלמיד פון איהר מאן, און אז ער מוז געווים זיין איינער פון די בעדייטענדסטע אונטער
די תלמידים, וויל ער איז אויסגעקליבען געווארן צו נעהן אַלס רבי מאיר. און זי האָט
געטראַכט: אויב יעדער איד, און ווי פראָסט ער זאָל נישט זיין, האָט אין זיך אַ חלק
פון נאָט פון אויבען, וואָס פאר אַ חלק פון נאָט מוז אין זיך האָבען דער איד, וועלכער
האָט אין זיך תורה און חכמה און שיינהייט און אַ זיסע שטימע און איידעלע
מידות? — —

אויף מאָרגען האָבען זיי זיך וויעדער געזעהן בייַם שבתדינען טיש. ער האָט
קידוש געמאַכט און פרומע נעזאַנגען געזונגען און נאָט געבענשט פאַר דאָס עסען
מיט עהויבענער שבתדינער שטימע, אין וועלכער עס האָט זיך אָבער אָנגעהערט אַ
געווייסע אונרוה און אַ טרויעריגקייט. און וויעדער האָט ער זי נאָר זעלטען אָנגעקוקט,
מיט זיין וויייטען טיפען בליק, פול מענליכער קראפט און דאָך פול אומעט. און די
פארב פון זיינע אויגען איז געווען העל־בלוי, ווי דער הימל דרויסען, און פון זיי
האָט ארויסגעשטראָמט שטאַרקער ווילען און הערשער־מאַכט. און ברוריה׳ן פלעגט
יעדעם מאָל בייַ זיין בליק דורכגעהן אַן אונאַנגענעמער שוידער, און זי האָט גע־
מראַכט, אַז בעסער וואָלט נעווען, ווען רבי מאיר זיצט יעצט לעבען איהר, און עס
האָט איהר הנאה געטאָן, וואָס דער שבת נעהט שוין צוענק, און זי וועט איהם נעווים
די נאַנצע וואָך מעהר נישט זעהן — אָט דעם מערקווירדיגען מאַן, וועלכער האָט אין
זיך נאָר אַ נרויסען טייל פון נאָט. — — —

נאָך הבדלה האָט זי מיט אַ זייטענבליק בענלייט איהם אין זיין ציממער, און עס
איז איהר נעווען, ווי זי ווערט פון עפעס בעפרייט. אָבער ער איז פלוצלינג געבליבען
שטעהן אין דער טיר און האָט זיך נעווענדעט צו איהר מיט גרויסער וויכקייט:

„זיי מיר מוחל, מיין האַרצנט, די בליקען, מיט וועלכע איך האָב דיך אָנגע־
קוקט נעכטען און היינט.“

זי האָט שטרענג און גלייכגילטיג נעזאָגט:

„זיינען דאָס נעווען בליקען, פאר וועלכע דו דאַרפסט מחילה בעטען?“

„האָסטו זיי נישט נעפיהלט?“

„זיי האָבען מיך נישט בעלייִדינט.“

ער איז אָבנעטראָטען פון דער טיר, אין וועלכער ער איז נעשטאַנען:

ו.

און שמעון איז אַריין אין רבי מאיר׳ס צימער, וואָס דאָרף פון יעצט אָן זיין זיין וואוינונג גאַנצע דרייסיג טעג, און האָט זיך אַוועקגעזעצט לערנען. ער האָט נעוואוסט, אַז זיין שטימע איז שיין און זיס און זעהר מענליך, האָט ער אָננעהויבען צו לערנען אויפ׳ן קול. און עס איז איהם געווען, אַז ווען ער זאָל אַוועקמאַכען דעם טעפיך, וועלכער האָט אָבגעטיילט רבי מאיר׳ס צימער פון די אנדערע, וועט ער נעפינען ברוריה׳ן שטעהן לעבען טעפיך, צוהערענדיג זיך צו זיין לערנען און צו זיין שטימע. ער האָט זי נעפיהלט, געהערט איהר אטעם, נעאטעמט איהר דופט. אָבער ער האָט זיך נעריבען די שטערן, צו פערטרייבען די פרעמדע נעדאַנקען. ער האָט נעוואָלט לערנען מיט התמדה, ברוריה זאָל נישט דערקענען אין זיין לערנען עטוואָס נעמאַכטס, אָבער אַז אויך די תורה זאָל זיך נישט בעליידינען און נאָט זאָל אויף איהם נישט ברנז ווערען.

די נאַנצע ערסטע דריי טעג האָבען זיי זיך נישט נעזעהן. זיין עסען פלענט איהם אריינבריינגען די אלטע דיענסט, און אַז ער פלענט פערלאָזען זיין צימער, פלענט ער דורכנעהן צו דער דרויסענטיר מיט אַראָבנעלאָזטע אויגען און נישט קוקען רעכטס און נישט קוקען לינקס, ווי אייגער, וועלכער האָט נרויסע און שווערע נעדאַנקען אין זיין קאָפ און האָט מורא נעשטערט צו ווערען. ערסט אויפ׳ן פיערטען טאָג אין אָוונד האָבען זיי זיך נעטראָפען, וויל עס איז נעווען די ערב שבת־נאכט, און ער האָט נעמאכט קידוש און נעזונגען פרומע נעזאַנגען און נאָט נעבענשט פאַר דאָם עסען, מיט נעהויבענער שטימע, שפת׳דינ, בענייסטערט און בעניסטערנדיג. און ער האָט נעוואוסט, אַז ער איז זעהר שיין און איהם אָנצוקוקען איז אַ נחת רוח, און אַז זיין שטימע איז הערליך און זי צו הערען איז אַן עונג שבת. ער האָט זעהר וועניג נעקוקט אויף ברוריה׳ן, אָבער אז ער פלענט אויפהעבען אויף איהר די אויגען, איז זי דורכנעדרונגען נעווארען פון אַ וויטען טיעפען קוק, פול מענליכער קראפט און דאָך פיעל מרויער. און די פארב פון זיינע אויגען איז נעווען טיף דונקעל ווי די נאכט, און אין זיי האָבען אָבנענלאַנצט די פיעלע ליכט, וועלכע האָבען בעלויכטען דאָם שבת׳דינע צימער און דעם שבת׳דינען טיש.

און ביי דער נאַכט אויף זיין נעלענער האָט ער אָננעהויבען אריינצוזינגען אין דער דונקעלהייט פון זיין צימער פערשיעדענע פסוקים פון תנ״ך, וועלכע ער האָט

„סאָלדאַטען האָבען דורכמאַרשירט די שטאָדט מיט מוזיק, און די קינדער האָבען געוואָלט זעהן דעם פרעהליכען סאָלדאַטען־מאַרש. זיי האָבען אזוי שיין געבעטען, אַז איך האָב זיי נישט נעקאָנט אָבזאָגען און נעלאָזען זיי נעהן מיט דער אלטער דיענסט."

פערוואונדערט האָט דער מאַן זי אָננעקוקט:

„אַ קינדער־מנפה הערשט אין שטאָדט, דער מלאך־המות נעהט ארום איבער די גאַסען, און דו האָסט אווועקגעלאָזען אונזערע זיהן צו א סאָלדאַטען־מאַרש?!"

זי האָט ארויפגעלעגט איהר קאָפּ אויף זיין ברוסט, וי איבערצובעטען איהם, און גיזאָגט:

„וועז נאָט וויל, טרעפט ער אין דער נרעסטער אָבנעזונדערטקייט."

וועז די שטונדען פון טאָג האָבען זיך נעמעהרט, האָט ער וויעדער נעפרעגט:

„פאר וואָם קומען נאָך נישט צוריק אונזערע זיהן?"

און וויעדער האָט זי רוהיג אויף בערוהיגענדיג נעענטפערט:

„דער מאַרש איז נאָך זיכער נישט פאַריבער, אָדער זיי האָבען זיך נעווים וואו פערשפּיעלט."

און זי האָט איהם נעבעטען, ער זאָל זיי מוהל זיין, וואָם זיי האָבען אזוי קינדיש דיש די היים פערנעסען, און אריינגערעדט אין איהם, ער זאָל זיך נישט בעאונרוהיגען — ער זעהט דאָך, אַז זי איז רוהיג.

אָבער וועז עס איז דונקעל נעוואָרען, אויף ער האָט נעדאַרפט מאַכען הבדלה, האָט ער שוין זעהר בעאונרוהיגט נעזאָגט:

„איך פערשטעה דיך נישט, וי קאָנסטו אזוי רוהיג זיין. עס איז שוין אזוי פינסטער און אונזערע זיהן זיינען נאָך ניטאָ!"

דאָך זי האָט וויעדער רוהיג און בערוהיגענדיג נעזאָגט:

„איך בין רוהיג, וויל איך וויסן, אַז נאָט איז מיט זיי אויף אלע זייערע וועגען."

יעצט האָט ער זיך נעשעמט אונרוהיג צו זיין און אָבנעמאַכט הבדלה. וועז ער האָט אָבגעזאָגט אַלע זיינע תפלות, האָט זי זיך נעווענדט צו איהם רוהיג און געלאַסען:

„איך האָב צו דיר א שאלה, מיין מאַן. איינער האָט מיר נענעבען צו בעהאַלטען צוויי וואונדערבאַרע עדעלשטיינער, מיט דעם אָנזאָג, אַז איך קאָן זיי נעברויכען און הנאה האָבען פון זיי. און איך האָב זיי ווירקליך נעברויכט און איך שטאַרק הנאה נעהאט פון זיי. זיי זיינען נעווועזען מיין ציערונג און מיין שפּיעלצייג און מיין אונענדליכע פרייד א סך מיט יאָהרען. יעצט איז נעקומען דער בעל־פּקדון און בעט זיי בי מיר צוריק. זאָל איך זיי איהם אווועקגעבען אָדער נישט?"

נאַניץ פערוואונדערט האָט דער מאַן זי אָננעקוקט און ערשטוינט ארויסגערעדט:

„דו פרענסט? קאָן עס בי דיר נאָר זיין אַ שאלה? זיי איהם דאַנקבאַר פאר דער פרייד, וועלכער ער האָט דיר פערשאַפט מיט זיינע צוויי עדעלשטיינער א סך מיט יאָהרען, און גיב זיי איהם אָב צוריק."

„אָה, זיכער האָבען זיי דיך נישט בעלייטינט. ווי וואָלטען זיי דאָס נאָר נע־
קאָנט! אָבער זיי האָבען דיר נעדאַרפט ווען טאָן."

„וואָס טאָן?"

זי האָט איהם נישט פערשטאַנען.

„דיין מוטערהאַרץ."

ער האָט עס ארויסגערעדט שטיל, מיט אַ זיפץ און נעבראָכענעם נעמיט, אָבער זי האָט אַליין נאָך נישט פערשטאַנען. מיינט ער נישט איהרע צוויי קינדער, וועלכע זיי־נען איהר נעשטאָרבען אין איין טאָג, אין אַ שבת־טאָג? זיינע בליקען זיינען אַפילו נעוועזען זעהר טרויעריג, אָבער ווי האָט זי נעקאָנט זעהן אין זיין טרויער נאָך איהרע קינדער אָדער רחמנות אויף איהר? און זי האָט ארויסגערעדט נאָניץ טרוקען:

„איך פערשטעה דיך אַליין נאָך נישט."

דאַן האָט ער איהר דערצעהלט אַ מעשה פון גרויסען מוטער־אומגליק און פון נאָך גרעסערען העלדענווייב־מוט. מיט פיעל טרויעריגקייט און גרויסער נעריהרקייט אין זיין שטימע, און זיינע אויגען האָבען נעקוקט וויט, וווי זיי וואָלטען נעוועהען דאָרטוף פאר זיך אַ זעהונג פון גוטליכען וואונדער. דאָס איז נעווועזען איהר איינען גרויס אומגליק און איהר איינענער העלדענמוט, אָבער ער האָט עס דערצעהלט וויא אַ מעשה, וועלכע האָט זיך אַ מאָל פערלאָפען, וויי אַ וואונדער, וואָס איז ערגעץ וואו נעשעהען.

עס איז נעווועזען אַ מאָל א אידישע פרוי, די וויב פון א גרויסען תלמיד חכם, און זי האָט נעהאַט צוויי וואונדערשיינע זיהן. קלייגע נאָך, אָבער שוין גרויס האָפנונגען. זייער טאַטע איז נעווועזען גערآטען, אָבער מען האָט נעקאָנט זעהן, אז זיי וועלען זיין נאָך נערעטענער. ווער עס האָט זיי נעזעהן, האָט זיי נעמוזט ליעב נעווינען. זייער אָנבליק האָט אָנגעפילט די הערצער מיט פרייד און נענאָסען וואַרמקייט אין אַלע נליי־דער. און די מוטער האָט נישט נעוואוסט ווי נאָט צו דאַנקען פאר דער גרויסער מתנה, וועלכע ער האָט איהר נעמאַכט. אָבער פלוצלונג ברעכט אוים א מנפה אין דער שטאָדט, וואו זי האָט נעווואוינט, און אין איין שיינעם שבת שטאַרבען איהר בייד זיהן, וועו דער מאַן איז נעווועזען אויף בית מדרש און נעזאָנט תורה פאר א׳דען. אום דעם מאַן דעם שבת נישט צו פערשטערען, וועו ער וועט קומען א־היים, האָט זי אוועקנע־לענט ביידע קינדער אין א וווייטען צימער און איבערנעדעקט זיי מיט שוואַרצען טוך, און אַליין האָט זי זיך אוועקנעזעצט צו וואַרטען אויף איהר מאַן, שבת׳דיג אָנגעטאָן אין מיט אַ שבת׳דינען נעזיכט. און וועו דער מאַן איז נעקומען, האָט ער אויף איהר נישט דערקאָנט, אז א דונער האָט איינגעשלאָנען אין דעם הויז און פערניכטעט דאָס שענסטע, וואָס ער האָט פערמאָגט. נעווועהנט צו זעהן די קינדער ביי זיין שבת־טיש, האָט ער נע־פרעגט:

„וואו זיינען אונזערע זיהן?"

און זי האָט צום ערסטען מאָל אַ ליגען איהם נעזאָגט, און איהר שטימע איז נעווועזען רוהיג און חניפה׳דיג:

„און איך לייב שטאַרק מיין מאַן. אום איהם צו טרייסטען, האָב איך נעפונען קראַפט אין מיר מיין שמערץ אין צוים צו האַלטען און אין טרערען נישט צופלאָסען וועלען.“

און שמעון איז ארוים פון צימער, נישט ארויסרעדענדיג קיין וואָרט, און ווי אַ בלינדער, וועלכער טאַפּט פאר זיך זיין וועג, מיט דעם טיפען וועהטאָג אין האַר־צען און א קאַלטען שוידער אין נאַנצען קערפער.

ברוריה אָבער האָט פערוואָרפען די הענד אויפ'ן קאָפּ און איז געבליבען זיצען זוי פערשטיינערט, מיט איהרע צוויי מתים, וועלכע זי האָט נישט אויפגעהערט צו ליעבען, די אויגען אָנגעשטעלט אין דער וויים, פול שמערץ און בינקענים נאָך פער־נאַנגענע פריידען און פערלאָרענע האָפנונגען, מיט א שרייענדיגען, שיער צופלאַצע־דיגען האַרץ, אָבער אָהן טרערען אין די ברענענדיגע אויגען.

נאָט האָט געגעבען, נאָט האָט צוגענומען; נאָט'ס נאָמען זאָל זיין נעבענשט.

ניין, זי וועט נישט וויינען, אפילו וען די וואונד און דער שמערץ זיינען אויס־נעווועקט געוואָרען אויף אזא ריהרענדיגען אופן.

און פלוצלונג האָט זי זיך פערטראַכט וועגען דעם מאַן, וועלכער האָט אויס־נעווועקט אין איהר דעם שמערץ אויף אַזאַ ריהרענדיגען אופן, וועגען זיין שטימע און זיינע אויגען און דעם אַזוי טיעף מיטפיהלענדיגען אויסדרוק פון זיין געזיכט.

אָבער שמעון האָט דערפון נישט נעווואוסט. טיעף פערוואונדערט האָט ער אַריינ־נעשפרייזט אין די נעדיכטע, שווארצע דונקעלהייט פון זיין צימער און איז געבליבען שטעהן אָהן אַ בעווועגונג, דעם קאָפּ אַראָפּגעלאָזען, די אויגען צוגעמאַכט. זיין ליעבע וועט קיין אָפּקלאַנג נישט נעפינען, די האָפנונגען, וועלכע ער האָט זיך נעמאַכט, זיינען נאַרויש. די דאָזיגע וואונדערבאַרע פרוי, וועלכע האָט נעקאָנט בעוועלטיגען אין זיך דעם נרעסטען שמערץ, וויל זי איז אזוי ריזיג שטאַרק אין איהר נאָט און אין איהר ליעבע צו איהר מאַן, זי וועט זיכער קאָנען בייששטעהן אַלע פערפיהרונגס־קונצען און יעדעם תאוה־נעדאַנק. זי וועט זיין שיינהייט נישט בעמערקען און זיין קלונהייט נישט פערשפירען. איהרע אויגען וועלען זיין פערמאכט פאר איהם, און וועט זי איהם אָנ־קוקען, וועט זי איהם דאָך נישט זעהן. און וען זיין האַרץ וועט פערבלוטען, וועט זי עס נישט וויסען,אָדער זי וועט זאָגען: ער פערדיענט די שטראָף. וואָס האָט ער דאָ צו טאָן? וואָס וויל ער דאָ נאָך מעהר? אומקעהרען זאָל ער זיך, צוריק אין דער ישיבה אַוועק און ברייננען זיי די נעוויסהייט, אַז עס איז ניטא קיין שטאַרקערע פרוי פאר ברוריה'ן, און בעגראָבען אין זיך דעם אייגענעם שמערץ אויף אייביג.

ער האָט אויסגעשטרעקט די הענד אין דער פינסטערניס, ווי צום אויפשרייען, און נעמאַכט זיי צו האַרטע פויסטען, ווי זיין וועהטאָג אייניצודריקען, און אין דער אייגענער רגע פערשפירט, אַז ער וועט זיך נישט אומקעהרען, וויל זיין בינקענים נאָך ברוריה'ן איז גרוים, און דרייסיג טעג בלייבען אין איהר נאָהנטקייט, ווער קאָן עס אָבשאַצען? דרייסיג טעג זעהן אוף הערען זי, ווער קאָן זאָגען דעם גרויסען וועדט

האָט זי איהם אָנגענומען פֿאַר דער האַנד און אַוועקגעפֿירט אין דאָם צימער, וואו די צוויי טויטע קינדער זיינען געלעגען, און אָבגעדעקט זיי:

„זעהסט, גאָט האָט אונז געגעבען א פּקדון צוויי וואונדערבאַרע עדעלשטיינער. היינט האָט ער זיי בײַ אונז אוועקגענומען. לאָמיר דאַנקבאַר זיין פאר דער פֿרייד, וועלכער ער האָט אונז פערשאַפט..."

שמעון האָט מעהר נישט געקאָנט רעדען. זיין נעריהרטקייט איז אָנגעשטיגען, זיין שטימע איז דערשטיקט געוואָרען אונטער טרערען.

ברוריה אָבער האָט איהם די נאַנצע צייט נישט איבערגעריסען אין זיין ערצעהלונג. זיין שטימע איז געוועזען אזוי שיין און אזוי רירענד, און האָט אזוי מערקווירדיג אויפגעריהרט אין איהר די אַלטע וואונד און אויפגעפרישט דעם גרויסען שמערץ, און זי איז נאָכגענאַנגען נאָך זיינע ווערטער און נאָך דעם גרויסען שמערץ אין זיך, טיעפער אלץ און טיעפער, פערביסענער, איינגעשפּאַרטער. און אז ער האָט איבערגעריסען זיין ערצעהלונג אין גרויסער נעריהרטקייט, איז זי געוועזען זעהר בלאַס, מיט אויגען פערגלייווערטע אין ערגעץ א ווייטקייט. און זי האָט נעפרעגט מיט א שטימע, וועלכע איז ארויסגעקומען פון נאַנץ אויסגעטריקענטע האלז און מויל:

„צו וואָם האָסטו מיר פון מיין אומגליק דערצעהלט? צו וואָם האָסטו אויפגעפרישט מיין וואונד? מיינסטו, איך האָב מיינע זיהן נישט געליעבט? גלויבסטו, איך האָב זיי פערגעסען?"

און שמעון האָט געענטפערט:

„זיי מיר מוחל, אויב איך האָב דיר וועה געטאָן. אָבער זינט איך האָב נעהערט פון רבי מאיר דיין מאַן די געשיכטע פון דיין וואונדערליכען בענעמען, האָב איך אלץ געוואלט אויסגעפינען, פון וואַנען האָסטו נענומען דעם מוט, און די גרויסע שטאַרקייט פון וואַנען איז זי געקומען צו דיר. און וען איך בין געזעסען נעכטען און הייַנט בײַ דעם שבת־טיש, האָבען מיינע בליקען געזוכט די ערקלערונג אין דיין מוטערהאַרץ."

ער האָט זי אָנגעקוקט רחמנות־פול, און זי האָט געזאָגט נאָך א קליינעם שווייגען:

„דו האָסט פערגעסען, אז איך בין דעם מארטירער רבי חנינא בן תרדיון'ס א מאַכטער. וען דער רוימישער תליון האָט איהם געברענט אויף א לאַנגזאַמען פייער, איז ער געלעגען און האָט געלערנט די תורה, ווי ער וואלט קיין שמערצען נישט געפיהלט. מיינסטו אויך, אז ער האָט קיין שמערצען נישט געפיהלט דענקסטו, אז ער האָט דאָם פייער נישט געשפירט? אָבער נאָט איז אין איהם געוועזען אזוי שטאַרק, אוּן נישט מינדער שטאַרק איז ער אין מיר."

שמעון האָט צוגעמאַכט די אויגען, ווייל א טיעפער וועהטאָג האָט זיך איהם פֿלוצלונג אריינגעשניטען אין האַרצען, און ער האָט זיך איינגעבויגען און געקוסט דעם זוים פון איהר קלייד. און ברוריה האָט זיך פערריטעלט און שטיל ארויסגערעדט, כמעט ארויסגעפליסטערט:

1.

ער האָט אָבגעטראַכט, ווי ער דאַרף זיך בענעמען, און אויסגעלעגט, ווי ער דאַרף זיך אויפפירן. ער וועט וויעדער נישט בעוויזן זיך צו איהר ביז שבת, נאָר זיין שטימע הייעט ער איהר לאָזן הערן. פון פריה ביז שפּעט אין דער נאַכט זאָל זי זיין שטימע הערן — זיין שטימע, וועלכע איז אזוי שיין און זים און אזוי מענליך. דורך אַלע חדרים זאָל זיין שטימע זי פערפאָלגן, און אין גארטען פאר איהר הויז, און אין דער איינזאַמקייט פון איהר בעט. אין איהרע נעדאַנקען זאָל זי זי בענלייטען און צווינגען איהר אין איהרע תפלות. און שטענדיג ביי צופעליגער בענעגנונג וועט זיין בארד זיין פערקעמט, און דער צודעק פון זיין קאָפּ וועט אזוי זיצען איבער זיין הויכען שטערן, אז זיין שיינהייט זאָל בעצווינגען איהרע אויגען, אוף די האלטונג פון זיין קערפער זאָל ברוריהן ברייננען אויף די געדאַנקען, אויף וועלכע עס איז געבראַכט נעווארען די רוימישע מאַטראנא. —

דעם ערשטען טאָג פון דער וואָך איז זיין שטימע אין זיין לערנען זעהר טרויעריג געווען, און אויך דעם צווייטען און דעם דריטען טאָג איז זי זעהר טרויעריג געווען, און אין יענע טעג איז זיין וויטער בליק ביי זייערע צופעליגע בענעגניסען פול געווען מיט רחמנות אוף צער. אָבער אויפן פיערטען טאָג האָט זיך זיין שטימע גענדערט. פול פרייד איז זי געווען און פול אויפלעבונג, און אז זיי האָבען זיך צופעליג געטראָפען, האָט ער זי אָנגעקוקט מיט התלהבות, מיט פרייד־יגער בענייסטערונג, און זי איז געבליבען שטעהן און נאָכגעקוקט איהם, נישט פערשטעהענדיג, פון וואַנען די גרויסע ענדערונג. די טרויעריגקייט אין זיינע שטימע און דעם אומעט פון זיינע אויגען האָט זי פערשטאַנען און פערשיעדענארטיג אויסגעטייטשט. זיין איינען לעבען איז זיכער קיין פרייד־יגם נישט געווען, און דאָס נאַנצע פאָלק ישראל פערגעהט פון אייביגע פערפאָלגונגען, און איהר הויז איז אן אבל־הויז. וויי קאָן אַ מענש אונטער איהר דאַך נאָר פרעהליך זיין? איהר שכנה׳שאַפט מוז טרויער אָנווארפען. אָבער די אויסגעלעבטקייט פון זיין שטימע און די פרעהליכקייט פון זיין בליק האָט זי נישט בעגריפען און נישט געוואוסט פאר זיי קיין ערקלערונג. דעם נאַנצען טאָג האָט זי זיין שטימע בעאונרוהיגט, אָבער נאָך שווערער איז זי איהר געווארען אין דער שטילקייט פון דער נאַכט, אין דער איינזאַמקייט פון איהר בעט. פאר וואָס איז ער אזוי פרעהליך?

דערפון? און אַז ער זאָל יעצט קומען צוריק, וועלען די חברים צו איהם זאָגען: מיר האָבען דאָך אַלע נעוואוסט, ווי ברוריה איזשטאַרק נעווען אין דעם טאָג פון דעם טויט פון איהרע ביידע זיהן; און פון דעסטוועגען האָבען מיר דיך נעשיקט אַ פּרובירשטיין צו זיין פּאר איהר שטאַרקייט און ריינהייט. אָבער וויל מיר האָבען נעוואוסט, אַז דו מעג זיינען וועניג, האָבען מיר בעשטימט נאָנצע דרייסיג. און וער וויים, אפש' איז איהר הארץ נאָנץ שוואַך נעוואָרען אונטער דער שווערער משא, וואָס דער טויט האָט אויף איהר אַרויפּנעלענט, און זי וועט דער ליעבע נישט קאָנען מעהר בייטשטעהן?

און עס איהם נעווענזען בייַ דעם לעצטען נעדאַנק, ווי עס וואָלט ליכטיג נעוואָרען אין דער נעדיכטער דונקעלהייט פון דעם צימער. און זעה, די דיענסט האָט טאַקע אריינגעטראָגען אַ ליכט, און ער האָט זיך שטאַרק פּערפּעהט און צוגעקנעפּט זיך לערנען. מיט אַ שטימע, וועלכע האָט נעדאַרפט צוברייהנגען צו ברוריהן, וואָס פּאַר אַ גרויסע נאָגענים ער טראָגט אין זיין האַרצען.

יעצט אָבער האָט זי נישט געקאָנט מעהר נאָכזאָגען נאָך איהם די פּסוקים פון שיר השירים, ווייל דאָס זיינען אַלץ געווען די פּסוקים פון איהם צו איהר, צו זיין געליבטער — זיין ווייב אָדער זיין כּלה. און ברוריה האָט פערגאָבען איהר קאָפּ אין איהר קיסעל אריבערגעצוינען דעם צודעק איבער איהם און אַרויפגעלעגט די הענד אויף איהרע אויערן, נישט צו דערלאָזען צו זיך שמעון׳ס שטימע און זיינע פּסוקים. און אָננעוועדט אַלע איהרע געדאַנקען אויף רבי מאיר׳ן און אָננעהויבען צו זאָגען די אַנדערע פּסוקים פון שיר השירים, די פּסוקים פון איהר צו איהם, און איהר הארץ איז אויסגענאָגען נאָך איהם, נאָך איהר געליעבטען, נאָך איהר גרויסער ליעבע און בייגקענים. — —

און וויעדער נאָך הבדלה, איידער ער איז אַריין צו זיך אין צימער האָט ער זיך געוועדט צו איהר מיט גרויסער וויכקייט:

„זיי מיר מוחל, מיין האַרינטע, די בליקען, מיט וועלכע איך האָב דיך אָננעקוקט נעכטען אין היינט.“

זי האָט אויפגעציטערט פון דער אונערוואַרטעטקייט פון זיין וועגדען זיך צו איהר און נישט פערשטאַנען, פאר וואָס ער בעט מחילה. און זי האָט געפרעגט:

„וואָס פאר בליקען זיינען זיי דען געוועזען?“

און ער האָט שטיל ארויסגעשעפּטשעט:

„האָסטו דען נישט געמערקט?“

און זי האָט נעענטפערט:

„בעגייסטערטע בליקען זיינען דאָס געוועזען, פול בעוואונדערונג און התלהבות. זיי האָבען אָבער דאָך נעהערט נישט מיר.“

„ניין: דיר!“

„מיר?“

זי האָט זיך אויסגענלייכט, און איהר נעזיכט איז געוואָרען קאַלט און שטרענג, און ער האָט געזאָגט, פול ענטציקונג:

„יא. דיר! — האָסטו געמערקט, וויי פרעהליך איך בין די לעצטע טעג געוועזען?“

„איך האָב עס ארויסגעהערט פון דיין שטימע.“

„און וויסטו די אורזאַך?“

„האָסטו זי מיר דען געזאָגט?“

„איך וועל זי דיר זאָגען: דו ביזט די אורזאך געוועזען!“

דער אויסדרוק פון איהר נעזיכט איז נאָך קעלטער געוואָרען, און דער בליק פון איהרע אויגען נאָך שטרענגער. דער שאטען פון כעס האָט זיך פערשפרייט איבער איהר שטערן און איהרע ברעמען, און ער האָט אויסגערופען אין ענטציקונג, שנעל, וי צו פערטרייבען דעם בייזען שאטען:

וואָס זינגט אין איהם אַזוי שמחהדינ? און זי האָט נעטראַכט: ווי זעהען יעצט זיינע אויגען אויס? און זי האָט זיך פאַרשעמט פאַר דעם געדאַנק און אַריבערגעשיקט איהרע מחשבות צו רבי מאירן אין געבינקט נאָך איהם און געוואָלט, אַז די דרייסיג טעג זאָלען שוין וואָס שנעלער אַריבער.

אויף מאָרגען און איבערמאָרגען האָט די גרויסע אויפגעלעבטקייט איהם נישט אָפּגעבאָזען, און בזוריה איז נישט אַרויס פון איהר פערוואונדערונג. איינמאָל און אַן אַנדערמאָל האָט זי איהם געוואָלט אָבשטעלען ביי אַ צופעלינער בענעגנים און פרעגען, וואָס בעדייט די ענדערונג אין איהם. אָבער נישט בזוריה וועט פרעגען, נישט די וויב פון רבי מאיר. וואָס געהט איהר אייגענטלעך דער תלמיד אָן? וואָס זאָל איהר אויסמאַכען, וואָס עס קומט פאָר אין דעם פרעמדען מאַן? נישט זיין מוטער איז זי און נישט זיין שוועסטער, און נישט אפילו אַ פריינדין פון פריערדיגע יאָהרען. פּאַסט פאַר ברוריהן ניגערינ צו זיין? איז רבי מאירס וויב וו אַלע וייבער? אָבער בעמערקט האָט זי, אַז דער פרעמדער מאַן איז ווי שענער געוואָרען און קרעפטינער און פיעל מענליכער.

און וויעדער איז אָנגעקומען די שבת־נאַכט, און ער האָט געמאַכט קידוש אין געזונגען די פרומע נעזאַנגען אוף נאָט נעבענשט מיט אַ נאָך מעהר נעהויבענער שטימע, נאָך מעהר שבת׳דינ, נאָך מעהר בעגייסטערט און בעגייסטערנדינ. און וויעדער האָט ער זעהר וועניג נעקוקט אויף איהר, אָבער אַז ער פלענט אויפהעבען אויף איהר די אויגען, האָבען זיי נעהאַט א וויטען קוק פול בעוואונדערונג און התפעלות, און די פּארב פון זיינע אויגען איז נעווען וויי די פּאַרב פון אַ ברענענדיגען רובין אַרומגערינגעלט מיט שוואַרץ, גלייך אין זיי וואָלטען די שבת־ליכט נעברענט.

און ביי דער נאַכט אויף זיין גלענצער האָט ער וויעדער אַרויסגעזונגען אין דער דונקעלהייט פון זיין צימער פערשיעדענע פסוקים פון תנ״ך, וועלכע ער האָט נעקאָנט אויף אויסוועניג, און דער עיקר זעהר אַ סך פסוקים פון דעם נעזאַנג איבער אַלע נעזאַנגען, פון דעם נעזאַנג פון ליעבע און ליידנשאפט און גרויסער בייזקעניש. די שטימע איז נעווען זעהר פרעהליך, אָבער דאָך האָט נעציטערט אין איהר א גרויסע אונרוה און נערעדט אין איהר אַ שטאַרקע בייזקעניש, וויי זי וואָלט ניערופען עמיצען צו זיך, ווי זי וואָלט איינגעלאַדען עטוואָס, וואָס זאָל איהר פרעהליכקייט מאַכען פאַר־פול.

און ברוריה אויף איהר גלענער איז זעהר אונרוהיג נעווען. די שטימע פון דעם מאַן זי אין נאַנצען אויסגעפילט, זי האָט זי נישט נעקאָנט פון זיך פערטרייבען. זי האָט נעוואָלט טראַכטען פון רבי מאירן, אָבער זי האָט נאָכנעזאָנט נאָך שמעון׳ען די פסוקים, וועלכע האָבען דערגרייכט צו איהר. און פלוצלונג איז איהר אויפגענאַנגען דער נעדאַנק, אַז רבי ישמעאל זוהן מוז אַ ליעבע טראָגען אין זיין הארצען. אַ וויב אָדער א כלה — אָבער ער ליעבט זי זעהר שטאַרק און בייזקט נאָך איהר אונעדליך. און אויב זיין שטימע איז יעצט פרעהליך, איז עס דערפאַר, וואָס פון די דרייסיג טעג איז אַריבער אַ דריטעל, און ער וועט באַלד וויעדער קומען צו איהר.

זינגענדינע, גליקליכע, יובעלנדינע שטימע, פול קראפט און התלהבות. איז ברוריה יעצט דען נישט פול פון איהם? האָט ער זי דען יעצט נישט געוואונען?

און ברוריה איז געזעסען פערטומעלט, טאַקע פול פון זיין שטימע און פול פון זיין אויסזעהן, און צייטענווייז איז איהר געוועזען, ווי ווען אַ מלאך פון נאָט האָט דאָ צו איהר נערעדט. ערסט ווען זי האָט געקאָנט אָנהעבען צו טראַכטען וועגען דעם, וואָס ער האָט איהר געזאָגט, האָט זי זיך געקאָנט בעפרייען פון איהם. זי איז ווי אויסגעניכטערט געוואָרען און מיט אַ זיפּץ אויפגעשטאַנען פון איהר אָרט. און אזוי האָט זי נערעדט אין איהר אומגליקליכען מוטערהאַרץ:

„עס איז מעגליך, אַז די וועלט איז רייכער געוואָרען, און דאָס איז געוועזען גאָט׳ס כונה אין אַוועקנעמען בייַ מיר מיינע קינדער. ער האָט זיינע ציעלען און צוועקען, און זיינע וועגען זיינען פון אונז פערבאָרגען. אָבער אין בין אַזוי אָרם געוואָרען אַזוי ארם...“

„אה ברוריה, הער מיך אויס! דריי טעג און דריי נעכט האָב איך געטרויערט מיט דיין טרויער, דריי טעג און דריי נעכט האָב איך נישט אויפגעהערט צו פרענען, פאר וואָס ביזטו אַזוי האַרט בעשטראפט געוואָרען מיט דעם טויט פון דיינע ביידע קינדער — דו די אויסגעוועהלטע פון גאָט, דו די געבענשטע! אויב איך האָב דאָס געפרענט נאָך איידער איך האָב דיך געקאָנט, וויי האָט עס געמוזט אין מיר שרייען, ווען די גרויסקייט פון דיין נשמה האָט זיך ענטפלעקט פאַר מיר אין איהר נאַנצער פולקייט? דו זאָלסט אַזוי געפיינט ווערען?! דו זאָלסט זיין דער קרבן פון אַן אונגענדיקען שמערץ?! און עס האָט נעבונטעוועט מיין האַרץ אין מיר, און וויי איוב האָב איך נישט נעקאָנט נעפינען נערעכטינקייט אין נאָט׳ס פיהרונג. און ווען אייגענער הערט אויף צו זהען נערעכטינקייט אין נאָט׳ס פיהרונג, וויי פינסטער און טרויעריג מה איהם וועלן די וועלט! אָבער פלוצלינג אויפן פיערטען טאָג איז מיר געווען, וויי נאָט וואָלט אויפגעהויבען פאר מיר אַביסל דעם פאָרהאַנג, וועלכער פערדעקט דעם זין פון זיינע מעשים, און נעלאָזט מיך אַריינקוקען אין זייער צוועק. וויי וואָלט די וועלט דערקאָנט די גרויסקייט פון דיין נשמה, אויב נישט דורך דעם גרויסען שמערץ, וואָס איז דיך בעפאַלן? וויי וואָלטן מיר געווואוסט, וואָס ברוריה איז, אויב איהר האַרץ וואָלט נישט איבערגענעבען געוואָרען אין דעם פייניגערס העגד? דיינע צוויי זיהן, וועלן זיי וואָלטען געבליבען לעבען, וואָלטען רייכער געמאַכט די מענשהייט מיט נאָך צוויי לעבעדיגע וועזען, פיעלייכט אוננוצליכע, נישטנוטיגע, אונגליקליכע, אָבער דורך זייער טויט האָבען זיי רייכער געמאַכט די וועלט מיט אַ ברוריה. יעצט ערמסט וויסען מיר, וואָס מיר בעזיצען אין דיר, יעצט ערמסט וויסען מיר, וואָס דו ביזט וועלטה. וואָס איז נעלעגען אין דונקעלהייט, איז ארויסגעטראָטען אין העלען ליכט, אונבענרענצטע עשירות, וועלכע איז נעלעגען בענרגאָבען, איז אויפגעדעקט נעוואָרען צו אַלעמענס נעברויך. מיר זיינען אַלע רייכער נעוואָרען דורך דיר, און צוקינפטיגע דורות וועלן נאָך נעניסען פון דיין רייכטהום. וויי פון אַ לעבענס־ברונען וועט פון דיר די מענשהייט שעפען קראפט, און וויי פון אַ הילף־קוואַל וועט זי טרינקען פון דיר טרייסט. זעהט, וועט מען זאָגען, וויי ברוריה האָט בעוועלטיגט איהר ריזיג־גרויסען שמערץ, איהר דאָפעלטע אבלות. טוט איהר נאָך און וועלט נעטרייסט. אָה, ברוריה, וועלן דאָס איז אויפגענאַנגען מיר וויי אַ ליכט, וויי האָב איך נעקאָנט נישט פרעהליך וועלן, און וויי האָט נעקאָנט מיין בליק נישט אָננעמען זיך מיט בעניסטערונג און בעוואונדערונג צו דיר?“

און איידער ברוריה האָט נאָך אויפגעפענט איהר מויל צו זאָגען עפעס, איז ער נעפאַלען פאַר איהר אויף די קני און נעקוסט דעם זוים פון איהר קלייד, פיעל ליינער וויי צום ערסטען מאָל, און דאַן איז ער אויפגעשטאַנען און אַרויס פון צימער, הויך טראָנענדיג דעם קאָפּ, האַלב טאַנצענדיג, וויי ע סוואָלט נעזונגען אין איהם. און באַלד האָט זיך פערנאַנדערגעטראָנען זיין שטימע איבער דאָם גאַנצע הויז, אַ קלינגענדיגע,

שטימע, מיט אָנווּאַקסענדינגען נעבעט און בעטלען. עס איז נעווען אַן אַלץ העבער ווּערענדיגער רוף נאָך רחמנות, אַן אַלץ מעהר לעבצענדער נעשריי נאָך לעבע. ברוריה'ן איז נעווּאָרען שווער די לופט פון איהרע צימער, און זי האָט אָנגעהויבען צו זוכען רוה אין וויטע שפּאַצירגיינג און אָפּטע בעזוכען אָבער זי האָט שטענדיג געוואוסט, אז דורך איהרע צימער דאָרטין נעהט אום שמעון'ס בייקענדינע און בעטלענדינע שטימע. און דאָס איז די דאָזיגע שטימע איהר נאָכגענאַנגען אין די וויטע גאַסען, אריינגעקומען מיט איהר אין די פּרעמדע הייזער, אריינגעמישט זיך אין איהרע נעשפּרעכען, און נעהן צוריק אַ היים איז פּאר ברוריה'ן נעווען אַ פּיין. זי האָט די שטימע נישט נעקאָנט הערען, מורא נעהאַט פּאר איהר, און נאָך מעהר מורא נעהאַט פּאר אַ צופּעליגער בענענגים מיט איהם, ווייל דער וויטער בליק פון זיינע יעצט נאַנץ שוואַרצע אויגען האָט אַרויסגעשטראַלט אַזויפיעל בייקענים און לעבע־בעטלענים, אַז עס איז אונמענליך נעווען פּאר א מענשענהאַרץ אריבערצוטראָגען.

דעם שבת האָט זי ערוואַרט מיט האַרצקלעמענים. דער אָנקום פון דעם הייליגען טאָג האָט איהר קיין פּרייד נישט פערשאַפט. איהר ערסטער געדאַנק איז נעווען, צו לאָזען זאָגען, אַז זי איז קראַנק און וועט צום טיש נישט קומען. דאָך איהר צווייפעלער געדאַנק איז נעווען, אַז ברוריה די וויב פון רבי מאיר דאַרף קיין אָנשטעלען נישט מאַכען און דאַרף זיך פּאַר קיינעם נישט בעהאַלטען. וואָם נעהט איהר דער שמועס? וואָם מאַכט איהר אויס די אונרוה פון זיין האַרץ? זי האָט נאָר נישט נעדאַרפט בעמערקען, וויי זיין שטימע איז און וויי זיינען זיינע אויגען. און וועט ער זי פרעגען, צי האָט זי די בליקען פון זיינע אויגען בעמערקט, וועט זי איהם ענטפערן, אַז זי וויל נישט, ער זאָל דאָם ביי איהר פרעגען, וויל זיינע בליקען נעהען זי נישט אָן, און זאָל ער בעסער פרעגען רבי מאיר'ן, צי מע'ג ער זי פרעגען וועגען זיינע בליקען.

און אזוי איז זי געבליעבען צו הערען זיין קידוש און זיינע זמירות.

זיין שטימע אָבער האָט נישט מעהר שבתדיג נעקלונגען. זי איז נעווען, ווי א שיינע פידעל, וועלכע האָט נעפּלאַצט. ער האָט נעדאַנקט נאָט און נעבענשט איהם, אָבער ווי איינער, וועלכער מוז דאַנקען און מוז בענשען, און זיין הארץ איז נישט דערביי, וויל ער איז נאָר אונצופריעדען און בעליידינט. ער האָט אויך נעגעסען, ווי איינער, וועלכער טוט זיך אָן א צוואַנג צו עסען, אָהן לוסט, נישט וויל־ענדיג אוף וועהר וועניג, און זיינע וואָלקענגרויע אויגען האָבען זעלטענער נעקוקט אויף דאָם עסען פּאַר איהם און מעהר אויף ברוריה'ן, און זיינע בליקען זיינען נעווען אלייז די בייקענים, אלייז דאָם בעטלען.

און ווען אין דער דונקעלהייט פון דער נאַכט האָבען זיך אָנגעהויבען ארומצוטראָגען איבער'ן הויז שיר־השירים־פּסוקים, מיט אַ שטימע פון טויבען־וואָרקען, וי דאָם נעשריי פון א האַרץ, וואָם פערגעהט פּאר בייקענים, האָט ברוריה ארויפּגעלענט איהר קיסען אויף איהר קאָפּ און די הענד אויף די אויערן, און איהר האַרץ האָט

ח.

דעם גאַנצען ערסטען טאָג פון דער וואָך האָט מען זיין שטימע קוים געהערט, און ברוריה האָט זיך געוואונדערט. איז ער קראַנק געוואָרען? איז איהם וואָס נעשהען? זי האָט כמעט געבויקט נאָך זיין שטימע. די אַלטע דיענסט אָבער האָט איהר געבראַכט די ידיעה, אַז דאָס רוב געהט ער אום אי׳בערן׳ צימער הין און צוריק, און ווען ער זעצט זיך אַוועק ביי זיין טיש, פערגראָבט ער דעם קאָפּ אין די הענד און זיצט אָהן אַ בעוועגונג.

און ברוריה האָט נעוואָגט, אַז נעווים האָט ער אַ שווערע שטעלע אין דער תורה. אויך רבי מאיר האָט די טבע אזוי אויפצופיהרען זיך ביי אַ שווערען ענין, אז׳ דער תלמיד נעהט נאָך דעם רבי׳.

דאָך אין אוועג האָט זיך וויעדער געלאָזען הערען זיין שטימע, אָבער נאָר נאַנץ פערענדערט. נאָרנישט איז נעווען אין איהר פון דער פריערדיגער פרעהליכקייט און נאָרנישט פון דעם נאָך פריערדיגען צער. נאָר עפעס איז נעלענגן אין איהר, וואָס האָט נעמאַכט ברוריה׳ן אָנצושטעלען איהרע אויערן און אריינגעטריפט אונרוה אין איהר הארצען. עפעס פון ביינקענים איז נעלענגן אין איהר, און עפעס פון נעבעט. אַ מין לאסצען זיך וויי אַ נאָכגענעבען קינד און אַ מין בעטלען וויי אַן אָרעמאַן אין דער טיר. וואָס וויל יעצט זיין שטימע זאָגען? וואָס זאָל זי יעצט בעדייטען? צו וועמען רעדט ער דאָס יעצט? צו נאָט? צו זיין אייגענעם האַרצען? וויי וויייט איז זי, ברוריה, דאָ נונע? אויב פריער איז זי איהם אין זיין שטימע נעלענגן, וואָס וויל ער יעצט פון איהר? בעט ער נאָט פאַר איהר? וואָס וויל ער פון נאָט פאַר איהר?

זי האָט זיך נעקעהרט פון זייט אויף זייט אויף איהר געלענער און נעטראַכט, וויי נאַנץ מערקווירדיג דער מאַן איז, און נעוואהען איהם פאַר זיך אין זיין נאַנצער שיינהייט, מיט זיין טרויער און זיין התלהבות, און מיט זיינע אויגען, אין וועלכע עם בייטען זיך די פאַרבען, און נעהערט זיין שטימע, וועלכע דרינגט דורך האַרץ און נירען, און נעטרי־בען פון זיך די נעדאַנקען מיט דעם וואַרמען גאבעט, די דרייסיג טעג זאָלען וואָס שנע־לער אריבער.

אָבער די קומענדיגע טעג האָבען זיך שרעקליך לאַנג נעצויגען, וויל זיי זיינען אויסגעפילט נעווען מיט אַ שטיינענדיגען בייגקען און לאסצען־זיך אין שמעון׳ס

ט.

דריי טעג מעהר האָט אָנגעהאַלטען דאָס ביינקען, און פּלוצלונג איז די שטימע איבערגענאַנגען אין אַ מין אונאַנגענעם שרייען. שמעון איז אַריינגעפאַלען אין פּער־צווייפלונג. די דרייסיג טעג האָבען זיך אָנגעהויבען צו דערגעהנטערען צו זייער סוף, אַן זיין לייבע צו ברוריה׳ן האָט זיך צופּלאַקערט ווי דאָס פייער פון ניהינום. ער האָט פערלאָרען זיין רוה אין נאַנצען, און זיין קערפער האָט אָנגעהויבען אויפּגענעסען צו ווערען פאר לייידנשאַפט. זיינע באַקען זיינען איינגעצוינגען געוואָרען און זיינע אויגען זיינען אייגנעפאַלען און האָבען אויסגעזעהן רויטליך־גע׳ל און קראַנק. עס איז אים נע־וועזען, ווי זיין קערפער וואָלט נישט אויפגעהערט געפאַטשט צו ווערען, און אין אים האָט עס געשריען פאר וועהטאָג. און זיין שטימע האָט איבערגענומען דאָס געשריי, אָבער דאָס איז נעווען, ווי דאָס געשריי פון דעם אָקס נאָך דער קוה, בלויז לייידנשאַפט־ליכער, שמערצליכער, פיינליכער.

און ווען ברוריה האָט דערהערט די דאָזיגע שטימע, איז זי זעהר פערציטערט נע־ווארן, און אין עקעל האָט זי ארומגעכאַפט. נאַנצע טעג האָט זי אויסגעמיטען איהר הויז, אָבער דאָס עקעל־לייידען האָט זי דייטליך ארומנעטראַנען מיט זיך. ווער עס האָט זי בענעענט, האָט געזאָגט: „פון אַ בייזער קרייַנק איז ברוריה בעפאַלען.“ און איהרע פרייַנד האָבען זי נעפרענט: „וואָס איז דיר געשעהן?“ זי האָט זיך אויסגעהיט נישט אָנ־צוטרעפען זיך מיט שמעון׳ען, און בייַ נאַכט געהאַט בייַ זיך אין צימער די אַלטע דיענסט. פרייטאג האָט זי איהם געלאָזט וויסען, אז זי קאָן נישט קומען צום טיש און קידוש וועט זי הערען פון דער וווייטען. אָבער זיין קידוש האָט ארויסגערופען א שוידער אין איהר. ער האָט איהם מעהר ארויסגעקרעכצט ווי ארויסגעזונגען. זיין אָטעם איז געווען ווי פון א טויטליך־פערוואונדעטער חיה, זיין שטימע איז נע־וועזען הייזער און געהאַט בייזע טרערען אין זיך. ער האָט זיך קוים צוגעריהרט צום עסען און נעקוקט ארום זיך מיט ווילדע אויגען, די אלטע דיענסט פלענט יעדעסמאָל פרעי אויפאַטמען, ווען זי פלענט זיך ארויסכאַפען פון דעם עסצימער. האָט עד זמירות געזונגען? האָט ער נאָט נעבענשט? אָדער האָט ער נאָר געלעסטערט? זיין שטימע האָט געקלונגען מעהר נאָך שעלטען ווי נאָך בענשען. ער האָט יעצט נע־וואוסט, אז נאָט האָט איהם פערלאָזען און ברוריה׳ן איהם בעוויזען, אום איהם צו פער־

איהר נעקלאפט אין גרויסער שנעלקייט. זי האָט נעוואוסט, אַז די פּסוקים מיינען זי, געהען צו איהר, רעדען צו איהר, ביינקען נאָך איהר, בעטלען ביי איהר.

און זי איז נעלעגען און האָט נערעדט אין איהר שווערען האַרצען:

„רבונו של עולם, איז נישט נענוג, וואָס דו בעשטראָפט מיין האַרץ, וויל‌סטו נאָך אן אַנדער האַרץ בעשטראָפען דורך מיר? אויב איך זאָל א טרייסט זיין פאר די, וואָס גלויבען אין דיר, וויי וויל‌סטו מיך יעצט מאַכען צום גרויסען שמערץ און צו פערצווייפלונג פאר איינעם פון דיינע פרומע? רבונו של עולם, איז ברוריה דיין אויס־געוועהלטע און געבענשטע געפּאָרען געוואָרען אומגליק צו דערלעבען און אומגליק צו פערשפּרייטען? נאָט דער האַר, איך האָב נישט געוויינט אין דיין הייליגען שפּת, וועז מיינע קינדער זיינען מיר נעשטאָרבען, וויל‌סטו, איך זאָל יעצט וויינען פאַר דיר? קעהר אָב זיין האַרץ פון מיר, נאָט פון אברהם, און וועגד זיינע נעדאַנקען צו דיר. טו מיר דעם גרויסען חסד, רבונו של עולם!"

און וויל שמעון איז גראָד ענטשוויגען געוואָרען, וויל א גרויסע מידינקייט איז איהם בעפאַלען ,אוף דער שלאָף האָט זיך וויי א שווערע משא אַראָבנעלאָזען אויף זיינע אויגען, איז ברוריה'ן געוועזען, וויי נאָט וואָלט דערהערט איהר נעבעט. און זי האָט אַראָבגענומען דאָם קיסען פון זיך און אונטערגעלעגט עם אונטער'ן קאָפּ, פריי אויפּאַס־מענדיג, און איז איינגעשלאָפען א בערוהיגטע, א דאַנקבאַרע. —

אָבער אויף מאָרגען האָט ברוריה איינגעזעהן, אז נאָט האָט איהר נעבעט נישט דערהערט און איהר תּפלה נישט אָננענומען. וואָרום די שטימע פון רבי ישמעאל'ס זוהן איז פול נעווועזען מיט בעטלעניס און זיינע אויגען זיינען אָננעפאַלען נעווועזען מיט ביינקעניס. און עס איז נעווועזען נאָך הבדלה, וועז שמעון האָט זיך ארומנעקוקט נאָך ברוריה'ן צו פרעגען זי וועגען זיינע בליקען, האָט ער ברוריה'ן אין צימער נישט נעפּוּ־נען. זי איז פערשוואונדען, וויל זי האָט נעוואוסט, אז שאַרפע רעד אוף בייזער ענט־פער וועלען זיין מויל נישט פערמאַכען און קיין שלאָם אויף זיינע ליפּען נישט אָנטאָן. די אָננעקליבענע ביינקעניס וועט זיך מאַכען א וועג, און די ליידענשאַפט וועט זיך ארוים־רייסען פון זיין האַרצען, און ער וועט זיך שווער פערזינדיגען פאַר נאָט מיט זיינע רעד און זיינע מעשים. און ווי וועט זי איהם יעמאָלט קאָנען האַלטען אונטער איהר דאַך? און די דרייסיג טעג זיינען נאָך נישט פאָריבער.

אָבער שמעון האָט יעצט נעוואוסט, אז ברוריה האָט בעמערקט זיינע בליקען אין ריכטיג אויסגעטייטשט זיין שטימע, און זיין האַרץ איז אָננעפילט נעוואָרען מיט פרייד און האָפענונג. זי איז פערשוואונדען, וויל זי פיהלט זיך שוואך, איהר שטאַרקייט האָט אָננעהויבען זיך צו שאָקלען. דער קאמפּף אין איהר האָט זיך שוין אָננעהויבען, אוף ער וועט דער זיעגער זיין.

ברוריה האָט זיך אויסגענלייכט אין איהר נאַנצען שטאָלץ און איהר נאַנצער שיינ־
הייט, אָנגעקוקט איהם שטרענג און הערריש און געוואָלט פֿאַרבייגעהן, אָבער ער האָט
איהר פערשטעלט דעם ווענ. אַ ווייל האָבען זיי זיך שטום אָנגעקוקט, און באַלד האָט
ער אויפגעטאָן זיין מויל און געזאָגט:

„פערשאָלטען זאָל זיין דער טאָג, ווען איך האָב דיך צום ערסטען מאָל געזעהן,
אָבער זיבענמאָל פערשאָלטען זאָל זיין דער טאָג, ווען די חברים האָבען מיך אויסגע־
קליבען דיין פֿרובירשטיין צו זיין, און זיבענאונזיבציג מאָל פערשאָלטען דער טאָג,
אין וועלכען איך בין די שוועל פון דיין הויז אַריבערגעטראָטען. אויסגעמקט זאָלען וועי־
רען די דריי טעג פון נאָטס יאָהר, און זייער אָנדענק זאָל בלייבען א קללה אויף דורות.
אונגליקסטעג זאָלען עס זיין — —"

ברוריה איז איהם אריינגעפאַלען אין די רעד, שטרענג און הארט:

„אויב האָט שוין אייגמאָל דאָס געטאָן און נאָטס אַ טאָג פערשאָלטען, דו קאָנסט
דיר די שילט־קונסט פערשפּאָרען. נעה דיין וועג און דאַנק נאָט, וואָס ער האָט דיך
אין ברוריה'ס הויז נעפֿירט און דיך נישט צו גרעסערע זינד געבראַכט, און צוויי נשמות
זיינען נישט פערלאָרען נעגאַנגען אויף אייביג. דאָך איידער דו נעהסט, מוזט דו מיר
ערקלערען, וואָס הייסט די חברים האָבען דיך אויסגעקליבען מיין פֿרובידשטיין צו
זיין. אויב איך האָב דיך ריכטיג פערשטאַנען — —"

איהר בליק איז געוועזען שארף און אייגדרינגליך, און שמעון האָט ארויסגערעדט:

„דו האָסט מיך ריכטיג פערשטאַנען!"

מיט גרויסע אויגען און שנעלען אָטעם האָט זי וויטער געזאָגט:

„איז די מעשה מיט די כאַפּערס אן אויסגעטראַכטע?"

און שמעון האָט געענטפערט פיעבעריג, ציטערענדיג אין אַלע אברים:

„פאַלש איז זי פון אָנהעב ביז'ן סוף, קיין איין וואָרט אמת איז אין איהר נישט
געוועזען. די ישיבה, וועלכע האָט געוואוסט די שטאַרקייט פון דיין הארץ נענען דעם
טויט, האָט געוואָלט אויך וויסען די שטאַרקייט פון דיין הארץ נענען דער ליעבע, און
זי האָט מיך אויסגעקליבען —"

וויעדער איז זי איהם אריינגעפאַלען אין די רעד, מיט גרויסע אויגען און פערכאַפ־
טען אָטעם:

„און רבי מאיר?"

„דאָס איז זיין פלאַן געווועזען".

זי האָט אויפגעשריען, ווי פון אַ פלוצלונגדינגען שניט אין הארצען, שווער נעא־
'שעמט און צוגעמאַכט די אויגען. אין א ווייל אַרום האָט זי שטיל געפרעגט, די אוי־
גען נאָך צוגעשלאָסען:

„האָט אויך רבי מאיר געוואָלט וויסען די שטאַרקייט פון מיין הארצען נענען זינ־
דינער ליעבע?"

און שמעון האָט געענטפערט אָבנעשפּאַנט און מיד:

ניכטען. דאַרף ער זיך איינהאַלטען? דאַרף ער זיך פערשטעלען? זאָל די פרוי וויסען, וויַ ער לייגט דורך איהר, וויַ ער ליעבט זי, וויַ ער בענעהרט זי.

און אין דער דונקעלהייט פון זיין צימער האָט ער מיט זיין פאר תאוה הייזע־רינער שטימע געזונגען פסוקים פון שיר השירים. די פערליבטעסטע און די ליידענ־שאַפטליכסטע. „וויַ שיין ביזטו אוּן וויַ זים ביזטו, ליעבע אין נענוס! דיין וואוקס איז וויַ פוּן א פּאַלמע, און דיינע בריסט זיינען וויַ די טרויבען־בינטעל. איך האָב מיר נע־זאָגט: איך וועל ארויפקלעטערן אויף דער פּאַלמע, אָנהאַלטען זיך אָן איהרע צווייגען, און דיינע בריסט וועלען מיר זיין וויַ די טרויבען־בינטעל אויפֿ וויינשטאָק, און דער דופט פון דיין נעזיכט וועט מיר זיין וויַ דער דופט פון עפּעל.“ ער האָט זיי ארויסגע־זונגען אַ מאָל נאָך א מאָל, ווילד נאַנאַ, לידענשאַפטליך, תאוה׳דיג.

און אַ נאָך גרעסערער עקעל האָט ארומגעכאַפּט ברוריה׳ן. עס איז איהר געווע־זען, וויַ וועַן עמיץ וואָלט איהר קערפּער בעשמוצט, און זי האָט זיך איינגעקאָרטשעט אין שוידער. זי האָט וויַיט פערנאַנדערגעעפּענט די אויגען, און נעקוקט אין די נע־דיכטע פינסטערנים און גערעדט צו נאָט, וויַ זי וואָלט איהם געזעהן פּאַר זיך אין דער דונקעלהייט:

„איך האָב אָנגענומען פאר גוט דעם גרויסען שמערץ, וועלכען דו האָסט אָנגע־שיקט אויף מיר, אָבער די דאָזיגע בעלײדיגונג קאָן איך נישט אריבערטראָגען. פאר וואָס קומסט זי מיר, וואָס וויַלסטו מיט איהר דערגרייכען? מיט וואָס האָב איך מיך פער־זינדיגט? וויַלסטו מיך אזוי דערניעדערינען? מיין האַרץ איז געפּיניגט און שוואַך, וויַלסטו עס נאַנץ צוריסען? צוריים עס מיר, נאָט, איך וועל דיר דאַנקען, אָבער נעם אַוועק פון מיר די בעלײדיגונג, בעפּריי מיך פון דעם שמוץ.“

אָבער די תאוה׳דיגע שטימע האָט נישט אויפגעהערט. זי איז נאָך וויַ העזה׳דיגער געוואָרען, געקאָכען צו איהר, ארומגענומען זי, בעריהרט זי. און ברוריה האָט אויפ־געקרעכצט וויַ א פערוואונדעטע הירשין און פערגראָבען זיך אונטער ק׳סען און צודעק, וויַ צו דערשטיקען זיך, צו שטאַרבען גרייט. —

דעם נאַנצען שבת׳דיגען טאָג איז זי נעווען איינגעשלאָסען בייַ זיך אין צימער, א בעלײדיגטע, אָנגעעקעלטע, פול כעס און צאָרן. אויך אין די אַנדערע טעג האָט זי אויסגעמיטען שמעונ׳ען, וויַ מען מיידט אויס א קרעצינען, מיט שוידער און עקעל. אָבער אויפ׳ן דרייסיגסטען טאָג איז שמעון געזעסען אויף דער לויער, און שפּעט נאָך מיטאָ־אָנגעטראָפען זיך מיט איהר אויג אויף אויג. ער איז נעווען אָנגעטאָן צום אַוועק־געהן, מיט שטאָק אין דער האַנד און וואַנדערזאַק אויף דער פּלייצע. אָבער נישט דער שיינער, שטאָלצער שמעון, דער איד געוואָרענער אַדאָנים, איז געשטאַנען יעצט פאר איהר, נאָר אַ נאַנץ אַנדערער. איינגעדאַרט און איינגעצויגען, דאָס נעזיכט גע׳ל, די אויגען איינגעפאַלען און פיעבעריש אוּן רויט, דער באָרד נישט געמאַכט, דער קאָפּ־צודעק אין אונאָרדנונג. אַדאָנים האָט פערגעסען שיין צו זיין, אַדאָנים איז קראַנק און אַלט געוואָרען, אַדאָנים האָט געקראָגען אַ טויטליכע וואונד אין האַרצען.

אין איהר צימער איז ברוריה געשטאַנען און געפֿירט זיך מיט דער האַנד איבער געזיכט און אויגען, ווי זי וואָלט געוואָלט עפּעס פערטרייבען פון זיך, אַ שלעכטען חלום, אַ בייזע זעהונג. זי האָט שנעל צוגעמאַכט די אויגען און גלייך זיי וויט פערנאַנדערגע־ עפֿענט — אייגמאָל און צוויימאָל און דריימאָל, און איהר האַרץ האָט ווילד געקלאַפּט און אין איהר האָט עס נאַנץ משוגה׳דיג געשריען. „ער האָט צווייפֿעל געהאַט אין מיר! ער האָט געשיקט מיך אויסצופֿראַווען! איז עס מעגליך? איז עס מעגליך?!“

זי איז אַרויסגעלאָפּען צו שמעון׳ן, זי מוז איהם נאָך אַ מאָל אויספֿרעגען, אפֿשר האָט ער איהר א לינען געזאָגט? אפֿשר האָט ער אויסגעטראַכט די פֿראָבע־מעשה? אפֿשר איז די מעשה מיט די כאַפּערס די ריכטינע? אפֿשר האָט זי זיך פערהערט? אפֿשר האָט זיך איהר אַלץ אויסגעדוכט? אפֿשר איז אַלץ בלויז אַ בייזער חלום?

ווייט אין נאַם איז שמעון געגאַנגען, מיט שווערע טריט, ווי געלעזערט. זי האָט געוואָלט איהם צורופֿען, געוואָלט איהם נאכלויפֿען. אָבער אויף א מאָל האָט זי ע־ וואוסט, אַז דאָם איז נישט קיין חלום, אַז איהר האָט זיך נאָרנישט אויסגעדוכט, אַז דאָם מאָל האָט זי רבי ישמעאלם זוהן נישט געגאַרט. די קללה, מיט וועלכע ער האָט נעשאָל־ טען דעם צווייטען טאָג, איז געווען נישט קיין געמאַכטע; די וועטער, וועלכע ער האָט אריינגעלענט רבי מאיר׳ן אין מויל, זיינען זיכער רבי מאירם.

טרערען האָבען זי אָנגעהויבען צו דריקען, און זי איז שנעל אריין צו זיך אין צימער, האָט אריינגעוואָרפען זיך אין איהר בעט און שווער און ביטער זיך צוואויינט. זי האָט נעריסען אויף זיך דאָם האָר, אריינגעשטאָכען זיך די נעגעל אין די באַקען, נע־ ביסען דאָם בעטגעוואַנד אונטער זיך און געקלאָגט און געאָמערט. אָבער וען זי האָט דערהערט די טריט פון דער אַלטער דיענסט, האָט זי זיך בעהערשט, איז שטיל געוואָרען און נעבליבען רוהיג ליגענן. זי האָט זיך נאָך אזוי אוועקגעלענט, עם זאָל אויסזעהן, ווי זי וואָלט נעשלאָפֿען.

די אַלטע דיענסט האָט אריינגעבראַכט ליכט און דערמאָנט, אַז עס וואָלט צייט געווען אבענדברויט צו עסען. ברוריה האָט אַרויסגעשטאַמעלט, או זי איז קראַנק דעם אַבענד און עסען וועט איהר נישט גוט טאָן. אָבער די גוטע דיענסט האָט דאָך אריינגע־ בראַכט עטליכע נאַכטשפייזען, געפֿרעגט זי, צי וויל זי זי אויך היינט בייַ זיך אין שלאָפ־

„צוערסט איז ער זעהר אין כעס נעווארען אויף די תלמידים פאר זייערע צוויי־פעל אין דיר, אבער דערנאך זיינען זייערע צוויפעל ניט צוויפעל“.

ברוריה האט פערוואונדעט אויפנעקרעכצט, און שמעון האט וויטער נערעדט:

„דער עפעל איז וואונדערשיין, האט רבי מאיר נעזאגט, אבער ווער וויים, וואס עס טוט זיך אין זייך האַרצען?“

שוועדער נאך און שמערצליכער האט ברוריה אויפנעקרעכצט, און שמעון האט פארטנעזעצט, אונברחמנותדיג, גלייכגילטיג, מיד:

„און ער האט נעזאגט: „וואס טוט מען אויף אויסצוגעפינען, צו דער שיינער עפעל האט אַ נעזונד האַרץ? מען שניידט איהם אויף — —“

ברוריה האט זיך נעדרעהט און נעקרימט ווי אונטער שארפע מעסער און פלוצלונג האט זי אויסגעשריען נישט מיט איהר קול: „נעה!“ און איז ענטלאפען צו זיך אין צימער, מיט נעשלאסענע אויגען, ווי בעטויבט.

און שמעון איז אוועקגענאנגען אין זיין ווינ, שווער און לאנגזאם, מיט אן ארבייט־נעלאזענעם קאפ און מידע גליעדער, ווי איינער, וועלכער איז פערמשפט צו נלות, אן עלענדער, אַ פערוואונדעטער.

פֿערשטאָרבענע קינדער. איהר האַרץ איז אויסגעמאַנגען נאָך זיי, זי האָט אויסגעשטרעקט די הענד צו זיי, און נעדריקט די הענד צו איהר האַרצען, און געשאָקעלט מיט קאָפּ, צוגעסענדיג זיך מיט טרערען און פֿליסטערנדיג לאַסקע־נעמען, מוטער־ווערטער.

זי האָט זיי נעזעהן פֿאַר זיך, ווי זיי זיינען געוועזען אין די לעצטע טעג פֿאַר זייער שנעלען טויט. שפּיעלענדינע, לאַבענדינע, ליכטינע. זי האָט זיי געפֿיהלט אַזוי לייכט־האַפּטיג, זי האָט זיך נעמוזט אַרומקוקען נאָך זיי. ניין, זיי זיינען נישטא, זיי זיינען טויט. זיי ליענען אויפֿן וויטען בית הקברות, טיף אין דער קאַלטער ערד, צוגעדעקטע מיט ברעטער, פערשאָטענע מיט ערד. אליין ליענען זיי דאָרטען, איינזאַמע, איהרע קליינע איננעלעך, און ביינקען אפשר נאָך דער מאַמען, ווי די מאַמע ביינקט נאָך זיי.

דער דאָזיגער נעדאַנק האָט זיך טיף אריינגעזעצט אין איהר, געלאָזען וואָרצ־לען אין איהר האַרץ, און ענדליך האָט זי זיך שטיל צוואוויינט אין גרויסען בראָך:

„מיינע קינדער דאַרפֿען מיך און איך דאַרף מיינע קינדער."

און אז זי האָט אויסגעוויינט די טרערען, האָט זי זיך נעוועגדעט צו נאָט:

„עס איז אַ גרויסע זינד, וואָס איך נעה מיט מיר יעצט טאָן. איך ווי‌ל עיבר זיין אויף דיין הייליג נעבאָט און דיין אָנזאָג נישט פֿאָלגען. אָבער איך קאָן נישט אַנדערש, נאָט אין הימעל, איך קאָן נישט מעהר לעבען. דער זכות פון מיין פּאָטער זאָל מיר ביישטעהן, דער זכות פון מיין פּאָטער דעם הייליגען מאַרטירער, וועלכער האָט נישט אָנגענומען דעם אָנבאָט פון דעם תליון אויף צו פערניכטען זיין שרעקליכען טויט, כדי די נעוואלטע פערניכטערונג זאָל נישט אויסזעהן אין דיינע אויגען וי זעלבסטמאָרד — ער זאָל מיך בעשיצען. דו וועסט מוזען מוחל זיין זיין טאָכטער, וועלכע ניט זיך דעם טויט, אום ניכער צו קומען צו איהרע קינדער. אייביגער נאָט, בריינג מיך צו זיי, צושייד אונז נישט מעהר, שטראָף מיך נישט נאָך מיין טויט אַזוי האַרט, וי דו האָסט מיך נעשטראָפט בי מיין לעבען. איך גיב איבער מיין נשמה אין דיינע רחמנות־דיגע הענד. איך נעה צו דיר און מיינע קינדער."

יעצט איז זי אויפגעשטאַנען פון איהר געלעגער, האָט אָנגעטאָן זיך ריין און וויים, מיט רוהיגער האַנד אויפגעשריבען עפעס אויף אַ וואַקס־ברעטל און ארויסגענע־מען פֿין אַ נייה־קעסטל אַ קליין שאַרף מעסער. אויף אַ נאָגל האָט זי זיין שאַרפ־קייט אויסגעפּרואווט, פרום און רוהיג אָבגעזאָגט דעם „שמע ישראל" און אויפגעשני־טען זיך די אָדערן אויף די הענד. מיט שפּריצענדינען בלוט, אָהן אַ וועהטאָג־קרעכץ האָט זי אויסגעלאָשען דאָס ליכט, אריינגעלענט זיך אין בעט און אָנגעהויבען איהר נאָנ צו איהרע קינדער.

זי האָט נעהאַלטען די אויגען וויים אָפֿען, וועדליג זי האָט לאַנגזאַם פערבלוטינט. אין נעזיהטען פֿאַר זיך איהרע קינדער. דאָרטין וויים אויפֿן בית הקברות אין זייערע קברים. זיי האָבען זיך אויפגעזעצט און וואַרטען אויף איהר. געלע, בליכע, טרויעריגע. און זי זאָגט זיי: „וואַרט, איך קום צו אייך, מיינע קינדערלעך! באַלד בין איך בי אייך.

ציטער, און, בעקומענדיג דעם ענטפער „ניין", געוואונשען איהר אַ גוטע נאַכט און אַוועק אויף איהר געווהנליכען שלאָפּפלאַץ.

ברוריה איז נעבליעבען ליגנען מיט אָפענע אויגען און אריינגעקוקט אין די שאָטענס פון דעם שוואַך בעלויכטענעם צימער. איהר קאָפּ איז איהר נעווען ווי צומישט, זי האָט נאָר געוואוסט, אַז א זעהר גרויס אומגליק האָט איהר געטראָפען. אַ פיעל גרעסער אומגליק, ווי דער טויט פון איהרע קינדער. עפעס אן אונערקלערליך גרויס אומגליק, יי קאָן עס נאָך נישט אַרומפאַסען. אַזוינס, וואָס מוז זי נאַנץ צודריקען, וואָס מוז אריינטראָגען די גרעסטע ענדערונג אין איהר לעבען.

און פּלוצלונג האָט זי זיך לאַנגזאַם אויפגעזעצט, קוקענדיג מיט די ווייט אָפענע אויגען פאר זיך.

יא, אזוי וועט עס זיין: רבי מאיר קאָן מעהר איהר מאַן נישט זיין.

זי האָט אייניגעדריקט די ציינער, געשטאַרקט זיך דאָס הארץ; די ווייט־אָפענע אויגען נעווענדט אויף איין פונקט פאר זיך. יעצט האָט זי נעקאָנט קלאָר טראַכטען.

וועו רבי מאיר אליין וואָלט נישט געצוויפעלט, נאָר וואָלט נאָכגעגעבען די צוויי־פעל פון די אַנדערע, זי וואָלט זיך נישט בעלידינט און נאַנץ רוהיג וואָלט איהר הארץ געפּליבען. זי וואָלט יך געפרעהט איבער דער שטארקייט פון יין גלויבען אין איהר, און איהר איינענע שטארקייט וואָלט איהר דאָפעלט גוט געטאָן. זי וואָלט זיך נעריצט מיט איהם איבער דעם געוואונטען שריט, וועלכען ער האָט נעמאַכט, וואָלט אויך געזאָגט, אַז נאַריש איז געווען דער אויפטו, און וואָלט דאָך גהאָלפען איהם צו טריומפירען איבער די בייוע צוויפעל־צינגער, וועלכע האָבען זיך דערוועגט אַראָבצוציהען זי אין דעם שמוץ פון זייער ספקות.

אָבער ער אַליין האָט געצוויפעלט! ער אַליין האָט נעוואָלט די פּראָבע, אוב אונטערצושפאַרען זיין גלויבען אין איהר! ער אַליין האָט זיך דערוועגט נישט זיכער צו זיין אין זיין ברוריה׳ס שטארקייט! איהר אייגענער מאַן האָט איהר הארץ נישט געקאָנט און בעדעקט איהר ריינהייט מיט צוויפעל־שמוץ!

און ווי, וועו זי וואָלט די פּראָבע נישט אויסגעהאַלטען?! די סכנה איז נעווען גרויס, דער שיינער שמעון איז אויך נאַנץ געפּעהרליך. דאָך רבי מאיר האָט נישט מורא געהאַט זי צו פערליערען, ער האָט זי איינגעשטעלט אין שפיעל, ער האָט זי מקריב געווען!

ער קאָן מעהר איהר מאַן נישט זיין!

זי האָט זיך דאָס נעחזר׳ט מיט עקשנות, אריינגעבוירט זיך אין דעם מיט בייזער יהארטקייט.

ער וועט איהר מוזן געבען א גט, און זי וועט בלייבען אַליין. נאַנץ אַליין, נאַנץ, נאַנץ אַליין.

אַ טיעפער שמערץ איז דורכגענאַנגען דורך איהר, זי האָט נעמוזט צומאַכען די די אויגען, און אַ גרויס עלענד האָט זי ארומגענומען. זי האָט זיך פערבייגט נאָך די

יא.

און עס איז נעווען, אז ווען דער שיינער שמעון איז אריינגעקומען אין דער ישיבה, האָבען די תלמידים אויפנעשריען פאר שרעק איבער זיין אויסזען, און ער האָט אויסגערופען:

„זעהט, דאָס איז פון מיר נעווארען, ווייל איך האָב מיך דרייסיג טעג נעשלאָגען אין דער שטיינערנער שטאַרקייט פון בוריה. איהר שטאַרקייט און ריינהייט איז איבער אלע צוויייפל, אָבער איך בין פערניכטעט."

און רבי מאיר האָט א וואָרף נעטאָן א בייזען נצחון-בליק אויף זיינע תלמידים, געמומען זיין שטאָק און וואַנדער-זאַק און איז אַוועק צו בוריה זיין ווייב. אָבער ער האָט זי נעפונען טויט, אַן אַוועקגענאַנגענע צו איהרע קינדער, און אויף דעם וואַקסברעטל איז געווען אויפגעשריבען: „ווען מען שניידט אויף דעם עפּל, פערניכטעט מען איהם."

ער האָט זיך נעכאַפּט פאר קאָפּ, און מיט ווילדע אויגען, האַרצריייסענדיג, נשמה-טויטענדיג, אויסגעבראָכען אין א יאָמער:

„בוריה!".

1916.

מיינע האַרצינע!" און זי האָט אַהן אויפהער נעפֿליסטערט לאַסקע־נעמען, מוטער־ווערטער.

זי האָט נישט אויסמאָל אַ קוק נעמאָן אויף הינטען צוריק און איהר לעבען אַריין. זי האָט נאָר נעזעהען פאר זיך איהרע קינדער און דעם ווען צו זיי. ערשט נאָר צום סוף, ווען זי האָט אָננעהויבען אויסצושלאָפען, און דאָם בילד פון די קינדער און דער ווען צו זיי איז מטושטש און אונקלאָר נעוואָרען, האָט זי אויסגעבראָכען מיט שטילער ביינקענים און שטילע טרערען: „מאיר! מאיר!"

די נסיונות פון ר׳ עקיבא׳

(אבות דרבי נתן פ׳ ט״ז׳ קידושין פ״א)

הההו, איז רבי עקיבא נעווען אַ שטרייענער פרומער איד! קוים אַ גלייכער צו איהם אין גאַנץ יהודה.

זיינע טעג און זיינע נעכט האָט ער אוועקגענעבען דער תורה, אליין זי נע־לערנט און אנדערע זי איבערגענעבען. די צאָהל פון זיינע תלמידים איז נעווען אַ גאַנצע אַרמיי, און ווער עם האָט זי פון איהם געהערט, האָט געפיהלט, וויּ ער וואָלט געטרונקען פון דעם קוואַל פון לעבען.

אָבער נישט בלויז דער תורה׳ס וואָרט, נאָר אויך וויּ אָבצוהיטען זי האָט ער נע־לערנט, און וויּ צו דערוויטערן זיך פון אן עברה. ער האָט געוואָרנט פון לאַכען און שפיעלען און פון דער לייכטזינניקייט, וויל לאַכען און שפיעלען און לייכטזינניקייט פיהרען צו זינד.

ער האָט נעלעבט אין נרויסער איינפאַכהייט און אָבנעאָנט זיך פון אַלע תענוגים. ער איז נעווען פערליבט אין זיין וויב, דער שהנער רחל, דער קלוגער און נעביל־דעטער טאָכטער פון כלבא שבוע, אָבער אום דער תורה נאַנץ צו נעהערען, האָט ער זיך אָבנעשיידט פון זיין נעליבטער, איז ער נעוואָרען א פרוש.

דאָם איז איהם זעהר שווער אָנגעקומען. ער האָט שטאַרק נעביינקט נאָך זיין וויב, און ער איז נאָך נעווען אַ מאַן אין די בעסטע פון זיינע יאָהרען. אום נישט שוואַך צו ווערען, אום צו קאנען אויסהאַלטען די אָבנעשיידענקייט, די פרישות, האָט ער זיך נענעבען אַ נדר, אַז ער וועט זיך נישט אומקעהרען צו זיין וויב, ביז ער וועט נישט האָבען צוועלף טויזענד תלמידים. דאָם האָט ער נעטאָן, וויל ער האָט נעהאַלטען, אַז א נדר איז א צוים ארום פרישות. ער וועט מוזען האַלטען דעם נדר, אין זיין אָבנעשיי־דענקייט פון זיין וויב וועט ממילא אָבנעהיט ווערען.

דאָם האָט איהם אָבער נעמאַכט שטרייענ צו אלע אַנדערע. וואָם ער קאָן, דאַרפען אַלע קאנען. און ער האָט נעפאָרדערט פון אלעמען די נרעסטע אָבנעהיטקייט פון תאוה־זינד און מיט שארפע ווערטער נעשטראָפט די וויבער־לוסט אין די הערצער פון די מענער.

האָבען די שוואַכע, די, וועלכע האָבען נישט נעקאָנט ביישטעהן דער וויבער־לוסט אין זייער האַרצען און זיינען נעשטרויכעלט נעוואָרען אין תאוה־זינד, אזוי נערעדט ענטקעגען איהם:

און זיי האָבן זיך געדריקט צו איהם מיט זייערע נאַקעטע לייבער, און יעדע איינע האָט געריהמט איהר קערפּער און זיינע רייצען און דעם גענום, וועלכען ער פערשאַפט.

„מיין קערפּער איז וויים וי די פּולע לבנה.“

„און מיין קערפּער רוישעלט זיך וי די אויפגעהענדינע זון.“

„אין מיין אומאַרמונג ליענסט דו וי אין וואַרימער גענזענפוך.“

„און אין מיינע ארמס וועסטו פיהלען די וייכקייט און וואַרימקייט פון ערסט אָבנע־שאָרענער שעפסען־וואָל.“

„דער קום פון מיינע ליפּען איז וי דער וויין פון דמשק.“

„און מיינע ליפּען זיינען וי די פּולע טרויבען, אין וועלכע די זונען־שטראַלען האָבען אויסגעקליבען פאר זיך אַ היים.“

און אזוי וייטער — די שטייפקייט פון זייערע בריסט און די סאַמעט־גלאַטקייט פון זייער הויט, די ענטציקונג פון זייערע פים און די פערשיכורונג פון זייערע צערט־ליכקייטען. די איינע האָט איהם ארומגעוויקלט מיט איהרע שווארצע האָר, אין איהרע בלאָנדע האָט איהם פערפלאָנטערט די אַנדערע. און וואָס שפעטער אין דער נאַכט איז זיי־ער תאוה אַלץ מעהר געוואַקסען, און זיערע נאַקעטע קערפּער האָבען זיך געדרעהט און געקרימט, געפייניגט און געמאַטערט אין שטיינענדינער לוסט.

„קום נעם מיך,“ האָט די איינע געבעטעלט.

„קום נעם מיך,“ האָט די אַנדערע געלעכצט.

אָבער רבי עקיבא איז געזעסען צווישען זיי און האָט — נעשפּייט. א נאַנצע נאַכט איז ער געזעסען צווישען ביידען און נישט אומגעקוקט זיך אויף זיי. ער האָט נישט געפרובט צו צושטרויען זיך מיט תורה־געדאַנקען, וויל ער האָט נישט געוואָלט אריינבריינגען די תורה אין דער נעזעלשאַפט פון צוויי נאַקעטע נקבות. ער האָט נאָר געוואָלט אריינאַרבייטען זיך אין אן עקעל־געפיהל, ארויסרופען אין זיך א שרייענ־דען ווידער־וויל־ען.

און ער איז געזעסען און האָט געשפּייט — שטאַרקער אַלץ, אונגעדולדיגער, מיט ויאַקסענדינען עקעל, מיט שטיינענדיגער אָבשטויסליכקייט. צולעצט אָבער — רוהיג, גלייכגילטיג, אייזקאַלט.

צוערסט האָבען איהם ביידע שוינהייטען אָנגעקוקט גאַנץ פערוואונדערט. פאר וואָס שפּייט ער? פאר וואָס ריהרט ער זיי נישט אָן? איז ער אַ נאַר? איז ער משוגע? זיינען זיי נישט שיין נענוג? נישט יונג נענוג? נישט תאוה־דיג נענוג?

זיי האָבען איהם נעפרעגט, אָבער זיי האָבען קיין ענטפער פון איהם נישט נע־קראָגען. דאַן האָבען זיי נעוואָלט איהם פערלאָזען. אָבער וועך זיי האָבען איהם וויע־דער אָנגעקוקט און נעזעהן וויי שיין ער איז, און ווידער אריינגעקוקט אין זיינע אויגען און נעזעהן, וויי די קלוגהייט שטראָמט פון זיי ארוים, האָבען זיי זיין מערקווירדיג בענע־מען פערגעסען און פון זיין שפּייען נישט אויסגעמאַכט זיך און ארויפגעוואָרפען זיך

„וואָס ער האָט זיך נעקאָנט אָבשיידען פון זיין פרוי, איז נאָך קיין ראיה ניט, אז ער קאָן נישט נעשטרויכעלט ווערען. זאָל נאָר דער שטן צוטרעטען צו איהם איך מאָל אין דער נעשטאַלט פון אַ נאַקעטער פרוי, און די תאוה וועט איהם בעפאַלען פלוצלונג, ווי אַ פיינד פון זיין בעהעלטענים, און אוועקרויבען ביי איהם אלע זיינע חושים, ווי אַן איבערפאַלער זיין רויב אין מיטען נאַכט."

און זיי האָבען צונעמעבען צו זייערע תפלות, אז נאָט זאָל איהם ברייננען צו אזא נסיון, און צו זייער אייגענער שטראָף האָט נאָט זייער תפלה דערהערט.

ווען רבי עקיבא האָט פערלאָזען זיין וויב, האָט ער אויך פערלאָזען די שטאָדט, אין וועלכער זי האָט געוואוינט. דאָס האָט ער נעטאָן נישט אזוי פון זיינעטוועגען, די נאָהענטקייט פון זיין נעליבטער וויב זאָל איהם נישט רייצען, ווי פון איהר׳טוועגען, זיין נאָהענטקייט זאָל איהר שוין נישט צופיעל ווערה טאָן. און כדי זיין פרוי אין איהר וויבערשער שוואַכקייט זאָל נישט נאָכפאָהרען נאָך איהם און נאָכקומען נאָך איהם אין דעם נייעם אָרט, וואו ער וועט זיך בעוצען, האָט ער זיך אין ערגעץ נישט בעוצט אויף לאַנג און איז ארומגעפאָהרען פון שטאָדט צו שטאָדט, לאַנד־אויף, לאַנד־אויס.

איז ער אין מאָל אין זיין וואַנדערונג אָננעקומען אין א לאַנד, וואו עם האָבען נעהערשט נאַנץ מערקווירדיגע זיטען און מנהגים, און אייגנער פון די מנהגים איז געווען, צו פערזיכען די נעכט פון פאָרנעמע געסט מיט פרויען־געזעלשאַפט.

און עס איז געווען, וועז דער הערשער פון יענעם לאַנד האָט זיך דערוואוסט פון רבי עקיבא׳ס אָנקומען און וואָס פאַר א גרויסער נאַמט דאָס איז, האָט ער נעשיקט צו איהם אויף דער נאַכט צוויי שיינע פרויען, פון די שענסטע אין זיין לאַנד. אויף וויבער־אויפן האָבען די ביידע זיך נעפליסינט זייער שיינהייט צו פערנעסערען און זייער רייץ צו פערשטאַרקען. זיי האָבען זיך פריש נעמאַכט מיט באָד און וואַסער, דעם בעשיכור׳ענדען ריח פון זייערע יוננע לייבער האָבען זיי נאָך בערוישענדער נעמאַכט מיט זעלטענע פּאַרפיומען, און אויסגעפוצט זיך פערפיהרעריש ווי כלות אין זייער התונה־נאַכט. און זיי זיינען נעקומען צו רבי עקיבא׳ן אין שטראַהלענדער האַלבנאַקעטקייט, מיט אַן אויגלאַדענדיגען שמייכעל אויף זייערע קאַרשען־ליפּען, מיט דעם פייער פון תאוה און נעגנוס אין זייערע פלאַקערענדיגע אויגען.

זיי האָבען נעוואוסט, אז זיי נעהען צו אַ זעהר פאַרנעמען נאַמט, אָבער זיי האָבען נישט נעוואוסט, אַז זיי וועלען נעפינען א זעהר שיינעם און ווי אַ ריעז נעבויטען מאַן. ווען זיי האָבען איהם דערזעהן, האָט זיך די תאוה נאָך מעהר צוברענט אין זיי, און יעדע האָט נעוועהן ארויסצובריננען פאַר איהם דאָס רייצענדסטע און אויפרייצענדיגסטע פון איהר קערפער.

„קום צו מיר", האָט די איינע נעזאָגט.

„קום צו מיר", האָט די אַנדערע געבעטען.

אויפנעשטעלט א נייעם צוים ארום איהר מיט אַ נדר, אז ער וועט זיך צו זיין וויב נישט דערנעהנטערען, ביז ער וועט נישט האָבען פיער און צוואַנציג טויזענד תלמידים. און ער איז צוריק אוועק צו וואַנדערן אידער שטעדט און לענדער, צו פערשפרייטען נאָמ׳ם וואָרט און צו זאַמלען תלמידים.

אָבער פון יעצט אָן איז ער נאָך שטרייננער געוואָרען צו אַלעמען אין זיינע פרומע פאָרדעריונגען, און זיינע שטראָף־רייד זיינען נאָך שארפער געוואָרען. ווער עם איז בייַ געשטאַנען אַזעלכע נרויסע נסיונות, אזוי ווי ער, האָט דאָס פולע רעכט אויך פון אַנדערע צו פאָרדערען שטרייננקייט און איינגעהאַלטענקייט. און ער פלענט אָבלאַכען און חוזק מאַכען און לצנות טרייבען פון אלע, וועלכע זיינען בענאַננען אן עברה.

ער האָט פערגעסען דעם כלל: דו זאָלסט דיר אליין נישט גלויבען ביז דעם מאָג פון דיין טויט. און אין הימל האָט מען בעשלאָסען, איהם דעם כלל צו דערמאָהנען.

זיין וועג איז שפּעטער איין מאָל נענאַננען אין אַ שיינער נענענד דורך וואַלד און פעלד. עס איז געווען א וואונדערבארער טאָג. די זון איז מיטען הימל האָט נישט נעברענט, נאָר נעלאַכט און נעזונגען פון דער הערליכקייט פון לעבען, און נענאָסען פרייד אויף דעם נאַנצען אַרום, און וואַלד און פעלד, און בוים אוף נראָז, און אַלע חיות און פויגל אוף פויזער האָבען מיט איהר מיטנעלאַכט און מיטנעזונגען. און רבי עקיבא איז אָננעפילט נעוואָרען פון דער נרויסער פרייד, האָט פערנעסען דאָס שטיק תורה, וואָס איז איהם נעלענען איף קאָפּ און אויף די ליפען א וויילע פריהער, און נישט נעקאָנט אָבריסען די אויגען פון דער ארומינער זוניגער פראַכט.

פלוצלונג איז איהם נעווען, ווי עמיצער וואָלט איהם אַ שטופּ נעטאָן צוריק. אָבער דאָס איז קיינער נישט נעווען, ווי נאָר זיין אייגען בלוט, און דער קלאַפּ, וועלכען ער האָט דערשפירט, איז נאָר נעווען דער קלאַפּ פון זיין אייגענעם האַרץ.

נאַרף איהם זיינע אויגען נישט? ער רייסט זיי וויט פערנאַנדער און קוקט זיך נוט איין.

ניין, זיינע אויגען זעהען קלאָר: א וואונדער־שיינע נאַקעטע מיידל אויף דעם שפיץ פון אַ טייטלבוים!

ער וויל זיינע אויגען נישט גלויבען, אָבער די מיידל קוקט אַראָב צו איהם און לאַכט צו איהם אזוי רייצענד, בעשיכור־ענדיג מיט דער וויסקייט פון איהרע פערל־ציין.

און זי איז אזוי שיין און ענטציקענד, אז די זון האָט איהר חתן־נאַנג פערגעסען. זי האָט זיך אָבנעשטעלט, די ליכטינע, אין איהר וועג און ארומגענומען דער מיידלם נאַקעטען לייב מיט איהרע שטראַלען, רויזיג בעמאָלענדיג איהם און אָנפילענדיג זיינע אָדערן וי מיט רויטען וויין.

אויך רבי עקיבא איז נעבליבען שטעהן, נישט נעקאָנט זיך ריהרען פון אָרט, נישט נעקאָנט אָבריסען זיך פון דער בלענדענגער שיינהייט. זיין האַרץ האָט איהם

אויף איהם מיט זייער נאַקעטקייט און דעם פייער פון זייערע לייבער, און געבעטען זיך און געבעטעלט און געקרעכצט און פערשיכורט נעהופען:

„נעם מיך.“

„נעם מיך.“

די נאַנצע נאַכט אזוי. און נאַנץ מיד און קראַפטלאָז זיינען זיי אין דער פריה אַוועק צום הערשער און בעקלאָגט זיך פאר איהם אויף רבי עקיבא'ן. פערצוויפלונגס-פול האָבען זיי זיך געבעטען:

„ליעבער דער טויט, ווי נאָך אַמאָל דער דאָזיגער מאַן.“

האָט דער הערשער געשיקט נאָך עקיבא'ן און איהם נעפרעגט:

„פאר וואָס ביזטו זיך נישט בענאַנגען מיט די פרויען, וועלכע זיך האָב דיר גע-שיקט, וויי מענשען-זיהן בענעהן זיך מיט פרויען? זיינען זיי נישט שיין? זיינען זיי נישט מענשען-קינדער ווי דו? האָט דער, וואָס האָט דיך בעשאַפען, נישט בעשאַפען זיי?“

ווען רבי עקיבא וואָלט נעענטפערט, אז ער וואָלט בענאַנגען אַ זינד, ווען ער וואָלט מיט זיי פערברַכט די נאַכט, ווי מענשען-זיהן פערבריינגען מיט פרויען, וואָלט דער הערשער זיכער אין כעס נעוואָרען. פיהרט דען זיין נאַטפריינדליכקייט צו זינד? איז זיין הכנסת-אורחים אן אָנטרייבערין צו עברות?

אין זיין חכמה האָט עס רבי עקיבא גלייך איינגעזעהן, און ער האָט נעענטפערט מיט אַ נאַנץ אונשולדיגער מינע:

„וואָס האָב איך נעקאָנט מאַכען? איידער זיי זיינען נעקומען צו מיר, האָבען זיי זיך נעווייס אָנגענעסען מיט אונריינע זאַכען, און דער גערוך, וועלכער האָט דערגרייכט צו מיר פון זיי, איז נעווען דער גערוך פון פלייש פון נבלות און טרפות און שרצים.“

און רבי עקיבא האָט שנעל פערלאָזען דאָס האָזיגע לאַנד מיט איהר מערקווירדיגער נאַטפריינדליכקייט, גלייקליך אין דעם בעווסטזיין, אז ער איז ביינעשטאַנען דעם גרעסטען נסיון, פול מיט דאַנק צו נאָט, וואָס ער האָט איהם אזוי וואונדערבאַר נעשטארקט דאָס האַרץ.

אָבער וויי יעמאָלט גראד האָט די צאָל פון זיינע תלמידים דערגרייכט די צאָל צוועלף טויזענד און דער צוים ארום זיין אָבגעשיידענקייט פון זיין וויב איז דערמיט אַראָבגעפאַלען, איז ער אַווק צו איהר. וועלן ער איז צוגעקומען צו דער טיר פון זיין הויז, האָט ער דערהערט, וויי א פרעמדע פרוי פרעגט ביי זיין וויב:

„פרעהסטו דיך, וואָס דיין מאַן קומט מיט צוועלף טויזענד תלמידים?“

און זיין וויב האָט נעענטפערט:

„נאָך מעהר וואָלט איך מיך נעפרעהט, ווען ער וואָלט נעקומען מיט פיער און צוואַנציג טויזענד.“

און רבי עקיבא האָט טיר פון זיין הויז נישט אויפגעפענט און איז צו זיין פרוי נישט אריין. ער האָט ווידער ארויפגעלעגט אויף זיך די אָבגעשיידענקייט און

בעמערקט, וויַ זייַ הויט איז צוקראַצט און צוריסען נעוואָרען פון דעם בוים, און אז בלוט האָט אָננעהויבען צו רינען איבער זיין לייב. ער האָט נעקלעטערט העכער און העכער.

און זי האָט איהם געצוינגען מיט איהרע כשוף־אויגען וויַ מיט שטריק, און איהר בעשיכור־ענדיגע שטימע איז געווען א לייטער פאר איהם. צווישען איהרע הערליכע פערל־ציין איז עס נעאַנגען וויַ זיי ננעבערויבענדיגער וויין:

„קום־ם־ם! קום־ם־ם! קום־ם־ם!“

אָבער וען ער האָט דערגרייכט די העלפט פון דער פאַלמע, איז ער פלוצלונג געקומען צו זיך. וויַ אַ קאַלטער ווינד וואָלט איהם אייזיג בעפעכלט און אַראָבנעלאָזען עפעם פון זיינע אויגען און נעמאַכט איהם זעהן די נאנצע לעכערליכקייט און אומווירדיגקייט פון זיינע לאַנע. ער, דער גרויסער תנא, לעהרער און שטראָפער ביי אידען, קלעטערט האַלב נאַקעט אויף א ריעזענבוים, נעשטופט און נעפייטשט פון עקעלהאפטער תאוה! ער האָט זיך מעהר אַראָבנעוואָרפען וויַ אַראָבנעקלעטערט פון בוים, צוזאַמענגעדרעהט זיך אין א קנויל ביים פוס פון בוים און ביטער זיך צוואווינט.

אַ בייזע, אָבלאַכענדיגע שטימע האָט נערעדט איבער איהם:

„וען מען וואָלט נישט אָננעזאָגט אין הימעל, אז מען זאָל דיך אין דיין תורה שוינען, וואָלט דאָ דיין לעבען נישט ווערט נעווען יעצט קיין צוויי פרוטות.“

רבי עקיבא האָט נאָך ביטערער נעוויינט און נעקלאַפט זיך אין האַרצען און נעשלאָגען זיך אויפ'ן קאָפּ.

און אַז ער האָט זיך אָננעטאָן און איז אַוועק זיין ווענ, האָט די זון נישט נעלויכטען מעהר, הימעל אוף ערד זיינען נעווען כמאַרנע און גרוי, און דאָס לאַכען און זינגען פון דעם נאַנצען ארום האָט אויפגעהערט. אָדער אפשר האָט זיך עס איהם בלויז אויסגעדוכט, ווייל זיין האַרץ איז נעווען בעקלעמט און זיין נשמה האָט נעטרויערט, און ער האָט נישט נעקוקט נישט רעכטס און נישט לינקס און זיינע אויערען זיינען טויב נעווען פאר דער אויסערער וועלט.

ער האָט זיך נעפיהלט בעשעמט און דערנידערינט. און ער האָט נעוואוסט, אז פון יעצט אָן ווען ער שוין נישט לאַכען פון די, ווען בעהעכע אַן עברה.

יעצט האָט ער בעגריפען די שוואַכקייט פון דעם מענש און די נעפאַהרען־פולקייט פון דעם לעבען, און זיינע ליפען האָבען ביטער נעשעפטשעט:

„מיר זיינען אלע דאָ ווי פערבערעכער, וועלכע שטעהען אונטער ערבות, און א זינד־נעץ איז אויסנעשפרייט איבער דאָס נאַנצע לעבען.“

1917.

שטאַרק געקלאַפּט, זיין קערפּער האָט איהם געבראַכט, זיין צונג איז איהם נאַנץ טרוקען געוואָרען. ער איז געשטאַנען ווי בעטויבט און האָט אליין נישט געהערט, ווי ער האָט קיום אריסגערעדט:

„ווער ביזט דו?“

און דאָס וואונדער אופּ׳ן בוים האָט צו איהם פערפּיהרעריש אַראָבגעלאַכט:

„קום ארויף, און איך וועל דיר זאָגען.“

„וואָס טוסטו דו דאָרטן?“

„קום ארויף, און דו וועסט זעהן.“

„זאַמעלסט דו דאָרטען טייטלען?“

„אויף וואָס דאַרף איך זיי? איך נעהר מיך און נעהר אַנדערע מיט מיין אייגענער זיסקייט. ווילסט דו זי נישט פערזוכען?“

„פאר וואָס ביזט דו נאַקעט?“

„כדי די שטראַלען פון דער זון זאָלען מיך גענישען, און דער ווינד, און דער באַרג, און דער טאָל, און דער הימל, און נאָט.“

„וי קאנסט דו דאָרטען אזוי לייגען?“

„א בעט האָב איך דאָ פון צווייגען און בלעטער, א גלעזענער פאר מיר און פאר די, וועלכע איך לאַז אייז מיך צו גענישען. און וייך איז מיין גלעזענער און דופטענדיג, אָבער נאָך וויכער און דופטענדער בין איך. ווילסטו אונז נישט פיהלען?“

און אין פולער פערגעסענהייט, אויסגעפילט פון אייז גרויסען בענהר, איז רבי עקיבא צוגעטראָטען נאַנץ נאָהענט צום בוים און קוים אריסגעאטעמט:

„וי קום איך צו דיר ארויף?“

און די הערליכע האָט כשופ׳דיג אַראָבגעלאַכט:

„ביזט דו קיין מאָל קיין יונג איננגל נישט געווען? וואָס האָסט דו געטאָן, וען א שיינער עפּעל דיך נעריצט נאַנץ הויך צווישען די צווייגען פון דעם עפּעל־בוים? האָסט דיינע איננגל־קלידער אָבגעלענט, געמאַכט זיך אזוי לייכט ווי מענליך און ארויפגעקלעטערט אופּ׳ן בוים נאָך דעם שיינעם, רופענדיגען עפּעל. בין איך וועניגער פאר דעם עפּעל? לויגט זיך נישט ארויפצוקלעטערן נאָך מיר? אָדער ביזט דו אַלט און דיינע בייגער זיינען פערנלייווערט, און דאָס קלעטערן איז נישט מעהר פאר דיינע יאָהרען און דיינע כחות? לעג אָב דיינע קלידער, דו דארפסט זיי דאָ אויבען סיי ווי סיי נישט האָבען, מאַך דיך לייכט, און מיט דער נאַנצער יוגענד, וועלכע האָט יעצט ניי אויפגעלעבט אין דיר, קלעטער צו מיר ארויף...“

נאַנץ פער׳כישופ׳ט און בעטרונקען, מיט גרויסער שנעלקייט, נעטריבען פון פיי־טשענדינער אונגעדולד, האָט רבי עקיבא אַראָבגעוואָרפען פון זיך די קלידער, אָנגע־כאַפּט זיך אָן דער פּאַלמע און גענומען קלעטערן ארויף. מיט נאַקעטע הענט און פיס ארום דעם קראַציגען בוים און מיט די ברענדיגע אויגען ארויף צו איהר, טרינקענדיג פון איהר שיינהייט, זויגענדיג די וואַרימע רויטקייט פון איהרע אָדערן. ער האָט נישט

יוחנן כהן גדול.

א.

אַכטציג יאָהר איז געווָארן יוחנן כּהן גדול. געזונד אין גייסט און שטאַרק אין קערפּער האָט ער דערגרייכט צו דעם דאָזיגען הויכען עלטער, נאַנ׳ט מיט זיך און זיין נאָט. זוֹאָרום פון קינדהייט אָן איז ער נעלערנט געווָארן צו געהן אין נאָט׳ס ווענען, און ער איז פון זיי נישט אָפּגעטראָטן. ער האָט זיך אָפּגעהיט נישט עובר צו זיין אויף אַלטע איסורים, און ער האָט נאָך געמאַכט אַ צוים אַרום אַ צוים. אויף די אַלטע פערבאָטען האָט ער צוגעגעבן נייע, און איז געווען שטרייג צו זיך אַליין אין דורכפיהרען זיי. זיינע ווערטער זיינען געווען: דער קערפּער איז נאָרנישט, די נשמה איז אַלץ. דער קערפּער איז שטויב און ערד, די נשמה איז די אייביגקייט. לעבט נישט פאַר דעם קערפּער, נאָר לעבט פאַר דער נשמה. מאַכט אייך נישט אוים פון דעם, וואָס די צייט איז גורם, וועגדט אָן אַלע אייערע מחשבות און מעשׂים אויף דאָס אונענדליכע.

און ווי ער האָט נעלערנט, אַזוי האָט ער געלעבט. וואָרט און טהאַט זיינען בּיי אים נעווען אייגס. און כאָטש ער איז געווען פהן גדול, דער פיהרער פון זיין פאָלק און דער רייכסטער און מעכטיגסטער צווישען זיינע ברידער, האָט זיין קערפּער נישט געוואוסט פון די תענוגים פון עולם הזה.

אָבער די איינוואוינער פון ירושלים האָבען אים שטאַרק נעליבט פאַר זיין נאַנ־קייט. און כאָטש עס איז זעהר שווער געווען נאָכצוגעהען אין זיינע ווענען און זעלטען ווער איז אים אויך נאָכגענאַנגען, האָט דאָס נאַנצע פאָלק אים דאָך נישט אויפגעהערט צו בעווונדערן, און די בעוואונדערונג איז אַריבער אין נרוים דרך ארץ און יראת הכּבוד.

און ווייל ער איז נעווען אַזוי נעליבט און נעאַכטעט, איז זיין אַכטציג־יעהרינער נעבורטסטאָג נעווען אַ יום־טוב פאַר דער נאַנצער שטאָדט. אַלע הייזער זיינען שיין פערפוצט נעווָארען, און אַלע אייגוואוינער האָבען זיך יום־טוב׳דיג אָנגעטאָן, און פון אַלע עקען פון לאַנד זיינען אָנגעקומען און אָנגעפאָהרען יום־טוב׳דיג מענשען. און עס זיינען נעקומען צו אים זיינע פרייַנד און זיינע פערעהרער, נאָהענטע און ווייטע זיינען נעקומען, מיט מוזיק און נעזאַנג, און אויפגעפאָדערט אים, ער זאָל זיך דורכנעהן מיט זיי איבער די נאַסען פון ירושלים. ער זאָל זעהן, ווי דאָס נאַנצע פאָלק פרעהט זיך מיט זיין לאַנגלעביגקייט, און פיהלען, ווי נעליבט ער איז. מיט טעפיכער איז דער וועג נעווענזען אויסגעלעגט, און קליינע קינדער זיינען געלאָפען פאָראויס, האָבען בעשאָטען

האָבען אין זיין לעבען. יאוָאן האָט פערשטאַנען דעם שטומען ענטפער און איראָניש־טרויעריג אָבגעשמייכעלט, אָבער דאָס גאַנצע פאָלק האָט געקוקט מיט אַ גרויסער יראת־הכבוד אויף דער ריזיג־קרעפטינער און שטאָלצער געשטאַלט פון דעם אַלטען כהן גדול. מיט אַ ציטער אין האַרצען האָט מען געמאַכט פאַר איהם דעם ווענ און עס איז געלעגען פרומקייט און אָבשיי אין די אונענדליכע רופען: „אייביג לעבען זאָל אונזער האַר דער כהן גדול!"

און די שטאָלצע האַלטונג האָט איהם נישט פערלאָזען די גאַנצע צייט, וואָס ער איז געגאַנגען דורך די גאַסען, און אויך שפעטער, ווען ער איז געזעסען מיט זיינע נאָהנטסטע פרייַנד ביי דער מאָלצייט, וועלכע מען האָט געמאַכט פון זיינעטוועגען.

דעם וועג מיט בלומען און געשריען: „אייבּיג לעבּען זאָל אונזער האַר דער כּהן גדול!“ און אַלע נאַסען זיינען נעווען געפֿאַקט מיט יום־טובֿ־דינע מענשען, מענער און פֿרויען, און אַלע דעכער זיינען נעווען בעדרייענט מיט אינוואוינער פֿון ירושלים, און אַלע פּענסטער זיינען נעווען בעזעצט, און די שטאָדט האָט געהילכט פֿון דעם אויסרוף: „אייבּיג לעבּען זאָל אונזער האַר דער כּהן גדול!“ און די שיינע טעכטער פֿון ציון האָבּען מיט לייבּע האַנד־בּעווענגונגען און מיט צניעות־דיגער רויטקייט אויף די פּנימ׳ער בּע־וואָרפֿען איהם מיט בלומען און מיט קרענץ.

און ווי ער איז געגאַנגען אַזוי דורך די גאַסען פֿון ירושלים דורך דעם יובּל פֿון דעם פֿאָלק, האָט ער דערהערט הינטער זיך אַ פֿרויענשטימע, וועלכע האָט געזאָגט: „ווי שיין עס איז דער אַלטער, און ווי שטאַרק ער איז נאָך. עס איז צו פערליבּען זיך אין איהם!“ און וויל עס איז איהם גוט און וויך געווען אויפֿן האַרצען, האָט ער זיין געזיכט צוגעווענדט צו דער שפֿרעכענדיגער פרוי, מיט אַ פֿאָטערליכען שמייכעל אויף די ליפּען. דאָס איז געווען אַ יונגע בילד־שיינע פרוי פון אַ יאָהר דריייִג, פון מיטלען וואוקס און רונדע אברים, און זי האָט אויפגענומען זיין בליק מיט אויגען, פון וועלכע די זון האָט אַרויסגעשטראַלט. עס איז געווען, ווי זי וואָלט געוואַרט, ער זאָל אויף איהר אַ קוק טאָן, און זי האָט געהאַלטען אָנגענרייט פֿאַר איהם איהר דורכדרינגענדינגסטען בליק. ער איז ווי אָבּהענדיג געוואָרן פון איהר בליק, און דער גוטמוטיגער פֿאָטערליכער שמייכעל אויף זיינע ליפּען איז ווי אַרויסגעפֿאַלען אין אַ פערלענגעהייט, נישט געוואוסט, וואָס צו טאָן מיט זיך, און פערצווינגען זיך אין אַ גרימאַסע.

און ווי ער האָט אָבּגעקעהרט דעם קאָפּ פון איהר, האָט ער דערהערט אַ מענער־שטימע, וועלכע האָט געזאָגט: „און וואָס האָט ער געהאַט פון זיין נאַנצען לעבּען, פון זיין שיינהייט און זיין קראַפֿט?“ די שטימע איז געקומען פון לעבּען דער שיינער פרוי און אין איהר איז געלעגען אַ געוויסע העזה, ווי דער שפֿרעכער וואָלט געוואָלט איהם טרעפֿען און וועה טאָן מיט זיינע ווערטער. און דאָך איז געלעגען אַ סך רחמנות אין דעם קול. און עס איז געוועזען דעם אַלטען כּהן־גדול, ווי ווען אַ פּייל וואָלט בּעריהרט זיין ברוסט. ער האָט זיך אויסגענלייכט אין זיין נאַנצען גרויס, דער שמייכעל איז אין נאַנצען פערשוואונדען פון זיינע ליפּען, זיין שטערן האָט זיך אָנגערוקט און זיין געזיכט איז פינסטער געוואָרען. און זיין סגן, דער וויצע־כּהן־גדול, וועלכער איז געאַנגען לעבּען איהם, האָט בּעמערקט די פערענדערונג, וועלכע איז פאָרגעקומען אויף זיין געזיכט, און צוגעפֿליסטערט איהם מיט אַ בייזען געפיהל: „דאָס איז יאָזאָן, דער זוהן פון משולם, און די פרוי לעבּען איהם איז זיין גליבּעטע, די זונה עתליה.“

אָבּער יוחנן האָט ווי נישט געהערט, וואָס יענער האָט איהם געפֿליסטערט. ער האָט שטאַלץ אויפגעהויבּען זיין קאָפּ און געשטעלט די פים נאָך פעסטער ווי פריער. אין זיין נאַנצען אויסערען איז געלעגען דער ענטפער אויף יאזאָן׳ס רעד. זיין געזיכט איז געוואָרן שטרייענג, און דער בליק פון זיינע אויגען שארף. יעדע בעוועגונג האָט נערעדט פון זיין קראַפֿט, און פון דעם בעוואוסטזיין, אַז ער האָט נישט אויף וואָס חרטה צו

געבען, און ער איז נאָט׳ס בעל חוב געווען, און ער האָט נאָט עהרליך געצאָלט. זיין לעבען איז נאָט׳ס, און ער האָט פאַר נאָט געלעבט. וועט עס לעבט אַנדערש, איז אַ רישע, איז אַ זינדיגער פאַר נאָט, איז אַ בעל חוב, וועלכער צאָלט זיינע חובות נישט.

די דאָזיגע געדאַנקען האָבען איהם שטאַרק געמאַכט. עס איז איהם געווען, גלייך זיינע מוסקולען וואָלטען אייזען געווארען, און זיינע אָדערן דראָט.

אָבער עהליה׳ס געשטאַלט איז דאָך נישט פערשוואונדען. זי איז געשטאַנען פאַר איהם אין איהר שיינהייט מיט איהרע שטראַלענדיגע אויגען און דעם מאַרך און ביינער דורכגעמענדיגען בליק. ער האָט זי אָננעקוקט מיט כּעס און פעראַכטונג, ער האָט אויך אויסגעשפּיט. דאָך דאָס האָט אַלץ דאָס בילד נישט פערטריבען.

ער איז געבליבען ליגען רוהיג, אָהן געדאַנקען אין קאָפּ, און נעמאַכט זיך נישט זעהענדיג. זיין פעראַכטונג צו דער נקבה־געשטאַלט האָט קיין גרענץ נישט געהאַט. אָבער באַלד איז ער אויפגעשטאַנען פון זיין געלענער און אָננעצונדען אַ ליכט. די ליכט־קייט מוז די בייזע געשטאַלט פערטרייבען. די נאַקעטע פים אַראָבגעלאָזען אויף דער קאַלטער ערד, איז ער געבליבען ציצען און זיינע ליפּען האָבען נעשעפטשעט אַ תּפלה. ער איז געווען בייז און נאַרך צובראָכען אין גוף און נשמה. ווי קומט עס צו איהם, דעם זקן?! אָ, וועה, ער האָט דאָך נאָך נישט ריכטיג געלעבט. דאָס קערפערליכע, דאָס פליישליכע, דאָס זינדיגע האָט נאָך איבער איהם די ממשלה.

ער איז אויפגעשטאַנען און האָט זיך אויסגעלייכט. עפּעס איז איהם קלאָר גע־וואָרען. כּל זמן די נשמה איז אין קערפער, מוז זי קעמפּפען מיט׳ן קערפער. אַזוי ווי ליכט, און ער וועט קעמפּפען! זיין וויליען איז שטאַרק. ער האָט נאָך אַ טאָפּ נעטאָן מיטן פוס. יאָ, זיין וויליען איז שטאַרק!

און אין יענער נאַכט איז ער מעהר נישט נענאַנגען שלאָפען. ער האָט פער־נאַדערנעוויקלט די תּורה פאַר׳ן שיין פון דעם ליכט און אַוועקגעזעצט זיך לערנען. ער האָט געוואוסט, אַז די נעשטאַלט פון דער שיינער נקבה איז נאָך נישט פערשוואונדען. ער דאַרף נאָר צומאַכען די אויגען, וועט ער זי זעהן. ער דאַרף נאָר אָפּוועגדען דעם קאָפּ פון דער תּורה, און ער וועט זי קלאָר דערזעהן און דערפיהלען. אָבער ער איז געוועזען רוהיג. ער האָט געוואוסט, אַז ער וועט זיענען אין דעם קאַמפּף מיט דער געשטאַלט, וואָס קומט פון שטן. זי וועט פערשווינדען. און זיין שטימע אין דער תּורה איז געווען ריהרענדיג.

ב.

און אין יענער נאַכט האָט דער אַלטער כהן גדול׳ נישט נעקאָנט אײַנשלאָפֿן. דאָס בײַסל וויין, וואָס ער האָט זיך ערלויבט אויסצוטרינקען בײַם מאָלצייט־טיש, די אויפֿרעגונג פֿונ׳ם טאָג, האָבן אָפּגעטאָן פֿון אים דעם שלאָף. אַ געמיש פֿון מענשלעכע נעשטאַלטן און הייזער און גאַסער האָט זיך געטראָגן פֿאַר זיינע אויגן; אין זיינע אויערן איז געשטאַנען דער אונעדלעכער גערויש פֿון שטימען און אינסטרומענטן. אָבער באַלד האָט זיך פֿון אַלע געשטאַלטען אַרויסגעטיילט עתליה׳ס געשטאַלט, און ער האָט דייטלעך געהערט, וואָס זי האָט געוואָגט און וואָס יאָזאָן האָט געענטפֿערט. צוערסט איהם אַליין אונבעוואוסט, עפּעס ווי אַ ניט קלאָרע אראַנערונג, ווי אַ לייכטער איינדרוק, גלייך אָבער איז איהם קלאָר געוואָרן, וואָס ער זעהט און הערט, און ער איז אונרוהיג געוואָרן. פּינסטער און בייז האָט ער אָנגערוקט זיין געזיכט, ווי ער וואָלט געוואָלט פֿערטרייבן פֿון זיך געשטאַלט און שטימע, און באַלד האָט ער זיך אָנגעהויבן צו קערן פֿון זייט אויף זייט. אומזיסט! עתליה איז פֿאַר איהם געשטאַנען מיט איהרע אויגן, פֿון וועלכע עס האָט אַרויסגעשטראַלט די זון, און דורכגעשטאָכען איהם מיט איהר דורכדרינגענדינסטען בליק. עטוואָס האָט ער פֿערשפּירט אין זיין קערפּער, וואָס ער האָט אַ סך מאָל אין זיין לעבען נעשפּירט, און פֿאַר וואָס ער האָט שטענדיג אַזוי מורא געהאַט וויי פֿאַר דער טויטלעכער זינד און וואָס ער האָט שטענדיג געזוכט צו פֿעריאָגען פֿון זיך מיט שטאַרקען וויללען און מיט לאַנגע תּפלות און שוועריע תּעניתים.

עס האָט אין איהם געשריען: ער, דער אַכטציג־יעהריגער! וויי קומט ער דערצו?! — ער איז אין פֿעם געוואָרען אויף זיך און נעטראַכט וועגען זיך מיט פֿעראַכטונג. אַן אַכטציג־יעהריגער און אַ כהן גדול! ער האָט צוגעוועגדט זיינע געדאַנקען צו נאָט, זיינע ליפּען האָבען אָנגעהויבען צו שעפּטשען אַ תּפלה. אָבער דער גרויסער עולם האָט זיך אַליין געטראָגן פֿאַר זיינע אויגען, און דייטליך און קלאָר האָט זיך אויסגעטיילט פֿון עולם יאָזאָן׳ס געליבטע, די בילדשיינע עתליה. נישט צו פֿערטרייבן! נישט צו פֿערטרייבן!

אָבער יאָזאָן׳ס ווערטער האָבען פּלוצלונג אויפֿגעקאָכט זיין בלוט. פֿערשטאָפּט זאָל ווערען דעם רשע׳ס מויל! וואָס ע ר האָט נעהאַט פֿון זיין נאַנצען לעבען, פֿון זיין שיינהייט און זיין קראַפֿט?! ער האָט עס נאָט אָפּגענעבען! נאָט האָט דאָס איהם נע־

שיינהייט און מיין קראַפט?" ער האָט אַפּילו נערופען צו נאָט: „נאָט מיינער, וואָס האָב איך נעהאַט פון מיין נאַנצען לעבען, פון מיין שיינהייט און מיין קראַפט?"

אונטער דעם דרוק פון נישט בעפריעדיגטער תּאוה האָט איהם זיין נאַנץ לעבען אויסנעזעהען ווי אַ מדבר. האַרט און שטרייניג, דערנער און שטיינער. אַלץ חובות און חובות נעצאָלט. דער קערפער איז נעווען נאָרנישט, די נשמה אַלץ. די נשמה! ווער שרייט עס יעצט אין איהם? ווער פיינקט עס יעצט אין איהם? די נשמה אָדער דער קערפער?

ער האָט פערוואָרפען דעם קאָפּ און איז נעלעגען מיד און פערצווייפעלט. אָבער פלוצלונג האָט ער זיך שנעל אויפגעזעצט. מיט שרעק־אויגען האָט ער נעקוקט פאַר זיך און אין זיך נענראָבען: פון וואַנען וויים ער, אַז דער אמת איז נעווען מיט איהם, אַז זיין לעבען איז נעווען דאָס אמת'ע, דאָס נאָט־נעוואָלטע?

ער האָט זיך אויסנעצוינען אויפן בויך, דעם קאָפּ אַנגעשפּאַרט אויף דער האַנד, די אויגען אָנגעשטעלט אין דער וויסטער נאַכט אַריין, און נענראָבען און נענראָבען אין זיך. ערנעזיך אין דער וויים האָבען שאקאַלען נעוואָיעט, אַ מדבר־לייב האָט זיך הונגעריג צושריען — יוחנן האָט נאָרנישט נעהערט. עס האָט איהם נעפרעסטעלט, און אין האַרץ און נשמה האָט עס איהם בלוטיג נעריסען. דאָס נאַנצע פאַלק לעבט נאַנץ אַנדערש ווי ער. זיינען זיי אַלע רשעים, איז ער אַליין דער צדיק? אָבער עס איז נאָר נישטאָ קיין צדיק אויף דער וועלט, וועלכער האָט נישט נעזינדיגט. וואָס הייסט זינדיגען? מען האָט אָפט נעלאַכט פון זיין שטרייניקייט, נעשריען נענען איהר. איז עה אפשר טאַקע צו שטרייניג נעווען? וואו איז די נרעניץ?

ער האָט אַרויפנעקוקט צום הימעל. עפעס האָט ער נעווארט, אַז דער הימעל וועט זיך יעצט אויפטאָן, און ער וועט נאָט דערזעהן און נאָט דערהערען. און יעמאַלט וועט ער ווייסען דעם נאַנצען אמה. נאָט וועט איהם אַלץ ענטפּלעקען. איהם אַליין. ער האָט נישט אָפּנעטאָן זיינע אויגען פון דעם הימעל, און אַ בייגקעניס איז אויף איהם אָנגעפאַלען. ער האָט נענארט צו זעהן נאָט און צו הערען איהם. אַכטציג יאָהר איז ער, און דעם נרעסטען טייל פון זיין לעבען איז ער אָבנעווען אַ פּהן נדול, אָבער נאָט האָט זיך צו איהם קיינמאָל ניט ענטפּלעקט נישט אויפ'ן וואָהר און נישט אין הלום. וואָס ער וויים, וויים ער פון אַנדערע, פון די, וועלכע זיינען נעווען פאַר איהם. פון משה'ן און די נביאים. און אויך פון זיך אַליין, פון דעם, וואָס זיין הארץ האָט איהם נעזאָנט. יעצט וויל ער עס וויסען פון נאָט אַליין. האָט ער עס דען נישט פערדיענט? אָבער שטעה איז אַוועק נאָך שעה, און דער הימעל האָט זיך נישט אויפנעטאָן, און נאָט האָט זיך נישט בעווויזען. אין דעם הויכען הימעל האָבען רוהיג נעפלינצעלט די שטערן און אין דער וויטענס האָבען שאקאַלען נעווּאָיעט און אַ וויסטע־לייב האָט נישרין.

ג.

אין דער פּריה איז ער אַוועק אין דער וויסטע, אין דעם מדבר יהודה. ער האָט געזאָגט, ער וויל נאָכן אַליין זיין נאָך דעם נעכטיגען רוישׁ; וויט פון מענשען און זייַנע געשעפטען וויל ער זיך אָפּגעבען אַ חשבון אין זייַנע מעשׂים: עס איז שוין צייט דערצו, ער איז שוין זעהר אַלט. אָבער ער איז אַוועק אין מדבר צו פאַסטען און צו פּיינינען זיין לייב אין קאַמפּף מיט אַ נעפּיהל, וואָס קומט פון שטן. בּאָרפוס איז ער נעגאַנגען אין ברענענדיגען זאַמד און אויף שפּיציגע שטיינער און אויף דערנער, אונטער די שרפּ־ענדיגע שטראַלן פון אַ תּמוז־זון, נישט־גענעסען און נישט־געטרונקען, נישט פערנינענדיג זיך קיין רוה. דאָך די שיינע עתליה איז נעווען פאַר איהם און הינטער איהם. אַ סך מאָל האָט ער זיך געוואָרפען אויף דער ערד און שרעקליך געקרעכצט. אָבער נישט פאַר מידיגקייט, און נישט פאַר הונגער און דורסט, נאָר אויס פערצווייפלונג. פאַר וואָס פאַרשווינדט זי נישט?! ער האָט זיך נעקלאפט אין האַרצען, נערסען אויף זיך די ברוסט. נאָט דער האַר, פאַר וואָס פערטרייבסט דו נישט פון מיר דעם שטן׳ס אָנשיקענים?!

אָבער ער האָט נישט נעוואוסט, וואָס עס לויערט נאָך אויף איהם. וועז אין אָוונד נאָך אַ מאָלצייט פון פיינען און וואַסער האָט ער זיך אַוועקגענלענט אויף האַרטע שטיינער אין אַ הויל צווישען פעלזען, אַ מידער, אַ פערצווייפלטער, געפיינינט פון אַ ברענענדיגען פערלאַנג נאָך דער שיינער עתליה, איז איהם בעפאַלען אַ שרעקליכער געדאַנק. נאַנ אונערוואַרטעט, וו אַ פיינד פון הינטער אַ בעהעלטענים.

וואָס האָט ער געהאַט פון זיין גאַנצען לעבען, פון זיין שיינהייט און זיין קראַפט?!

דאָס זיינען געוועזען יאָזאָפ׳ס ווערטער, אָבער דער כהן נדול האָט דאָס יעצט נישט געוואוסט. אַזוי איבערראַשענדיג איז עס איבער איהם געקומען, אַז ער האָט אויפגעקרעכצט און אָנגעהויבען צו טרייסלען זיך, וי פון אַ ווינטערפראָסט אויפן שניי־שפּיץ פון דעם באַרג לבנון.

וואָס ער האָט נעטראַכט בּיי נאַכט אויף זיין נעלענער און וואָס האָט איהם דאַן אַזוי שטאַרק נעמאַכט, האָט ער יעצט נישט נעדיינקט. עס האָט נאָר נענאָגט אין איהם אָהן אויפהער: „וואָס האָב איך נעהאַט פון מיין נאַנצען לעבען, פון מיין

זײַן פּרוי און זײַנע קינדער און זײַנע פּרײַנד און די גאַנצע שטאָדט זײַנען אומגענאַנגען גאַנץ פּערלאָרען און פּערצווייפעלט, ווײַל זיי האָבען נישט נעוואוסט, וואָס עס טוט זיך מיט דעם אַלטען פּהן גדול. די אייניגינע ווערטער, וועלכע ער האָט אַרויסגערעדט, זיינען געווועזען צום שליסעלהיטער, פון וועלכען ער האָט גענומען דעם שליסעל צום בית המקדש און וועלכען ער האָט אָנגעזאָגט, אַז קיינער זאָל נאָך איהם נישט נאָכגעהן, און די גאַנצע שטאָדט איז נאָך מעהר אויפגערודערט געוואָרען.

ער דאָס זיך אַ וואָרף געטאָן אויפֿן אָרם מיטן געזיכט אַראָפּ און זיך צוואוויינט. נאָנץ ווי אַן אונבעפריעדיגט קינד, און איז ווי אַ קינד אויך אייגנעשלאָפֿען אין זייגע טרערן.

זיין שלאָף איז געווען אונרוהיג און קורץ. זעלטזאַמע חלומות האָבן זיך גע־שפּינט און געפלאָכטן, וועלכע ער האָט נישט געדיינקט מעהר ביים אויפֿוואַכן זיך. אין ער האָט געוואוסט, אַז גאָט האָט זיך איהם אַפּילו אין חלום נישט באַווייזן. זיין האַרץ איז איהם געווען זעהר שווער, און ער האָט בענליים זיין מאָרגען־געבעט מיט טיפע זיפצען. עתליכ׳ס נעשטאַלט איז ווי פערצויגען געוואָרען מיט אַ וואָלקן; דאָס, וואָס האָט איהם אַרויסגעטריבען אין מדבר, איז ווי פערשוואונדען און פערגעסען גע־וואָרן. יעצט האָט ער געהאַט איין גרויסע פיינקעניס: אַ ביסעל נבואה, נאָטס שטימע הערען, פערנעמען גאָטס ווערטער. און מיט זיפצען און טרערן איז ער וויטער אַוועק, וואָס טיפער אין מדבר, צו פיניגען זיין לייב מיט תפלות און תעניתים. ער איז נע־נאַנגען און האָט נעוואַרט, זיינע אויגען צום הימעל געווענדט, זיינע אויערן וויט אָפּען. אָפּטמאָל פלענט ער בלייבען שטעהן מיט אַ פערכאַפּטען אָטעם, ווייל עס האָט איהם אויסגעדוכט, אַז ער זעהט אָדער הערט שוין עפּעס. אָבער יעדעסמאָל פלענט ער נאָך אַ קורצען וואַרטען אַוועקגעהן וויטער מיט אַ טיפען קרעכץ.

ער האָט נישט אויפֿגעהערט תפלה צו טאָן. „פון טיפען האַרצען רוף איך דיך, גאָט. גאָט, דערהער מיין קול, נייג אָן דיינע אויערן צו דער שטימע פון מיינע געבעטען.“ און האָט אויך מיט שכל קלוג נערעדט צו גאָט. ער גלויבט אין משהן׳ס און אין די נביאים. ער וויים געווים, אַז גאָט האָט זיך צו זיי ענטפלעקט און צו זיי גערעדט. אָבער ווען ער האָט נערעדט צו יענע און ענטפלעקט זיי זיין רצון, פאַר וואָס זאָל ער עס נישט טאָן צו איהם? אויב ער איז נישט ווערט, ווייל ער אויך וויסען פאַר וואָס? אויב קיינער קאָן נישט זעהען גאָט און לעבען בלייבען, ארט איהם נישט, אַז ער וועט שטאַר־בען. מיטן גאַנצען האַרצען ווייל ער אַוואַ טויט. זעהן גאָט און שטאַרבען. אַלמעכטיגער, כאָטש די מינוט!

ער בלייבט שטעהן און וואַרט. אַ טרויעריגער געהט ער וויטער. ענדליך האָט ער אָננעהויבען צו רופען: „גאָט, וועו דו אַליין וויסט זיך מיר נישט ענטפלעקען, דאַן שיק מיר דיין שליח!“

אָבער טעג זיינען אַוועק נאָך טעג. ער איז אויסגעמאַטעט דעם מדבר אין דער לייג און אין דער בריים, זיין קערפער איז איינגעדאַרט געוואָרען, זיין געזיכט אָבגע־פאַלען, אין טיפע לעכער זיינען געוועסען זיינע מידע אויסגעלאָשענע אויגען — — דאַן האָט ער זיך אומגעקעהרט צוריק אין שטאָדט, וואו מען איז שוין שטאַרק אונ־רוהיג געוועזען איבער זיין פערשוווינדען און וואו מען האָט איהם אויפגענומען מיט שרעקנעשריייען און פערבראָכענע הענד איבער זיין עלענדען אויסזעהן. מיט נאָך גרעסערען שרעק איז מען אַוועק פון איהם, וויייל ער האָט אויף אַלע פראַגען נישט געענטפערט, זיין מויל איז געוועזען צוגעשלאָסען, זיין בליק שטרייג און פרעמד. און

פערוואונדערונג. און זיין יעצטיגע פערוואונדערונג איז גרעסער געווען פאַר זיין פריערדינען שרעק. ער האָט זיך אויסגעלייכט, שטאָלץ און העזה׳דיג, און זיין גע־זיכט איז געוואָרען שטרייַנג און בייז. ער האָט אָננגעהויבען אַרויסצוגעהן, ווי ער איז געווהנט געווען: מיט רוקען צום היכל און מיט געזיכט צום קדש, אָבער באַלד האָט ער זיך אומגעקערט און איז אַרויס מיט פעסטע טריט פון קדש הקדשים און פון בית המקדש. —

ער איז אַוועק צו עתליה׳ן, צו דער גרעליבטער פון יאַזאָן, דעם זוהן פון משולם.

זי האָט איהם פערוואונדערט און דערשראָקען אָננגעקוקט: דער פֿהן גדול ביי איהר!

„איך בין נעקומען נאָך דיין ליעבע," האָט ער געזאָגט.

זי האָט אויפגעשריען און איז אָפּגעטראָטען פון איהם מיט אויפגעהויבענע הענד, ווי צו פערטיידינען זיך.

„איך בין שיין און שטאַרק און בין צו פערליבען זיך אין מיר. דו האָסט עס געזאָגט, און איך בין נעקומען נאָך דיין ליעבע."

זי האָט געוואָלט ענטלויפֿן, אָבער ער האָט איהר פעסט פערטראָטען דעם ווענ.

„איך האָב פון מיין לעבען נאָרנישט נעהאַט. נאָרנישט געהאַט פון מיין שיינ־הייט און קראַפֿט. דיין יאַזאָן האָט עס אַלייַן געזאָגט. יעצט ווייל איך אָניאָגען, וואָס איך האָב נישט געהאַט, כּל זמן איך האָב נאָך קראַפֿט און שיינהייט."

זי האָט געוואָלט שרייַען, אָבער דער האַלז איז איהר ווי צוגעשנירט געוואָרען.

ער האָט זי אָננגענומען מיט פעסטער האַנד, און זי האָט זיך געדרעהט און געוואָר־פען, ווי ווען אַ שלאַנג וואָלט זי אַרומגעוויקעלט. און ער האָט געדעדט:

„איך בין נעקומען נאָך דיין ליעבע. שרעקסט דו דיך פאַר מיר? עקעלסט דו דיך פון מיר? איך בין דיר צו אַלט? מיינע וויסע האָר דערמאָנען דיר די שנייאיגע קאַלטקייט פון דעם טויט. אָבער איך לעב נאָך און בין שטאַרק און היים, און בין נעקומען נאָך דיין ליעבע."

און עתליה, בלייך און בלאַם, האָט זיך נעדרעהט אין זיינע הענד און געשעפֿט־שעט מיט שרעק און עקעל: „לאָז מיך אָפּ! לאָז מיך אָפּ!"

אָבער ער האָט זי אַרייַנגענומען אין זיינע אָרמס, און מיט זיינע שאַרפע אויגען איינגעגעסען זיך אין איהר געזיכט.

„איך וויל דיין ליעבע. דו וועסט מיר מוזען געהערען. וויל׳סטו נישט מיט גוטען, וועל איך דיך צווינגען. איך בין אַלמעכטיג, דו וויסט עס. דיין לעבען איז אין מיינע הענד, און דאָס לעבען פון דיין גלייעבטען און פון אַלע דיינע ליעבע."

עתליה איז געקומען צו איהר קול. „ניין, ניין!" האָט זי געשריען. „טויט מיך! טויט מיך אַלייַן!"

„דו וועסט מיר געהערען. איך וויל נישט דיין טויט, איך וויל דיך אין דיין לעבעדינער שיינקייט. איך בין זעהר רייך, דער רייכסטער אין גאַנצען פאַלק. איך וועל דיך אָנטאָן אין גאָלד און זילבער און עדעלשטיינער וי גרויס דו ביזט. בעט,

ד.

נור איין מאָל אין יאָהר — אום יום כּפּור — האָט דער כּהן גדול׳ן נעמאָנט אַריינ־
נעהן אין קדש הקדשים, אין דאָם הייליגסטע צימער פון נאָט׳ס הויז. נאָר דאָם איין
מאָל, און נישט בעשטראָפט ווערן, נאָט׳ס בליץ זאָל איהם נישט טרעפען אויפ׳ן אָרט.
אָבער יוחנן איז יעצט אַוועק צום קדש הקדשים. ער האָט נעוואָלט זעהן נאָט, און דער
טויט האָט איהם נישט געשראָקען. זיין האַרץ איז נעווען פערבּיטערט, זיין נעמיט
שווער. ער איז נישט פון גאָט׳ס אויסגעוועהלטע. וואָם איז איהם דאָם וויטערע
לעבען אין אום־חן?

ער האָט זיך צוגעגרייט מיט טובֿל זיין זיך און מיט מקריב זיין אַ קרבּן און
אָנגעטאָן זיך אין ווייסען. פאַר דער טיר פון דעם קדש הקדשים איז ער אַ ווייל נע־
בליבען שטעהן. אויס מורא, אָבער אויך אויס ערוואַרטונג: טאָמער ניט איהם נאָך
נאָט עפעס אַ צייכען. שטיל איז עס געווען אַרום, און די האַלב־דונקעלהייט פון דעם
היכל, אין וועלכען ער איז געשטאַנען, איז ווי אָנגעפילט געווען מיט נייסטער. ער
האָט זיך מיט אימה אַרומגעקוקט אַרום זיך, און זיין האַרץ האָט איהם שטאַרק געקלאַפט.
אָבער ער איז נישט ענטלאָפען און פון זיין עקשנות נישט אָבגעלאָזען. מיט פעסטען
ווילען דאָך צימערדיגער האַנד האָט ער אויפגעפענט די שווערע טיר פון קדש הקדשים,
און איז מעהר אַריינגעשפרונגען ווי אַריינגענגען אין איהם. די אויגען זיינע איהם ווי
געבליענדט געווארן, די פים האָבען זיך איהם אונטערגעבויגען, זיין האַרץ איז איהם
שיער נישט צופלאַצט געווארן. ער האָט זיך אָנגעשפאַרט אָן דער וואַנד, ער זאָל
נישט פאַלען. ער האָט נאָרנישט געוזהן און נאָרנישט געהערט. ער איז געשטאַנען
אין גרויסען שרעק.

בּיסלעכווייז איז ער געקומען צו זיך. וויפיעל צייט איז אַריבּער? ער לעבט נאָך?!
ער האָט געמאַכט גרויסע אויגען, אָבּנעריסען זיך פון דער וואַנד, אַרומגעקוקט זיך.
שטיל איז עס און רוהיג אין דער גרויסער פינסטערנים פון דעם צימער. דעם שתי־
שטיין, וועלכער איז דאָ געשטאַנען אויף דעם אָרט פון דעם פערשוואונדענעם אָרון
הקדש, האָט ער מעהר נעפיהלט, ווי געזוהן. שטיל. אַ ריעזיגע שטילקייט. ער האָט
נעגלאָצט מיט די אויגען, שאַרף צוגעהערט־זיך. נאָרנישט. פיער לעדינע וועגד און
דער שתי־שטיין און ער אַליין. און מעהר נאָרנישט. ער האָט אויפגעשריען פאַר

ער איז געלעגען אָהן אַ בעוועגונג, פערזונקען אין אַ טיעפען שלאָף. אָבער די ערסטע שטראַלען פון דער אויפגעהענדיגער זון האָבען איהם אויפגעוועקט. ער האָט אויסגעשטרעקט די האַנד וי נאָך דעם וויין, וועלכער איז יעצט שטענדיג נעשטאַנען פאַר איהם. אָבער ער האָט אָננעטאַפט די לופט. ער האָט אַרומגעפיהרט מיט די הענד און ענדליך אויפגעעפענט די אויגען. ער האָט זיי פערנאַנדערגעעפענט אַלץ וייטער און וייטער, אַלץ נרעסער און נרעסער. וואו איז ער? ער האָט זיך אַרומגעקוקט, אין איין זייט און אין די אַנדערע, אַרויף און אַראָפּ. ער האָט דערזעהן דעם אָבנרונד. שווער און לאַנגזאַם איז איהם קלאָר נעוואָרען, אַז ער ליענט אויף ברעג פון אַ טיעפען אָבנרונד. וי קומט ער אַהער? וער האָט איהם אַהער נעבראַכט? שווער און לאַנגזאַם האָט ער זיך אָבגערוקט פון דעם ברעג פון דעם אָבנרונד. וען ער וואָלט אַריינגעפאַלען — — ער האָט בענריפען. דאָס איז נעוועזען זיין טויט־פסק. מען האָט איהם פער־משפט צום טויט און די הענד פון זיינע שופטים האָבען נעוואָלט בליבען ריין. עס האָט אויפגעקאָכט אין איהם. ער האָט נעוואָלט שנעל אויפשטעהען, אָבער די כוחות זיינען נישט נעווועזען מיט איהם. ער האָט אַרומנעוואָרפען מיט קאָפּ, נעקלאַפט מיט די פויסטען אויף דער ערד, נעסקריעט מיט די ציינער. מיד און נאַנץ אָהן כוחות איז ער ענדליך לינגען נעבליבען, און אַ וויילע שפעטער האָט ער אָננעהויבען אַרומצוקוקען זיך. וואו איז ער אין דער וועלט?

ער האָט נעזעהען פאַר זיך אַ נרויס וואַסער אַרומנערינגלט מיט נרינע בערג. עס האָט אויסגעזעהן וי אַ נרויסער קעסעל, אויבער וועלכען עס האָט זיך אויפגעהויבען די קעניגין פון טאָג, ריין און יונג און פלאַמענדיג. פון די בערג־וועלדער וייט און בריים האָט זיך אויפגעהויבען צו איהר אַ לייכטער, בלויער נעפעל. די ערד האָט זיך אָבגעדעקט פאַר דער זון, מיט תענוג איינגענומען אין זיך איהרע שטראַלען, און אין העלען גרין איהר צונעוויגלט. נאַנץ אין דער נאָהנט האָט נעפינקלט און נעבלענדט די אויגען דער שנייאינער שפּיץ פון דעם לבנון, שטיפערייש אָבווארפענדיג פון זיך מיט אַלע רעגענבויגען־פאַרבען די שפּיזען־שטראַלען פון דער זון. און דער שטילער טיעפער בערג־ים האָט אַריינגענומען אין זיך די נאַנצע לייכטקייט פון הימעל און ערד און פער־דאָפּעלט די הערליכקייט.

יוחנן איז נעלעגען און נעקוקט און נישט אָבגענעבען זיך קיין רעכענשאַפט, וואָס אַזוינס זעהט ער, אָבער ער איז נאַנץ אָננעפילט נעוואָרען פון דער הערליכקייט. אין פלוצלונג האָבען זיינע ליפּען אָננעהויבען צו שעפטשען:

„בענש מיין נשמה, נאָט: נאָט, דו ביזט זעהר נרויס, הערליכקייט און פראַכט האָסטו אָננעטאָן. וויקלעסט זיך איין אין ליכט וי אין אַ קלייד, שפרייטסט אויס דעם הימעל וי אַ לייַלעך.“

ער האָט עס נעשעפטשעט, און זיין נייסט איז נישט נעווועזען מיט איהם. ער האָט נישט נעוואוסט, וואָס פון זיינע לעפצען קומט אַרויס. ער האָט עס איבערנעחזרט עט־ליכע מאָל. אַלץ די זעלביגע פסוקים. „בענש מיין נשמה, נאָט: נאָט, דו ביזט

וואָס דו ווילסט, און איך וועל דיר געבן. וואָס שרעקסטו דיך אַזוי פֿאַר מיר? איך בין אַלט אין יאָהרן, אָבער שטאַרק אין קערפֿער, און איך וויל מיין שטאַרקייט אויסגעניסן. געהער מיר, און דו וועסט קיין חרטה נישט האָבן."

זיינע ווערטער, וועלכע האָבן געקלונגן מיט גאָלד, און זיין אָרם, וועלכער האָט גערעדט פון גרויסער מענליכער קראַפֿט, האָבן נעענדערט עתליה'ס זין. זי איז געווארן דעם פֿהן גדול'ס געליבטע, אָבער נאָר אויף געצעהלטע טעג. וויל אַ ווילדער נייסט איז בעפאַלן דעם פֿהן גדול, ער האָט געוואָלט וואָס מעהר גניסן און אויסגעניסן, און ער האָט געביטן זיינע געליבטע מיט יעדען טאָג, בעטרונקן פון תאוה און וויין. וויל אויך צו שפרות האָט ער זיך איבערגעגעבן, צום גרויסן שרעק פון דעם נאַצרעט פאָלק.

זיין וויב און זיינע קינדער און אַלע, וועלכע זיינען אמת פרום און עהרליך געווען, און אַלע, ביי וועמען דער כבוד פון זייער פאָלק איז זעהר טייער געווען, האָבן מיט פערצווייפלונג אין זייערע הערצער געואָלט אָבריסן איהם פון דעם שרעקליכן לעבן, וואָס ער האָט אָננעהויבן צו פיהרן. זיי האָבן אויך נעוואָלט וויסן, וויי קומט עס צו איהם פלוצלונג, וויי האָט ער נעקאָנט אַזוי פערגעסן זיך און נאָט. אָבער ער האָט נישט געוואָלט צו זיי; ער איז ווי שטום געווארן. און עס האָט אויסגעזעהן, אַז אַלע דערמאָהנונגען וועגן גאָט און דער תורה האָבן נישט אָנגעהרט זיין האַרץ און אויער.

און אַ סך, וועלכע זיינען נישט עהרליך געווען און ביי וועלכע דער כבוד פון זייער פאָלק איז וועניגער ווערט געווען ווי די קלענסטע פרוטה, וועלכע איז אָננעקומען אין זייער בייטעל, האָבן זיך געמאַכט צו חונפים און אויספֿיהרער פון זיין וויליען. וויל ער האָט געוואָרפען אַרום זיך מיט גאָלד, און דאָס איז אַלץ, וואָס זיי האָבן פון איהם געוואָלט, און וואָס מעהר פערתאוה'ט און פערשפור'ט ער איז געווארן, אַלץ מעהר גאָלד איז אַרויסגעפאַלן אין זייערע הענד.

דאָך באַלד האָבן זיך געלאָזן פיהלן זיינע אַכטציג יאָהר. ער איז נעווארן קראַפטלאָז און טויט פלייש, נאָר שפור'ן האָט ער נאָך נעקאָנט, און ער איז נעווארן אן עקעל און אַ שרעק.

דאָס פאָלק האָט געמוזט בעפרייט ווערן פון איהם, און זיין טויט איז בעשלאָסן געווארן. אָבער מען האָט עדיינקט, וואָס ער איז נעווען די אַכטציג יאָהר, און קיינער האָט נישט נעוואָלט לענגן אויף איהם זיין האַנד. מען האָט בעשלאָסן, אַז זיין טויט זאָל זיין אַ בכבוד'ער, ווי פון אַ צופאַל נעקומענער. און איינמאָל אין אַן אָוונד, וען ער איז אַם שטאַרקסטן בעטרונקן נעווען, האָט מען איהם אַוועקגענב'עט פון זיינע חונפים, אַוועקגעפיהרט אין די בערג און געלאָזט ליענען אויף דעם ברעג פון אַן אָבגרונד איבער אַ טיעפען וואַסער. קיינעס'ם האַנד האָט זיך נישט אויפגעהויבן אַראָפצושטויסן איהם, און מיט טרערן אין די אויגען און רחמנות'דינען קאָפּשאָקלען איז מען פון איהם אַוועק. — — —

זרובבל.

זעהר גרויס, הערליכקייט און פרַאכט האָסטו אָנגעטאָן..." און אין האַרצען איז איהם געוואָרען וויך און וויכער.

דאַן האָט ער דערהערט, וואָס ער שעפטשעט, און דערשראָקען זיך. נאָט'ס נאָמען אויף זיינע ליפען, און ער איז פול פון נאָט — פון נאָט, נענען וועלכען ער האָט בוגד געווען, נענען וועלכען ער איז אַזוי העזה'דיג אויפגעשטאַנען! ער האָט זיך צוואוויינט. נאַנץ שטיל, אָהן דעם קלענסטען טאָן, אָבער זיין האַרץ איז איהם נאַנץ צוריסען און צובראָכען געוואָרען. אויף די לעצטע צייט האָט ער געוויינט, אויף דאָס מיאוס'ע לעבען, וואָס ער האָט געפיהרט, און זיין שטילער געוויין איז געווען פול פון

פינסקי ערצעלונגען 8

גרויסען בראָך, פול פון תשובה און חרטה, אָבער זיינע אויגען האָבען זיך נישט אָבגעוועדט פון דער גרויסער שיינהייט און ליכטיגקייט אַרום איהם. און עס איז איהם געווען, ווי ער וואָלט יעצט בעגריפען, וואָס ער האָט זיין נאַנץ לעבען נישט געוואוסט, ווער עס בעשאַפט אַזויפיעל שיינהייט און הערליכקייט, קאָן נישט זיין בלויז שטרייכן און האַרץ. און אין זיין גרויסער צובראָכענהייט האָט איהם אויסגעפילט די טרייסטליכע־אָפנונג, אַז נאָט איז גוט, פול רחמנות און ליעבע.

ער האָט געוואָלט אייכשטעהן און אַראָבגעהן צוריק צו די מענשען און זאָגען זיי, וואָס ער האָט זיך דערוואוסט, אָבער זיינע פחות האָבען איהם פערלאָזען. דאַן האָט ער געוואוסט, אַז זיין סוף איז געקומען. ער האָט זיך דערשראָקען. נאָט, נאָר נישט בליבען ליגען דאָ אין מויטער העסליכקייט! אָבער באַלד האָט ער זיך בעהיגט. ער האָט אָנגעהויבען צו שעפטשען אַ תפלה, האַלטענדיג די אויגען וויט אָפען אויף נאָכ'ס שיינער וועלט. און וועג ער האָט דערפיהלט, אַז די אויגען וועלען איהם שווער, האָט ער נאָר איין בעוועגונג געמאַכט — און ער איז ווי אַ בליי אַראָבגעפאַלען אין דאָס טיעפע וואַסער.

1912.

א.

דאָס איז געווען אין די טעג פון אחשורש, דעם אחשורש, וועלכער האָט גע־
קענט פון הודו ביז כוש. הונדערט און זיבצן און צוואַנציג מדינות. אין דעם
דריטען יאָהר פון זיין קעניגען איז ער אין כּעס געוואָרען אויף ושתי זיין פרוי, וויל זי
האָט איינמאָל זיין וויכטן נישט געטאָן, און האָט אָפגעטאָן זי פון זיך. און אַז זיין
כּעס איז נעשטילט געוואָרען, האָט ער שטאַרק בעדויערט וואָס ער האָט געטאָן און זיין
האַרץ איז פול געוואָרען מיט ביינקענים נאָך ושתי. און עס האָבען נעזאָגט זיינע
דינער: „זאָל מען אויפזוכען פאַר דעם קעניג אין אַלע מדינות פון זיין קעניגרייך יונגע
מיידלער און שיינע. און דאָס מיידל וואָס וועט געפעלען ווערען דעם קעניג, זאָל קיניג
אָנשטאָט ושתי.“ און דאָס איז געפעלען נעוואָרען דעם קעניג און ער האָט אַזוי געטאָן.

אַ יונגער איד האָט געלעבט אין שושן הבירה, און זיין נאָמען איז נעוועזן זרבבל
דער זוהן פון שאלתיאל. פון דונד׳ס קענינליכען הויז האָט ער אָפגעשטאַמט, אן אייני־
קעל פון דעם לעצטען אידישען קעניג, און קעניגליך איז נעוועזן זיין אויסזעהן.
איך וואוקס און בּרייט אין די שולטערן, אין זיינע טיעפע שוואַרצע אויגען איז נעלענען
דער בּליק פון אַ הערשער, און זיינע לאַנגע שוואַרצע האָר אין דעם נאַקען האָבען עדות
נעזאָגט פון זיין קראַפט. וועד עס האָט אים געזעהען, האָט אים ליעב געקריגט און
אַבשיי נעהאַט פאַר אים, און די אידען זיינען נעוועזען שטאָלץ מיט אים. זייער
זעלבסטשטענדיגקייט, די נאָך נישט לאַנג פערלאָרענע, האָט ער זיי דערמאָנט, און
געוועקט אין זיי נעדאַנקען וועגען אַ בעסערע, זעלבסטשטענדיגע צוקונפט. און אַ יונג
אידיש מיידל איז נעוועזען אין שושן, און זי האָט נעהייסען שושנה, און מעהר פאַר
אַלץ האָט זי נעליעבט זרבבל. זיין שפיעלצייג איז זי נעוועזען און זיין לאַסקע, זיין
מרייסט אין שווערע מינוטען און זיין אָברוה נאָך האַרטער אַרבייט. קליין און צאַרט,
וויים דאָס נעזיכט און שוואַרץ דאָס האָר. איהר נאַנצע נשמה איז נעלענען אויפגעדעקט
אין איהרע שוואַרצע אויגען אונטער די שוואַרצע זיידענע פעדימלעך פון די ברעמען און
דאָס איז נעוועזען די ליעבליכקייט אַליין. העל איז נעוועזען איהר לאַכען און האָט גע־
נלעט די אויערן פון אַלע איהרע הערער ווי זיידענס פון דמשק. און שטענדיג האָט
נעלאַכט איהר מויל, און פון איהרע האַלב אָפענע ליפען האָבען אַרויסגעפינקעלט
זוואונדערזאַם וויסע קליינע ציינדעלעך.

שטאַארק צונעדריקט צו זיך האָט זי זרבבל, און זיין האַרץ האָט אין איהם נע־
שריען פאַר ענטציקונג. ער האָט זי נישט אָבגענשטעלט אין איהרע רעד, און יעדעם
וואָרט פון איהרע פורפור־ליפען האָט שוועריר נעמאַכט זיין אָטעם. ער האָט נישט
נאָקאָנט רעדען, שוועריר געהויבען האָט זיך זיין ברוסט און מיט זיינע לייכטענדיגע אויגען
האָט ער געטרונקען פון איהר ליעבע, און זיי זיינען געוועזען ווי אַ ים, וועלכען מען קאָן
נישט אָנפילען.

און שושנה האָט אַרויפגעוואָרפען אַרום זיין נאַקען איהרע נאַקעטע ווייכע אָרעמס
און זי האָט נעשעפטשעט צו איהם, און איהר קול איז נעווען ווי דער קול פון אַ וווייטער
פיעדלע: „דו ביזט מיין קעניג און מיין קענינרייך איז דיין ליעבע. נרעסער און רייכער
איז עס ווי דער קעניג אחשורש'עס. עס פערגעהט די זון קיינמאָל נישט אין מיין קענינרייך,
און איך נעווען אין איהם אונבענרענצט. דיין שטאַרקע ברוסט איז מיין פעסט
לאַנד, אויף איהר בוי איך מיינע הערליכסטע פאַלאַצען. דיינע אויגען זיינע מיינע
ימים, איך טונק מיך אין זיי ווי די אונטערגעהענדיגע זון און ווי די אויפגעהענדיגע
קום איך פון זיי אַרויס און מיין וועלט איז הערליך און ליכטיג. דיינע מעכטיגע אָרעמס
זיינען מיינע אַרמעלן און זיכער פיהל איך מיך אונטער זייער שוץ. איך ווייל קיין
אַנדער קענינרייך נישט און די נאַנצע וועלט אָהן דיר וועט מיר זיין צו ענג און צו עלענד.
מיין ליעבער, מיין אייניגער, מיין פעסטונג און מיין זון, בעשיצט דיין שושנה, בעהיט
דיין קענינין!"

פעסטער צונעדריקט צו זיך האָט זי זרבבל, און זיין שטימע האָט נעציטערט פאַר
אויפרעגונג, און דאָך האָט זי נערעדט פון גרויסער קראַפט: „מיט דיר איז זרבבל, און
וועה צו יענעם, ווער וועט אויסשטרעקען נאָך דיר די האַנד, און זאָל עס זיין דער קעניג
אַלייין. אָבער רעד צו מיר, שושנה, רעד צו מיר, מיין הערליכע. עפען מיר אויף דעם
גן עדן מיט דיינע ווערטער, און איך בין דער נאָט, וועלכער וואויהנט אין איהם. וואָרקע
מיר, מיין טייבעלע, און פיל אָן מיין האַרץ מיט זעלינקייט

און שושנה האָט אויפגעלאַבט מיט איהר העלסטען לאַבען און דאַן האָט זי נע־
פליסטערט: „קליין איז שושנה, אָבער נרויס איז איהר ליעבע, און ווי דער ים האָט זי
קיין ברעג. אָבער שושנה ווייל בעצאָלט זיין, און זי לעכצט נאָך אַ קום!"

פייערדיג האָט זיך זרבבל צונעדריקט צו איהר און נאָך פייערדינער איז נעווען
זיין קום. לאַנג האָט ער זיינע ליפען נישט אַוועקגענומען פון איהרע ליפען, און עס
איז נעווען ווי ער וואָלט אויסגעלעבט אין דעם קום זיין נאַניץ לעבען. און וויידער
אין וויידער האָבען זיי זיך צונויפגענאָסען אין זייערע קוסען, און שושנה האָט געלאַבט
מיט איהר העלסטען לאַבען. און פלוצלונג האָט זי פערוואָרפען איהר קאָפ און אויפ־
געהויבען צו איהם איהר בליק פול מיט חן, און שטיפעריש און זעליג־זים איז נעווען
איהר שטימע: „און וואָס וואָלט זרבבל נעמאָן, ווען שושנה וואָלט אַוועק צום קעניג
אחשורש?"

און עס איז נעוועזן, ווען אחשורש האָט בעפוילן צו זיך די שיינע טעכטער פון זייַנע אונטערטאַנען אויף אויסצוקלייבן פון זיי א ווייב פאַר זיך אנשטאָט ושתי, האָט זי רבבל נעוואוסט, אַז זיין שושנה וועט זיין די אויסגעוועהלטע. און ער האָט זי בעהאַלטן אין אָרט, וואו דעם קעניגס דיענער זאָלן זי נישט קאָנען דערגרייכן, און איז נישט אָבגעטראָטן פון איהר, ווי אַ לייב גרייט אָנצופאַלן אויף יעדעם, ווער עס וועט שיקען נאָך איהר זיין האַנד. אָבער צוערשט האָט ער איהר נעזאָגט: „שיין ביזט דו, שושנה, און עס איז ניטאָ קיין נלייכען צו דיר אונטער דער זון. פון אַלע טעכטער יהודה׳ס ביזט דו די שענסטע, און אומזיסט וועט מען זוכען נאָך איינע צו דיר צווישען אַנדערע פעלקער. דער בליק פון דיינע אויגען איז די זיסעסטע בעריהרונג, און דער קוס פון דיין מויל איז די אייבינקייט. ווי אַ הויך פון אַ בלום איז דיין קערפער אין נעלייטערט און זעלינ איז זיין נעניעסער. צו וויסט דו נישט, זאָג מיר, שושנה, נע־נומען וערען אין דעם קענינס הויז? און עס וועט זיין, אַז ווען אחשורש וועט דיך דערזעהן, וועט ער אַראָבלאָזען זיך פאַר דיר אויף די קני, גלייך ווי די נעטין עשתרות וואָלט זיך איהם בעוויזען אין איהר שענסטער נעשטאַלט. און דו וועסט וועלען דעם קענינס ווייב, אַ קענינין פון הודו ביז כוש, פו הונדערט און זיבעצן און צוואַנציג מדינות. און גרויס און מעכטינ וועסט דו וועלן, אַ הערשערין איבער לעבעדן און טויט פון אַלע דעם קענינס אונטערטאַנען, און אַלע וועלען ציטערן פאַר דיר. זאָג מיר, שושנה, און דו ביזט גלייך פריי, איך אַליין עפען אויף די טיר פאַר דיר...“

אָבער נישט נעלאָזען ענדיגען האָט זי איהם, און אַרויפנעלעגט איהר ווייכע קליינע האַנד אויף זיין מויל. זי האָט זיך צוגעדריקט צו איהם מיט איהר צארטען בלומען־קערפער און איהר קאָפּ אַרויפנעלעגט אויף זיין שטאַרקע ברוסט, און וויינענדיג און דערשאָקען איז נעווען איהר שטימע: „וואָס שרעקסט דיין שושנה דיר, דו בייזער זרבבל? מאָל מיר דעם טויט אוים און פערניכטונג, רעד מיר פון שקלאַפעריי און שווערע קייטען, זאָג מיר, אַז העסליך וועל איך ווערען, מיט אַ געזיכט פון אַ מצורעת, אין דו וועסט דיין שושנה אַזוי ניט דערשרעקען, וי מיט דיינע רעד פון דעם קענינ און זיין קענינרייך. און וי האָסט דו נעקענט אַזוי רעדען, זאָג מיר, מיט וואָס האָב איך מיך אַזוי פערזינדינט? וווייסט דו דען נאָך נישט, וי שטאַרק מיין ליעבע איז צו דיר? זאָג מיר, מיט וואָס זאָל איך עס דיר נאָך בעווייזען, און איך וועל עס טאָן. מיט פערשיע־דענע שפראָכען רעדט די ליעבע, און האָב איך דען נישט אויף זיי אַלע צו דיר נע־שפראָכען? האָב איך נישט נעוואָרקעט וי אַ טויב צו דיר און האָב איך נישט געשריען מיט פלאַמען־צונגען פון ליידענשאפט? האָב איך נישט געלאַכט אין דיינע אומאַר־מונגען מיט מיין העלסטען לאַכען, און האָב איך דען נישט נעווייזט פאַר אויפנעהן אין דער זיסקייט פון מיין ליעבע? דו בייזער זרבבל, דו אייניצינער מיינער! וי אַ קראַנקע טויב איז יעצט מיין ליעבע, אַראָבנעלאָזען האָט זי איהרע פליגלען און אין טיעפער טרויער פערוואָרפען איהר מידען קאָפּ, און דו האָסט דאָס זי פערוואונדעט!“

ב.

נאָך דער דאָזיגער געשיכטע האָט דער קעניג אחשורש אויסגעקליבען זיך פֿאַר אַ וויב אסתר, דאָס שוועסטערקינד און די אָננעמענע טאָכטער פון דעם איד מרדכי, דעם זוהן פון יאיר. און המן דער זוהן פון המדתא, דער אגגי, האָט אויסגענומען בײַם קעניג אחשורש און זיין שטול איז געטאָן געוואָרען איבער אַלע מיניסטאָרען. און אַלע, וועלכע האָבען נעדיענט אין דעם קעניגס הויף, האָבען זיך געבויגט און נעפוקט פֿאַר אים, נור דער איד מרדכי נישט. און דאָס האָט פערדראָסען דעם זוהן פון המדתא, אין זיין האַרץ איז פול געוואָרען מיט צאָרן. אָבער עס איז אים נישט אָנגעשטאַנען נקמה צו נעמען אין מרדכיִן אַליין. זיין פֿעם איז געוועזען וויִ אַ ים, וועלכער ניסט זיך אַריבער איבער זייַנע ברעגען, און אין אים האָט ער נעוואָלט פערטרינקען און אומ־ברייַנגען דאָס גאַנצע אידישע פֿאָלק. דאַן איז ער געקומען פֿאַר דעם קעניג און האָט אויסגעבעטען בײַ אים די ערלויבנים צו פערניכטען די אידען. געלד האָט ער אים אָנגעבאָטען, צעהן טויזענד צענטנער זילבער, און מיט גלאַטע וועדטער האָט ער גערעדט. „פֿאַראַן אַ פֿאָלק, צוזייט און צושפרייט צווישען די פֿעלקער אין אַלע מדינות פון דיין קעניגרייך, און זייערע געזעצען זיינען פערשיעדענע פון די נעזעצען פון יעדעם אַנדערן פֿאָלק, און די נעזעצען פון דעם קעניג היטען זיי נישט אָבּ, און דעם קעניג לויגט זיך נישט צו לאָזען זיי אַזוי וויִטער.“ גיפט איז עס געוועזען אין די אויערן פון דעם קעניג, גיפט אין זיין האַרצען, און ער האָט זיך אָבּגעזאָגט אַפילו פון דעם נעלד. ער האָט אַראָבּגענומען פון זיך זיין רינג און איבערגענעבען אים צו דעם אגגי, צו טאָן מיט די אידען, ווי זיין האַרץ נעלוסט. און המן האָט פערנאַנדערגעשיקט אַ בעפעהל אין דעם קעניגס נאָמען, געשטעמפּעלט מיט דעם קעניגס רינג, אין אַלע הונדערט און זיעבען און צוואַנציג מדינות פון דעם קעניג אחשורש, אויסצורנעגען און צו פערניכטען און צו פערטיליגען אַלע אידען, יונג און אַלט, קינדער און פרויען, אין איין טאָג, דעם דרײַ־צעהנטען פון דעם צוועלפטען חדש, דאָס איז דער חדש אדר.

און די אידען האָבען זיך דערוואוסט פון אַלץ, וואָס איז געטאָן געוואָרען, און אַ גרויסע אימה איז אָננעפאַלען אויף זיי, אונעגדליך איז געוועזען זייער שרעק. זיי האָבען אויפגעהויבען אַ געשרייַ, אַ גרויסען און ביטערען, די קלײדער אויף זיך צוריסען, און אין זעק זיך אָננעטאָן און מיט אש בעדעקט די קעפּ. זיי האָבען געזוכט נאָך עצות און

אַ ציטער האָט זרבבל מיט׳ן נאַנצען קערפער און צוגעמאַכט זיינע אויגן. בּאַלד האָט ער זיי אויפגעפענט און פינסטער איז נעווען זיין בליק, און ער האָט זי פעסט אַרומגענומען ווי צו שיצען זי, אַז קיינער זאָל זי נישט אַוועקנעמען, און זיין אָטעם איז געוועזן שווער, און ער האָט נעזאָגט, און זיין שטימע איז געוועזן האַרט: „איך קען אַ גרויסען פעלזען, הויך איבער אַ טיעפען אָבגרונד. אויף אים וואָלט זרבבל אַרויפגעקלעטערט און דאָרטען אויבען וואָלט ער אויסגעשריען זיין אונענדליכען וועהטאָג. און אין שטויב וואָלט צופאַלען דער פעלזען פון זיין אויפשריי און וואָלט פערשווינדען אין דעם אָבגרונד מיט זרבבל׳ן.“

און שושנה האָט נעצישטערט מיט׳ן נאַנצען קערפער, בּלייך איז נעווען איהר געזיכט און איהרע ליפען האָבען זיך קוים בעווענט: „זיי מוחל מיר, וואָס איך האָב דאָס געזאָגט.“ און זרבבל האָט זי צוגעדריקט צו זיך מיט דער נאַנצער מאַכט פון זיין לייַדנשאַפט, און זיינע אויגען האָבען געברענט, און ער האָט אַרויפגעדריקט אויף איהר זיין פייערדיגען קוס: „מיינע ביזט דו, אַליין און אייניצ, אין אַלע אייביקייטען!“

ג.

און זרבבל, ווען ער האָט זיך דערוואוסט פון המ׳ס גזרה, האָט זיינע קלײדער נישט צוריסען און זיין קאָפּ מיט אַש נישט בעדעקט. זיינע לאָקען האָבען זיך נאָך מוטיגער צוואוואָרפען אויף זיין נאַקען און זיינע אויגען האָבען זיך אָנגעצונדען מיט אַ ווילדען פֿעס. זיינע הענד האָבען זיך צונויפגעדריקט אין אייזערנע פויסטען און ער האָט זיי געטריסעלט אין דער לופטען ווי די פלינלען פון אַן אדלער, און ער האָט אויפגעהויבען זיין שטימע, און זי איז נעוועזען ווי די שטימע פון אַ דונער: „אָה, זיי וועלען חרטה האָבען! אַ צוואַמענגעלאָפענער הויפען איז זיי דאָס אידישע פאָלק, לייכט צו פערניכטען און צו פערטילגען, אַ רעכטלאָזע מאַסע, מיט וועלכער יעדער קאָן טאָן, וואָס ער ווילּ. אָבער זיי וועלען זעהען, אַז עס איז ניט אַזוי, ווי זיי האָבען זיך פאָרגעשטעלט. צו טייער וועלען זיי בעצאָלען פאַר יעדעס אידישע לעבען, און אונזער אונטערגאַנג וועט זיין זייער גרעסטער בראָך. זיי וועלען חרטה האָבען! זיי וועלען חרטה האָבען!“

און ווי ער האָט אַזוי נערעדט מיט א שטאָלץ אויפגעהויבענעם קאָפּ און מיט פויסטען, צו שטאָל און אייזען נעוואָרענע, איז אָנגעקומען אַ שליח און האָט איהם איבערגעבראַכט דאָס נעשפּרעך צווישען מרדכי׳ן און אסתר׳ן און גערופען איהם אין דאָס זאַמלהויז, וואו אַלע אידען האָבען זיך אָנגעהויבען צו פערקלייבען צו פאַסטען פאַר אסתר׳ן דריי טעג און דריי נעכט. זרבבל׳ס אויגען האָבען אויפגעפלאַקערט מיט אַ גרימצאָרן און ער האָט נעזאָגט צום שליח: „גיי זאָג צו דעם, ווער עס האָט דיך גענישקט, אַז דאָס שיקזאל פון אַ פאָלק קאָן נישט אָבהיינגען פון אַ פרוי און פון דעם, ווי וויסט זי קאָן נעפעלען איהר מאַן. גיי זאָג איהם, אַז נישט צו פאַסטען איז יעצט די צייט און נישט צו וויינען. מיט נעוועהר אין די הענד דאַרפען די אידען שטעהן פאַר זיך.“ און צו די, וואָס זאָרום איהם, האָט ער זיך נעוואַנדט: „איהר האָט נעהערט, וואָס איך האָב נעזאָגט, נעהט און טראָגט עס פערנאַנדער אין פאָלק, אַז אַזוי האָט נעזאָגט זרבבל דער זוהן פון שאלתיאל דער זוהן פון יהויכין קענינ אין ירושלים: זאָל מען זיך צונויפקלייבען אין דאָס זאַמלהויז, אויב מען ווילּ, אָבער נישט אויף צו פאַסטען און צו וויינען, נור אויף אָבצוקלערען, ווי צו פערטיידינען זיך.“ אָבער די, וואָס אַרום איהם, האָבען איהם נישט גערן געפאָלגט,

נישט געפונען זיי. וועי וועט זיי אָבראַטעווען פון דעם זיכערען טויט? וואו זאָלען זיי זיך קערען אין וואוהין זאָלען זיי זיך וועגדען, וואו זאָלען זיי זיך בעהאַלטען אין וואוהין זאָלען זיי ענטלויפען? אין אין זייער גרויסען אונגליק האָבען זיי אויפגעהויבען זייערע אויגען צו דער קענינין. אסתר מוז העלפען, די אידישע טאָכטער אויף דעם קענינליכען טראָן. און מרדכי, איהר שוועסטערקינד, האָט זיך געווענדט צו איהר, זי זאָל קומען פאַר קעניג אחשורוש אין בעטען איהם פאַר איהר פאָלק. ניט ענטשליעסען האָט זיך נעקאָנט אסתר, וויי וועי עס קומט פאַר דעם קעניג נישט גערופענערהייט מוז נעטויט ווערען, אין זי איז נישט נערופען נעוואָרען שוין דרייסיג טעג. שאַרפע ווערטער האָט איהר אָנגענאָגט מרדכי: „דו זאָלסט נישט מיינען, אַז דו פון אַלע אידען וועסט נערעטעוועט ווערען, ווייל דו ביזט אין קענינליכען הויז. דען ווען דו וועסט אין דער יעצטינער צייט שווייגען, ווועט הילף און רעטונג קומען צו די אידען פון אן אַנדער אָרט, און דו אין דיין גאַנצע משפחה וועט פערלאָרען נעהן; און ווער ווייס, צו ביזט דו נישט נעקומען צו מלוכה נאָר צוליעב דער צייט." און אסתר האָט נעלאָזען ענטפערן צו מרדכי'ן: „געה און זאַמעל צונויף אַלע אידען, וועלכע נעפינען זיך אין שושן און פאַסט פאַר מיר און איהר זאָלט נישט עסען און נישט טרינקען דריי טעג, טאָג און נאַכט, אויך איך מיט מיינע מיידלעך וועלען אַזוי פאַסטען. און דאַן ווועי איך קומען פאַר'ן קעניג נישט נאָך דעם נעזעץ, און בין איך פערלאָרען, דאַן בין איך פערלאָרען." און מרדכי איז נעגאַנגען און האָט נעטאָן וי אסתר האָט איהם אָנגעזאָגט. און די אידען האָבען זיך פערקליבען אין זייער זאַמעלהויז אין שושן, און געווויינט און געפאַסט און געיאָמערט און גהאָפט אויף אסתר'ן. און עס איז נעווען, אַז ווען אייער האָט אויפגעפענט די טיר און איז אריינגעקומען, האָט מען איהם בענענעט מיט פון טרערען פערשטיקטע שטימען: וואָס זאָגט אסתר? וואָס טוט אסתר? וואָס הערט זיך פון אסתר'ן?

ד.

אין דער טיר פון דעם זאַמעלהויז איז זרבבל געבליבען שטעהן אין האָט בע־קוקט די גרויסע עדה. און ווען ער האָט דערזעהן די מענער מיט די פערווייטע אויגען און מיט די הענד אויפֿן קאָפּ, האָבען זיינע אויגען געשאָסען מיט בליצען, און זיינע דינע ליפּען זיינען וויים געוואָרען פֿאַר כּעס און פֿאַראַכטונג. און עס האָבען אירע אַרומגערינגעלט די פערזאַמעלטע, די אַלטע פּאָראוים און הינטער זיי די יונגע:

„וואָס האָסט דו אונז געבראַכט, זרבבל?“ האָבען אירע די אַלטע געפרעגט, „עפען אויף דיינע ליפּען און זאָג אונז, וועלכע נייס, און וואָס הערט זיך און וואָס וויסט דו פון אסתר?“

אָבער דאָס איז געוועזען צו זיין כּעס, וויּ בוימאויל צו אַ פייער, און ער האָט אויפגעטאָן זיין מויל צו רעדען שארפּע וועדטער: „וואָס פרעגט איהר מיך וועגען אסתר? וואָס וויל איהר, איהר גרויבערדיגע, פון דער פרוי? און וואָס זאָל איך אייך זאָגען וועגען איהר — בין איך דען איהר געליבטער און איך זאָל אייך אויסדערצעהלען איהרע שוינהייטען, די זיסקייט פון איהר קערפּער און וויּ רייצענד זי איז אין דער ליבע?“

ערשטוינט האָבען איהם אָנגעקוקט די פערזאַמעלטע, און די אַלטע האָבען איהם וויעדער גענאָגט: „וואָס איז מיט דיר, זרבבל, און וואָס האָסט דו דען אויף דיין האַר־צען? אין כּעס ביזט דו און רעדסט צו אונז אַזוינע האַרבע וועדטער. אָדער וויסט דו נישט, וואָס עס איז געשעהן? אַז אַ גרויס אומגליק שטעהט כּאָר די אידען, די פאַל־שטענדינע פערניכטונג? און ווער קאָן אונז העלפען, אויב נישט די קענינין אסתר? אָדער וויסט דו אן אַנדער הילף? זאָג אונז, און מיר וועלען הערען.“

און זרבבל האָט זיך אויסגעלייכט אין זיין נאַנצער גרויס, זיינע אויגען האָבען זיך אָנגעצונדען, און פון שטאָל און אייזען איז געוועזען זיין שטימע: „יאָ, איך קען אייך אַנדער הילף, און איך בין געקומען זי אייך צו זאָגען. אין אייך ליגט זי, אין אייער מוט און אין אייערע אָרמס!“

מיט אָפּגעמייַערט פּאַר פערוואונדערונג און ערשטוינונג זיינען די פערזאַמעלטע געבליבען שטעהן, און זרבבל האָט וויטער גערעדט, און זיין שטימע איז געוועזען פול וואַרמקייט: „וואָס קוקט איהר מיך אַזוי אָן? אָדער פערשטעהט איהר נישט, וואָס איך

און איינער האָט געזאָגט: „זאָל מען אָבווארטן און זען, וואָס וועט זיין מיט אסתר׳ן“. און זרבבל איז רויט געוואָרן פאַר כּעס און האָט אויסגעשריען צו דעם זאָגער: „מען זעהט אין דיר, אַז דו ביזט דער זוהן פון אַ דינסט און דיין נשמה איז די נשמה פון אַ נעבאָרענעם קנעכט. געה פון מיינע אויגען און לאָז זיך נישט מעהר זעהן!“ און זיינע שלוחים זיינען אַוועקגענגען פון איהם, פערנאַנדערצוטראָגען זיינע וועהרטער אין דעם פאָלק, אָבער מיט אַקסעלצוקען און מיט אַ פערבאָרגענעם לאַכען. און זרבבל איז אויפגעשטאַנען און איז אַליין אַוועק צום זאַמעלהויז, צו רופען די אידען צום קאַמפף און צו זעלבסטפערטיידיגונג. אויפ׳ן וועג צום זאַמעלהויז האָט ער בעזוכט אַ סך הייזער. אָבער אין דאָם רוב הייזער האָט ער געפונען בלויז פרויען און קינדער אָדער קראַנקע און אַלטע, וועלכע האָבען פאַר עלטער ניט געקאָנט רירהרען זייערע פיס. וואָרום אַלע מענער, יונגע און אַלטע, וועלכע האָבען נאָר געהאַט קראַפט אין זייערע לענדען, זיינען געווען פערקליבען אין דעם זאַמעלהויז. און אומעדום, וואו ער איז נאָר אַרייננעקומען, האָט ער געפונען טרערען און פערצוויפלונג, זעק אויף די לייבער און אַש אויף די קעפ. און אומעדום האָט מען איהם מיט יאָמער צוגעשטאַמעלט: וואָס טוט אסתר? צו וויים ער נישט עפעס פון אסתר׳ן? צו האָט אפשר דער קעניג ניט בעשטעלט צו זיך אסתר׳ן? און אַז ער האָט אָננעהויבען צו רעדען וועגען קאַמפף און זעלבסטפערטיידיגונג, האָט מען איהם אָננעקוקט, וויער וואָלט נערעדט אַן אונבעקאַנטע שפראַך. און אַ זעהר אַלטער מאַן האָט איהם געאָגט מיט קוים בעווענליכע ליפען און אַ שוואַכער שטימע: „וועגען קאַמפף רעדסט דו און זעלבסטפערטיידיגונג. יונגער מענש, איך האָב נאָך געקאָנט דיין זיידע יהויכין און דיין עלטערפעטער צדקיה. די האָבען זיך אויך נערישען אין קאַמפף און אויפגעהויבען זייער קאָפּ געגען נבוכדנצר, און דער סוף איז געווען אונזער גלות. נייַן, יונגער מענש, רוף נישט צו קאַמפף און זעלבסטפערטיידיגונג. פאַסטען דאַרף מען, נאָר פאַסטען, און אסתר המלכה וועט אונז שוין אַרויסהעלפען“. און זרבבל האָט בעגריפען, אַז דעם אַלטענם רייד זיינען דעם גאַנצען פאָלק רייד און ער איז אַוועק צום זאַמעלהויז מיט איין אַראָבגעלאָזנעם קאָפּ און לאַנגזאַמע טריט.

יאָהרען, אָבער ער האָט נעווואוסט, אַז אַ קליין שטיינדעל, נוט נעצילט און נוט נע־
טראָפען, איז שטאַרקער פון תּענית־ים, מעכטיגער פאַר טרערען. דערפאַר זאָג איך אייך,
וואָס צעהלט איהר מיר די יאָהרען, זעהט, איך בריינג אייך די רעסונג. זייט נישט ווי
די וויבער, די ווייניגרקעס, וועלכע ווינען ביי אַלץ, וואָס עס מאַכט זיך מיט זיי. מענער
זייט, וועלכע פיהלען די קראַפט פון זייערע אָרמס און די מאַכט פון זייערע לענדען.
קומט און לאָמיר אויסרופען אַן אויסרוף אין די נאַסען: „געקויפט האָט המן דאָס
אידישע פאָלק און איבערגעגעבען עס צו פערניכטונג, אָבער נישט אַ חפֿץ איז דאָס
אידישע פאָלק, וואָס קען נעקויפט און פערקויפט ווערען, און נישט לייכט וועט זיך
איינגעבען זיין פערניכטונג. בעוואַפענט האָבען זיך די אידען און זייערע ארמס ווערען
געלערנט צום קאַמפֿ. און עס וועט זיין, אַז עס וועלען קומען זייערע פיינד צו פער־
ניכטען זיי און צו פערטיליגען, וועלען זיי שטעהן פאַר זייערע לעבענס, ווי די ליי־
בינטעס פאַר זייערע קינדער, און יעדער נעפאַלענער איד וועט צוערשט צוועקשיקען אין
טויט צעהן פון זיינע נעגנער." קומט און לאָמיר אויסרופען דעם אויסרוף און איהר וועט
זעהן, ווי לייגנער עס וועלען ווערען די פּנים־ער פון אונזערע נעגנער און ווי אָבהענדיג
זיי וועלען ווערען. וואַרפט אַראָפּ, זאָג איך אייך, די זעק, שיט אַראָפּ פון אייך די אַש
און נלייכט אויס אייערע פלייצעס. גורט אָן אייערע לענדען און נעמט שווערדען דאָ־
פּעלשניידינע אין אייערע הענד. און איהר וועט זעהן, אַז די ישועה וועט צו אייך
קומען, און אייער ברכה וועט פאַלען אויף זרבבל׳ן."

זיין נעזיכט האָט נעפלאַקערט און מיט אַ פיהרער־אויג האָט ער בעטראַכט די
פערזאַמלטע. אָבער אַלע אויגען זיינען נעווען אָבנעווענדט פון איהם, און די
אַלטע האָבען נעשאָקעלט מיט די קעפּ. און אַז די טיר האָט זיך נראָד אויפנעפענט
און מרדכי איז אַריינגעקומען, האָבען זיך אַלע אַ לאָז נעטאָן צו דעם נייַ־אָנגעקומענעם
און אַרומנערינגעלט איהם און פערשאָטען איהם מיט זייערע פראַגען: וואָס זאָגט אסתר?
וואָס טוט אסתר? וואָס הערט זיך פון אסתר׳ן?

האָב געמיינט? אין אייך אַליין לייענט אייער הילף, אין אייער מוט און אין אייערע אָרמס. וואָס האָט אים איהר אייך אַזוי פערלאָרן? און פאַר וואָס האָט אים איהר איך בעקט מיט אַש, און אייער פאַסטען צו וואָס? איהר שוואַכט אָב אייער קערפער און וילט לייכטער מאַכן אייערע פיינד זייער ארבייט? און איך זאָג אייך, בעוואַפענט אייך בעסער. גורט אָן אייערע לענדען און קרעפטיגט אייערע מוסקולען. אָנשטאָט צו פער־ ברעכען די הענד אויפ׳ קאָפּ אין פערצווייפלונג, לערנט זיי צו פיהרען אַ שווערד, און אַנשטאָט צו בלענדען אייערע אויגען מיט טרערען, לערנט זיי צו צילען מיט אַ פייל. נישט וויי די שעפסען, וועלכע וועלן לייכט געטריבען צו דער שחיטה, נאָר וויי די לייבען זאָלט איהר זיין, וועלכע טרעטען ארויס נעגען זייערע יענער. אַ שפיעל איז עס אין די הענד פון יעדען אינציגען צו כאַפען אַ שעפס און קוילען עס, אָבער עס ציטערט דאָס האַרץ פון דעם לייבענינער און איינער פון טויזענד קאָן עס זיין. איהר זיצט און וויינט און פאַסט און פיינט אייך, און אונזערע פיינד וועלען שפּאָטען און לאַכען. מיר דאַרפען אונזערע שוועדען ניט שאַרפען, וועלען זיי זאָגען, און מיט אונזערע הונד־ בייטשען וועלען מיר אַוועקלעגען טויט די פערהונגערטע און דערשראָקענע אידען. און זיי וועלען לויבען המן׳ען פאַר די ערלויבנים, וועלכע ער האָט בעקומען פון דעם קעניג, און פרעהען זיך שוין אין פאַראוים אויפ דאָס אידישע אינגענטום, וואָס וועט זיי אַזוי לייכט אָנקומען. אָבער וען זיי וועלען וויסען, אַז מיט גבורה וועט איהר זיי בענגענגען און מיט מוט, אַז אייערע הענד זיינען געלערנט צו פיהרען דאָס שוועדד און אייערע אויגען צו ציעלען מיט אַ פייל, מיט כבוד וועלען זיי אויפ אייך קוקען און מיט רעס־ פעקט. נישט לאַכען און שפּאָטען וועלען זיי, נאָר גוט זיך אינערלעגען. און זיי וועלען זאָגען, מיר האָבן די ערלויבנים פון המן׳ען, אָבער וואר וועט ערנהרען אונזערע אל־ מנות און יתומים, וען מיר וועלען פאַלען פון די אידישע הענד״.

און וען ער האָט אַזוי גערעדט און נאָך מעהר, האָבען געשאָקעלט זייערע קעפ די אַלטע, און די יונגע האָבען נעקוקט צו דער ערד אין אַ פערלעגענהייט. און ענדליך האָבען די אַלטע נישט אויסגעהאַלטען און איבערגעריסען איהם אין זיינע רעד. און עס האָבען איהם געזאָגט די אַלטע: „יונג אין יאָהרען ביזט דו, זרבבל, און נאָך דיינע יאָהרען נאָך אַזוי רעדסט דו.“

אָבער זרבבל איז זיי אַריינגעפאַלען אין די רעד און זיין שטימע איז נעוועזען פול מיט פעראַכטונג: „יונג אין יאָהרען בין איך! וי האָב איך נישט נעוועזן, אַז דאָס וועט זיין אייער ענטפער! יונג אין יאָהרען בין איך! אָבער וואָס טויגען אייך אייערע וייסע האָר, וען איהר וייסט אייך קיין עצה נישט און היינט אייך אָן דעם אונטערקלייד פון אַ פרוי? יונג אין יאָהרען בין איך! אָבער יונג אין יאָהרען און נאָך איינער איז געוועזן מיין זיידע דוד און ער האָט דאָך צרויסגעהאַלפען דאָס פאָלק ישראל פון גלית׳ן. אַזוי וי איהר יעצט, זיינען דאַמאָלס אויך נעשטאַנען אייערע מענער אין פערצווייפלונג. דער־ שראָקען זיינען זיי געוועזען און פערציטערט און האָבען ניט געוואוסט וי צו העלפען זיך. דאַן איז געקומען דער יונגער דוד און האָט געבראַכט זיי די רעטונג. יונג אין

צייט זיינען פֿאַראַן מענשען, וועלכע מיינען, אַז די לייכטסטע זאַך דורכצופֿירעכען: ס׳וואַנד איז מיט קאָפּ.״

און זרבבל האָט אָבגענומען מיט עקל און שפּאָט: ״אָבער נישט יעדע צייט האָט דאָס אונגליק צו האָבען אַ פּירער מיט דעם מוט פון אַ שוואַכע אידענע, וועלכע קאָן נאָר אויפהויבען די הענד אויפֿן קאָפּ און ביטער שרייען!״

און די פערזאַמלטע האָבען אַריבערגעטראָגען זייערע בליקען פון מרדכי׳ן אויף זרבבל׳ן און פון זרבבל׳ן אויף מרדכי׳ן. עס איז געווען, ווי צוויי קעמפּער וואָלטען אַרויסגעטראָטען פֿאַר זיי צו רַאנגלען זיך און אומצואוואַרפען איינער דעם אַנדערן. און זיי האָבען זיך אין נאַנצען פערטיעפט אין דעם, וואָס דאַרף פּאַרקומען פֿאַר זיי, און האָבען זייער גרויס אונגליק פערגעסען. אָבער דאָך האָבען זיי זיך אלע ענגער ארומ־נעקליבען אַרום מרדכי׳ן, און עס איז געווען, גלייך זיי וואָלטען געוואַרט פון איהם אויף שרַי נעגען זרבבל׳ן.

און מרדכי האָט נעפיהלט, אַז אַלע זיינען מיט איהם און קיינער איז נישט מיט זרבבל׳ן, אי׳ן ער האָט נעזאָגט די שטעכעדינע וועדטער: ״בעסער אַ שוואַכע אידענע אַלס פיהרעריז ווי אַ משוגענער, וועלכער רייסט זיך אויף גלייכע וועגן. די שוואַכסטע אידענע קאָן פערהיטען פון אן אונגליק, אָבער דער קלענסטער משוגענער קאָן אָנ־ברייגען די שוועדסטע אונגליקען. נישט בעליידיגען ווי איך דיך, זרבבל, אָבער דאָס, וואָס דו רַאטסט, איז משוגעת.״

ביטער אויסגעלופען האָט זרבבל: ״וועה צו אַ פּאָלק, וועלכען מען פּרעדיגט, אַז זעלבסטפערטיידיגונג איז משוגעת, און נאָך מעהר וועה צו אַ פּאָלק, בּיי וועלכען אַזאַ פּרעדיג נעפינט אָפענע אויערן. טויטע בייגער איז אַזאַ פּאָלק, פון וועלכע יעדער סימן פון לעבען איז אַרויסגעפלויגען.״

מרדכי איז איהם אַרייגעפאַלען אין די רייד און זיין קול איז געוועזען רוהיג און זיכער: ״וער זאָגט, אַז זעלבסטפערטיידיגונג איז משוגעת? בּין איך דען נישט פֿאַר זעלבסטפערטיידיגונג? וויל איך דען, אַז מיר זאָלען אונז אַליין אויסמאָרדען נאָך איידער אונזערע פיינד וועלען אונז בעפאַלען? וויל איך דען, מיר זאָלען אויפהערען צו זיין? וויל איך דען נישט אָברַאטעווען אונזער פאָלק? אונזער פאָלק זאָל זיך פערטיידיגען, אָבער די יענגען צו זעלבסטפערטיידיגונג זיינען פערשידען, און דיין וועג, זרבבל, איז משוגעת.״

און זרבבל איז געשטאַנען און האָט נעקוקט אויף מרדכי, ווי ער וואָלט איהם נישט פערשטאַנען, און גפערעט אין גרויסער פערוואונדערונג, און זיין שטימע האָט נע־ציטערט: ״ווי לאַנג הייסט זעלבסטפערטיידיגונג פון אַ פאָלק דאָס שיינע נעזיכט פון אַ יונגער פרוי? איז אסתר׳ס לייב אונזער זעלבסטפערטיידיגונג?״

און וויעדער האָט מרדכי רוהיג און זיכער נעזאָגט: ״דו רופסט אונז זעלבסט־פערטיידיגונג נאָר די קראַפט פון די ארמס, און איך רוף זעלבסטפערטיידיגונג אויך די

ה.

און מרדכי, דער זוהן פון יאיר, איז געווען אַנגעטאָן אין אַ זאַק און בעדעקט מיט אַש. זיין שטערן איז געווען דורכגעשניטען מיט טיעפע קנייטשען און זיינע אויגען זיינען געווען פערזאָרגט, און עס איז געווען צו זעהען, אַז פיעלע נעדאַנקען בעדריקען זיין מח. און ער האָט אויפגעטאָן זיין מויל און געענטפערט צו די פרעגער: „נאָר נישט הערט מען פון אסתר׳ן. און וואָס ווילט איהר דען פון איהר הערען? וועמט איהר דען נישט, אַז דריי טעג האָט זי זיך אויסגעפעטען, און היינט איז ערסט דער ערסטער?"

און אַלע פערזאַמעלטע האָבען אַראָבגעלאָזען אין טרויער זייערע קעפ, און גע־ווישט זיך די אויגען. און אַז מרדכי האָט זיך אַראָבגעלאָזען אויף אַ זיצפּאַנק מיט אַ שווערען זיפּץ, האָבען זיפצען און קרעכצען פון אַלע הערצער אָנגעפילט דאָס נאַכצע הויז.

און זרבבל איז געשטאַנען אַליין, און קיינער האָט זיך אויף איהם נישט אום־געקוקט. ביטער איז איהם געווען אויף׳ן האַרצען צום אויפשרייען, און מיט זיינע פויסטען וואָלט ער געשלאָגען רעכטס און לינקס, און ער האָט בעפרייט זיין נעמיט מיט אַ ווילדען לאַכען. אַלע אויגען האָבען זיך אויפגעהויבען אויף איהם אין פער־וואונדערונג: און מרדכי האָט געזאָגט: „זרבבל, אויסנעפוצט אין זיינע שיינע קליידער, לאַכט מיט אַזאַ בייסענדען געלעכטער — וואָס איז מיט איהם דאָס מער?"

און די אַלע, וואָס אַרום מרדכי׳ן, האָבען זיך פערנאַנדערגערוקט, ווי צו נעבען זרבבל׳ן אַ ווייג, ער זאָל קאָנען צוגעהן צו מרדכי׳ן. אָבער זרבבל איז נעבליבען שטעהן אויף זיין אָרט, און פול מיט פעראַכטונג און ביטערקייט האָט ער אויסגערופען: „זאָגט איהם, וואָס מיט מיר איז דאָס מער!" און אין קורצע ווערטער האָבען זיי איבערגענעבען מרדכי׳ן זרבבל׳ס רייד. אַז ער רופט צום קאַמפף דאָס פאָלק, האָבען זיי דערצעהלט, און עצה׳ט נישט צו פערלאָזען זיך אויף אסתר׳ן.

און מרדכי האָט אויפגעהויבען זיינע אויגען צו זרבבל׳ן, און זיי האָבען זיך אייניר דעם אַנדערן אָנגעקוקט, ווי צוויי פיינדליכע קעמפפער, וועלכע מעסטען זיך מיט זייערע כחות. און דאַן האָט מרדכי געזאָגט און ער האָט געצויגען יעדעס וואָרט: „אין יעדער

טעכטער אי֫ז בי֫י זי֫י וועניגער ווערט, ווי֫ דאָס אונניצלי֫כסטע לעבעדיגע הונד אלס אַ טויטער לי֫יב, אי֫ן אַ הונד בי֫זט דו פערקערט נעווא֫רען!"

נאָך לופט האָט זרבבל נעראַנגלט און עס האָבען איהם וועלטער פערפעהלט. און ער האָט צוריסען אויף זיך זיינע קלי֫ידער, און נעריסען זיך די האָר, און נעשריען וועה און בי֫טער. ער האָט נעטרייסלט די הענד אין דער לופט אי֫בער קאָפּ און אלי֫ן נע׳חור׳ט: „שאַם און שאַנד! שאַם און שאַנד!" און ער אי֫ז אַרויס פון דעם זא־ מלהויז מי֫ט נישט פעסטע טריט ווי֫ אַ שבור.

נאַנץ דערשראָקען און נזדעזע האָבען איהם נאָכנעקוקט די פערזאַמלטע און קיינעמ׳ס מוי֫ל האָט זיך נישט אויפגעטאָן אויף צו זאָגען אַ וואָרט. נאָר מרדכי האָט זי֫ם אָבגעשמייכעלט און אַרויסגערעדט די נעפלי֫גלטע וועלטער: „צי֫ אי֫ז עס דען נישט ריכטי֫ג? עס אי֫ז בעסער צו זיין אַ לעבעדינער הונד אלס אַ טויטער לי֫יב?"

אָבער די פערזאַמלטע אי֫ז עס נעווען גלי֫יך ווי֫ עמי֫ץ וואָלט זי֫ פעראונרייניגט און בעשמוצט. און דאָך האָט קיינער נישט גענונען אי֫ן זי֫ך דעם מוט אַוועקצוגעהן נאָך זרבבל׳ן.

קראפט פון שיינהייט און די קראפט פון גלות. דו ביזט יונג, זרבבל, און דו ווייסט ניבער די קראפט פון שיינהייט, זאג, איז זי נישט דער זיבערסטער וועג? דעם קענינס הארץ קאן אונז געקויפט ווערן דורך שיינהייט, און אסתר מוז עס טאן. איז אסתר דען נישט מיין פעטערס טאכטער? איז זי מיר אליין דען נישט געווען ווי א טאכטער? איז זי דען נישט אונזער אלעמענס פליישׂ און בלוט? און דאך האבען מיר איהר אנגענומען, זי זאל איינשטעלען איהר לעבען און נעהן צום קענינ ניט גערופענערהייט. נון ווען איהר שיינהייט וועט דעם קענינ נישט ריהרען און זי וועט אומקומען, וועלען מיר אויסקלייבען נאך א שענערע אדישע טאכטער. און ווען מיר זאלען דאפען מקריב זיין אלע אונזערע שיינע טעכטער און שוועסטער און פרויען, א גרויסער וועהטאג וועט עס אונז זיין און שווער וועט עס אונז פאלען, אבער טאן וועלען מיר עס. איז עס דען נישט זעלבסטפערטיידיגונג? און ווען אונזער שיינהייט וועט נישט העלפען, וועלען מיר אונז פערטיידיגען מיט אונזער געלד, מיט אונזער האב און גאב. המן האט אונז נעקויפט מיט צעהן טויזענד צענטנער זילבער, וועלען מיר אונז אבקויפען מיט צוואנציג מיט דרייסיג און מיט פיערציג. פון אייביג אן זיינען דאס געווען די זיבערסטע מיטלען צו זעלבסטפערטיידיגונג. איז יעקב אבינו נישט ניצול נעווארען פון זיין ברודער עשו דורך זיין האב און גאב? האט זיך נישט דער קענינ אסא דיין עלטער-עלטער-זיידע אבנעראטעווטע פון בעשא מלך ישראל דורך אבקויפען בן הדד דעם קענינ פון ארם? און האט אונז יהודית נישט ארויסגעהאלפען מיט איהר שיינהייט פון האלאפערנוס'ן? אבער דיין זעלבסטפערטיידיגונג איז זעלבסטפערניכטונג. קליין און ווינציג זיינען מיר צווישען די פעלקער אין די הונדערט און זיבען און צוואנציג מדינות. ווער וועט מורא האבען פאר אונזער נעווער? ווער וועט זיך אויסמאכען פון דער קראפט פון אונזערע ארמס? און עס וועט נאך זיין, זאג דער קענינ וועט דערהערען, זאג די אידען בעוואפענען זיך, וועט ער נאך ארויפשיקען אויף אונז זיין שטארקען חיל, דעם צו מלחמה געלערנטען, און פון אונזער נאנצען פאלק וועט נישט בלייבען קיין שריד ופליט. געפעלט דאס דיר זאוי, זרבבל?"

אבער זרבבל האט אויסגעשריען הויך און ביטער: „שאם און שאנד איבער דיך און איבער אלע, וועלכע נעהען מיט דיר! שאם און שאנד איבער דאס נאנצע אידישע פאלק, וואס זעהט אין נעלד זיין הילף און די שיינע לייבער פון זיינע טעכטער זיין זעלבסטפערטיידיגונג! יעצט וועל איך צערייסען מיינע קליידער און וועל אנטאן א זאק און בערעקען מיין קאפ מיט אש! יעצט וועל איך ווינען און קלאגען מיין ביטערסטען קלאג! טויט איז מיין פאלק, א צופוילטע נבלה איז מיין פאלק. א פלאץ איז עס נור פאר הערים, פאר קריכער און פויזער, און אלע לעבעדינע גייסטער האבען עס פער-לאזען. וואו נעם איך ווערטער, מיין עקעל אויסצודריקען און וואו נעם איך דעם דונער, אויף אויסצודונערן מיין כעס? וואו זיינען דיינע גבורים, יהודה? וואו זיינען דיינע העלדען, ישראל? זעה, ווער דיינע פיהרער זיינען, הער, וואס זיי לערנען דיך! אין זייער נעמיינהייט שטעלען זיי זיך ני"ט אפ אפילו פאר דאס הייליגסטע, און די עהרע פון דיינע

נעגאַנגען אויפֿאַרדערען דאָס אידישע פּאָלק צו זעלבסטפערטיידיגונג, צו בעוואַפענטען זיידערשטאַנד, און זיין שוישנה האָט זיך אָנגעטאָן אין א זאַק, נאָענט פערלאָרען פּאָר שרעק! ביזט דו דאָס שושנה? ביזט דו דאָס מיין ליעבע? איז דיין האַרץ ניט אָנגע־פילט נעוואָרען מיט מוט און האָט עס אין דיר נישט נעשריען פּאָר ענטציקונג, וואָס נישט צווישען די שרעקעדיגע איז זרבבל און נישט צווישען די פערצווייפעלטע איז זיין מַלאַך?"

נאָר ביטער נעווייגט האָט אַליץ שושנה און אַליץ נע׳חזר׳ט: „אָ, איך בין צום שטאַרבן! איך בין צום שטאַרבען!"

זיין קאָפּ האָט זרבבל נעשאָקעלט און ביטער געשמייכעלט: „איך האָב נע־מיינט אַ שרייסט וועל איך נעפינען בייַ דיר, אַ רפואה צו מיין אָנגעוועהטאָגטען האַרצען. שושנה וועט מיך פּערשטעהן און וועט זיין מיט מיר, האָב איך געטראַכט, און זי וועט מיך קרעפּטיגען. אָבער וועה צו מיין עלענד, וואָס איז אַזוי גרויס! מיט טרערען האָט מיך שושנה בעגעגנט, מיט קלייגמוטיגקייט און האַרבע אויסרעד. און זי האָט קיין אויערן נישט פּאַר מיר און קיין האַרץ..."

אָבער שושנה האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ, די ליפּען צוזאַמענעצויגען אין אַ בייזער מינע און אָנגערוקט נעזאָגט: „איך קאָן קיין אויערן נישט האָבען פּאַר דיר און קיין האַרץ. וויל וואָס דו ווילסט איז משוגעת, און דו ביזט צו שפּאָט אויף אַלע לעפּצען. אַ פּאַנטאַזיאָר, זאָגט מען, איז זרבבל און אַ מענש פון חלומות. ער וויל, וואָס איז אונמענלעך, און ראָט, וואָס איז נעפערלעך. דאָס קלייגע אידישע פּאָלק וויל ער אויפ־העבען נעגען דעם אונצעהלינען פיינד און רופט עס זעלבסטפערטיידיגונג. פּאַר וואָס ראָט ער נישט בעסער, אַז נרוים און קלייַן, מענער און פרויען, זאָל זיך דאָס אידישע פּאָלק אַרייַנווארפען אין די טייכען און ימים, וועלכע דורכפליצען די הונדערט און זיבעצן און צוואַנציג מדינות? אַזוי פרעגען אַלע און שאָקלען אויף דיר די קעפּ. זיינען זיי דען נישט נערעכט און זיינען דען זייערע רעד נישט ריכטיג? ווי האָב איך דאָ געקאָנט ענטציקט זיין, און די פרייד פון וואַנען זאָל זי צו מיר נעקומען? וויל דו האָסט מיך פערגעסען, נעלאָזען מיך אַליין און ביזט אַוועק נאָך נעפערליכע חלומות?"

דערהעכערט זיין קול האָט זרבבל און נעזאָגט די שארפע וועדטער: „וען מיט דערנער וואָלסט דו מיר נעדראָשען מיין לייב און מיט ענדיסען, וואָלסט דו מיר נישט אַזוי וועה נעטאָן וי מיט דיינע רעד. וען די אַלע שפּאָטער האָבען נעלאַכט פון מיר, איז מיין האַרץ נעוואָרען אָנגעפילט מיט פּעס און פּעראַכטונג און איך האָב מיך נע־פיהלט שטאַרק אין מיין שנאה. אָבער וען דו ביזט צוגעשטאַנען צו דעם שפּאָט און צוגענעבען דיין קול צום נעלעכטער, בין איך דער אונגליקליכסטער און דער עלענד־סטער אונטער דעם הימעל. פּרעמד ביזט דו מיר נעוואָרען, שושנה, מיט דיינע רעד האָסטו אויסנעראָבען אַן אָבנרונד צווישען אונז, און וען זרבבל האָט פערלאָרען שושנה'ן, האָט ער פערלאָרען זיין לעבען."

ו.

און זרבבל איז אַוועק צו שושנה׳ן, אויסצורעדן פאַר איהר זיין האַרץ און אויסצושרייַען זיין כּעס. מיט שנעלע טריט איז ער געגאַנגען, האָט נישט געקוקט רעכטס און לינקס, און שווער געקרעכצט: „וועה צו דער בושה! וועה צו דער חרפה!“ מיט רעש האָט ער אויפגעעפענט די טיר פון שושנה׳ס הויז, און ער האָט נעהאַט דאָס נעפּיהל, אַז ער וועט זיך אַרויפוואַרפען אויף שושנה׳ס ברוסט און אויסיאָמערן זיין גרויסען בּראָך. אויף זיין פאָלק, וואָס ער האָט פערלאָרן, וועט ער ווייניק, אויף די אַכטונג צו אידם און דעם גלויבּען אין איהם, וועלכע זיינען צוויק און וועלען זיך קיינמאָל נישט אומקערען מעהר. אָבּער וועָן ער האָט דערזעהן שושנה׳ן, איז ער געבליבּען שטעהן וי צוגעשמידט, און זיין מויל האָט נישט געקאָנט אַרויסברייַנגען קיין טאָן. אין אַ זאַק איז שושנה געווען אָנגעטאָן און בּלייך, איהרע אויגען רויט פון פּיעל וויינען, און איהר קלייַנע געשטאַלט האָט אויסגעזעהן נאָך קלענער און וי איינגעצוינגען. און וועָן זי האָט דערזעהן דעם אַרייַנקומענדינען זרבבל, האָט זי אויסגעבּראָכען אין אַ גרויס געווייַן, וי וועָן זי וואָלט עס לאַנג איינגעהאַלטען. און דאַן האָט זי נעזאָגט, שלייַנענדיג די טרערען: „ענדליך בּיזט דו דאָ! ענדליך בּיזט דו דאָ! — אַז מיט דיר איז וואָס נעשעהן, האָב איך נעגלויבּט, און איך האָב נעשיקט נאָך דיר, און מיינע שלוחים האָבּען דיך ניט נעקאָנט נעפינען. אָבּער זיי האָבּען מיר נעבראַכט די ידיעה, אַז נעזונד בּיזט דו און נאַנץ און דו לויפסט אַרום אין פאָלק און פאַרדערבסט עס אויף צו אַ בעיזאָפענטען וויידערשפאַנד. איך האָב נישט נעוואָלט גלויבּען און איך האָב זיי נעזאָגט, אַז לינען האָבּען זיי מיר נעבראַכט. דאָך מעהר און מעהר זיינען אָנגעקומען צו מיר די דאָזיגע ידיעות און איך האָב נעמוזט גלויבּען, און פינסטער און טרויעריג איז מיר נעוואָרען מיין וועלט. דו בּייזער זרבבל, וי האָסט דו נעקאָנט פערגעסען מיך אין אַזא שרעקליכע צייט? וי האָסט דו נעקאָנט מיך לאָזען אַליין אין אַ שעה פון נעפאַהר? וייסט דו דען נישט, אַז שרעקעדיג איז דיין שושנה, און בּיי דער קלענסטער סכנה פערגעהט איהר נעמיט? אָ, איך בין צום שטאַרבּען! איך בין צום שטאַרבּען!“

וי פּעניליוועדט איז זרבבל נעשטאַנען, זיינע אויגען האָבּען נעבּרענט, וי אונטער הייסער אַש, זיין בּליק איז נעווען שטרענג און צאָרניג און זיין שטימע שניידענד: „דו וייסט, וואָס איך האָב נעטאָן, און דו קאָנסט צו מיר אַזוי נאָך רעדען? זרבבל איז

נאָר שטיל איז געווען שושנה אין זיינע אָרמס און האָט קיין וואָרט נישט געזאָגט. און ער האָט אַליין געדרוננען אין איהר און לידעשאפטליך אַרײַנגעקוקט איהר אין די אויגען און אַליין געבעטען: „זאָג מיר, שושנה, זאָג מיר!“

און ענדליך האָט שושנה שטיל אַרויסגעזאָגט: „דו בלייבּ מיט מיר, זאָלען זיי מאָן וויי זיי פערשטעהען.“

„צו שאַם און צו שאַנד פאַר דאָם נאַנצע אידישע פאָלק?!“ זרבבל האָט עס אַרויסגעשריען און אַ גרויסע טרויער האָט איהם פלוצלינג אָנגעפילט.

דאַן האָט שושנה געזאָגט איהרע אונפאָרזיכטיגע ווערטער: „זיי זיינען די מער־הייט, דער רבֿים, זיי פערשטעהען עס בעסער!“

און זרבבל איז אויפגעשפרונגען, ווי אַ שלאַנג וואָלט איהם אַ בים געטאָן. ער־האָט געוואָלט אויפשרייען מיט ביטערע קולות, אָבער ער האָט דערפיהלט, ווי אַ גרויסער כּעס שטיינט אין איהם אויף. ער האָט אַרויפגעלאָזט זיין האַנד אויף זיין האַרץ און נעריבען זיך די ברוסט, און פלוצלינג האָט ער זיך אַ קער געטאָן צו דער־טיר. אָבער ביי דער טיר איז ער נעבליבען שטעהן און האָט אָנגעשפאַרט זיך און גע־זאָגט, און זיין קול איז געווען הייזעריג: „דו וועסט מיך מעהר נישט זעהן, שושנה!“

אַ שוידער איז דורכגענאַנגען שושנהׂן דורך אַלע גליעדער און פול שרעק און פערצווייפלונג האָט זי אויסגעשריען: „אָבער, זרבבל!“

און ער האָט וויעדער אַרויסגעשפּעטשעט: „דו וועסט מיך מעהר נישט זעהן, שושנה!“

דערשראָקענער האָט אויפגעשריען שושנה: „אָבער, זרבבל!“ און זי האָט צוגעטראָגען איהרע ציטערדיגע בלייכע הענד צו איהרע באַקען און איהר בליק איז געוועזען ווי פון אַ דערשראָקענער פערוואונדעטער טויב.

און זרבבל האָט נערעדט און זיין שטימע האָט נעציטערט: „איך ליעב דיך און שטאַרק ווי דער טויט איז מיין ליעבע. ביי נאַכט אויף מיין נעלעגער וועל איך דיין נאָמען רופען, און מיין האַרץ וועט פערגעהן פאַר ביינקענים. מיט די נענעל פון מיינע פינגער וועל איך מיר מיין לייב צוקראַצען און מיינע אויגען וועלען ברענען אונטער זודיגע טרערען. אָבער נישט דו קאָנסט זיין זרבבלׂס וויב, נישט דו די מוטער פון זיינע קינדער. דו וועסט מיך מעהר נישט זעהן, שושנה!“

שווער נעוואָרפען האָט זיך שושנהׂס ברוסט, איהר שנעלער אָטעם איז נעוועזען דורכגעווייקט מיט טרערען, און האַרצרייסענד איז נעוועזען איהר אויסגעשריי: „זרבבל!“

אָבער ער האָט שוין אויפגעפענט די טיר, און שטעהענדיג אין איהר, האָט ער צוגעוועזענדט צו שושנהׂן זיין נעזיכט און פעסט אַרויסגערעדט: „געה און לערן דיך צו זיין זרבבלׂס וויב!“ און דאַן האָט ער צוגעמאַכט די טיר הינטער זיך.

זי האָט אויפגעשריען און דאָם איז נעוועזען דער נעשריי פון אַ פערוואונדעטער הירשין. זי איז צוגעשפרונגען צו דער טיר, אָבער איהרע פיס האָבען זיך איהר אונטער־געבוינט. זי האָט אויסגעשפרייט די הענד אויף דער צוגעמאַכטער טיר, און נעקרכצט און

און מיט שרעק אין די אויגען האָט שושנה אויפגעשריען: „אָ, ווי קאָנסט דו אַזוי רעדן?“

און ווי זי האָט איהם אַזוי אָנגעקוקט מיט איהרע דערשראָקענע אויגען און איהרע באַקען האָבען געפֿלאַמט, איז ער־היהרט און וויך נעווואָרען זרבבל׳ס האַרץ, און ער האָט זיך א לאָו געטאָן צו איהר מיט ליעבע און ליידענשאַפט, צוגעדריקט זי צו זיך מיט זיין גאַנצען ברען און לאַסקע און געשעפטשעט: „מיין איינציגע, מיין ליעבע, זיי דו מיט זרבבל׳ען, לאַך דו נישט אוים פון מיר, גלויב דו אין מיר. גלויב, אַז נישט משוגע בין איך נעווואָרען און נישט קיין מענש פון חלומות. גלויב, אַז צו גרויסע זאַכען בין איך געבאָרען געווואָרען און גרויסע זאַכען וועל איך אויספיהרען. איך וועל אויפנעמען א קאַמפֿ מיט די שפּאָטער און פּאָלקס־פערפיהרער און וועל זיי פערניכטען. איך וועל אויסלערנען מיין פּאָלק שטאָלץ צו זיין און וועל איהם פיהרען צום זיעג. זיי דו מיר דער ברונען, פון וועלכען איך זאָל שעפען זאַפט פאַר מיין מאַרך, קראַפט פאַר מיינע אָדערן. גיס מוט אין מיר אַריין און מונטער אויף מיין מידע זעעלע. זאָג מיר, אַז איך בין נערעכט און די, וואָס לאַכען פון מיר, זיינען נעשלאָגען מיט בלענדענים. זאָג מיר, אַז דו האָסט א טעות נעהאַט און נאָר אויף א קלייענער וויילע ביזט דו אָבנעשטאַנען פון דיין זרבבל.“

אָבער שושנה האָט נעווויינט, דאָס נעזיכט בעהאַלטען אין איהרע הענד, און שטיל נעמורמלט: „איך קאָן נישט! איך קאָן נישט!“

מיט נרעסטער ליידענשאַפט האָט זרבבל איבער איהר נערעדט: „זעהסט, זיי ווילען זיך אויסקויפען פון דער סכנה מיט דעם לייב פון אסתר׳ן. זיי שיקען זי, זי זאָל איינשטעלען איהר לעבען און אַליין ווילען זיי יוצא זיין מיט פאַסטען. און ווען אסתר׳ס לייב וועט נישט העלפען, וועלען זיי אָנווענדען נעלד, אָדער אַן אַנדער שיינעם וויבער־לייב, אָדער ביידע זאַכען אין איינעם. זאָג, איז עס נישט העסליך, שושנה? איז עס נישט נעמיין און פחדניש? אַלץ שרייט אין מיר נעגען דעם, שרייט אין דיר נאָר נישט נעגען דעם? מענער זאָלען שיקען אין פאַראוים א פרויענלייב! שושנה, איך האָב קיין וועלטער נישט, ווי ניעדערטרעכטיג דאָס איז! פיהלסט דו עס, שושנה? פיהלסט דו דיך נישט, ווי בעשמוצט, דערניעדעריגט, בעשפּייט? שושנה, זעה, ווי עס ציהען זיך אָן מיינע מוסקולען — פיהלסט דו מיין קראַפט? מיינע הענד פיהל איך ווי ריעזענפעליגלען אויף אריבערצוטראָגען מיין פאָלק איבער אַלע תהום׳ען און נעפאַהרען. פאַר וואָס האָבען זיי מורא צו נעמען נעוועהר אין זייערע הענד? זיינען אָדער פאַלען, אָבער נישט אָבקויפען זיך. מענער, וועלכע בעהאַלטען זיך הינטער א פרויען־קלייד־על, האָבען קיין שום עהרנעפיהל נישט, און מיין נאַנץ פאָלק זאָל בעשטעהן פון אַזעלכע מענער?! זרבבל׳ס פאָלק זאָל קיין עהרנעפיהל נישט האָבען? שרייט אין דיר נאָר נישט נעגען דעם, שושנה?“

II

געווײנט אין איהר נרויסען אונגליק. זי האָט נישט נערעדט, איהר האַלז איז איהר צו־
געשנירט נעווארען, און די צונג האָט זיך נישט בעוועגט. ערסט שפעטער האָט זי
נעקאָנט ארויסשעפטשען נאַנץ שטיל: „זרבבל, זרבבל, זרבבל!" נאָר זיין נאָמען האָט
זי שטיל נעפליסטערט און מעהר האָט זי נישט נעקאָנט. דאַן האָט זי זיך אַרויפנע־
ווארפען אויף איהר נעליענער מיט די הענד אויפ'ן נעזיכט, נאַנץ צונויפנעקאָרטשעט, און
עס איז איהר נעוועזען, ווי עמיץ וואָלט זי נעפאַטשט.

און זרבבל האָט נעשפרייזט דורך נאַכט און פינסטערניס, ווייט הינטער דער
שטאָדט, אין טיעפער איינזאַמקייט, דאָרטין, וואו אַ גרויסער פעלזען האָט זיך אויפנע־
הויבען הויך איבער אַ טיפען אָבנרונד.

דער קארשון

1

הינטער ויבען ימים, הינטער זיבען בערג — און אפשר אַ סך נעהענטער — איז נעווען־נעווען — און אפשר שטעהט נאָך היינט — אַ גרויסע־גרויסע שטאָדט, וועלכע איז וואָס אַ יאָהר אַלײַ גרעסער נעווארען, וואָס אַ יאָהר אַלײַ רייכער נעווארען, און ניט נעווואוסט פון קראַנקהייטען, מלחמות און פערווייסטונגען. האָבען די פרומע קריפּטליכע אייגוואוינער זיך צרומגעזוהן, אַז זיי מוזען מיט עפּעס אָפּדאַנקען דעם אַל־מעכטיגען, לויבענדיגען גאָט פאַר אַלע זיינע חסדים, וואָס ער טוט מיט זיי. זיינען זיי נעקומען צו זייערע פּאָרשטעהער און עלטסטע און נעזאָגט צו זיי אַזוי: „גאָט איז זעהר גוט צו אונז און צו אונזער שטאָדט, און מיר וויללען איהם מיט עפּעס אָפּדאַנקען. און וויל איהר זייט אונזערע פּאָרשטעהער און אונזערע עלטסטע, וויללען מיר, אַז איהר זאָלט עפּעס אָפּטראַכטען, מיט וואָס מיר זאָלען אַמבעסטען אָפּדאַנקען גאָט.“

איז עס די פּאָרשטעהער און די עלטסטע זעהר נעפעלען נעווארען, און זיי האָבען זיך אַוועקגעזעצט טראַכטען, און זיי האָבען נעטראַכט און נעטראַכט און לסוף אויסגע־טראַכט, אַז דאָס בעסטע, מיט וואָס זיי קאָנען אָפּדאַנקען גאָט פאַר אַלע זיינע חסדים, איז אויפצובויען פון זיין כבוד וועגען אַ טעמפּעל, וועלכער זאָל זיין גלייכען ניט האָבען אין נאַנצען לאַנד און אויך ניט אין די צרומיגע לענדער, אַזוי אַז פון אומעדום זאָל מען צו איהם עולה רגל זיין און דאָס וויסען פון גאָט׳ס גרויסקייט און ליבע זאָל זיך פון איהם פערשפרייטען איבער דער גאַנצער וועלט.

האָט דער פּלאַן נעפונגען חן אין די אויגען און אין די הערצער פון די אייגוואוינער און זיי האָבען נעהייסען די פּאָרשטעהער און די עלטסטע אַזוי צו טאָן.

און אַזוי איז עס געווען. וען די בויער האָבען געבראַכט צו די פאָרשטעהער און ערטסטע די צייכנונג פון דעם פערטראַכטען טעמפּל, האָבען די פאָרשטעהער און עלטסטע געפּיהלט, אַז זיי דאַרפען זיך אַראָפּלאָזען אויף די קני, וויל אַזא גרויסע פרומקייט האָט אַרויסגעשטראָמט פון דעם בילד אין זייער האַרץ אַריין. און וען דאָס בילד איז אויסגעשטעלט געוואָרען אין דעם שטאָדט־הויז, האָט אויסגעבראָכען א פרומע פרייד צווישען מענער און פרויען און יונג און אַלט, וי די פרומע פסח־פרייד ביי דעם וואונדער פון קריסטוס׳עם לעבעדיג ווערען.

מיט אַלע זיינע אינצעלהייטען איז געשטאַנען דאָס קומענדיגע בוי־וואונדער אויף דעם בילד, און אַלץ אין איהם האָט צוגעפּידרט צו דעם אין געדאַנק פון דער גרויסקייט פון גאָט און זיין ליעבע און זיין רחמנות, און פון דער ליעבע צו גאָט און מענשען אין די מעשים פון די הייליגע. דאָס איז געלענען אין דער אונטערסטער מראַמאָרנער טרעפּ און האָט אַראָפּגענאַנצט פון דער ריעזיגער, איבערמענשליך גרויסער יעזוס־פיגור, וועלכע איז געשטאַנען אויבען אויף דעם מיטעלסטען און העכסטען טורעם, מיט׳ן רוקען ביי א נאָך ריזיגערען צלם, די רעכטע האַנד אויפגעהויבען צום בענשען.

און אַז דעם פאָלק איז אַזוי געפעלען געוואָרען דאָס בילד, און די פאָרשטעהער און די עלטסטע האָבען מיט טרערען אין די אויגען פאַר גרויסער ריהרונג נענעבען זייער הסכמה, זיינען די בויער אַוועקגענאַנגען אויסצוכען די בעסטע שטאָפען פאַר זייער אַרבייט, וי אויך די בעסטע און פרימסטע אַרבייטער, אַז פון דעם שטיינלענער ביז דעם זאַמד־טרענער זאָלען אַלע זיין פון ריינעם קריסטליכען נעמיט. און די קינסטלער אין שטיין און האָלץ און פאַרבען האָבען אינגעטיילט צווישען זיך די פערשיעדענע אַרבייטען, פאַר יעדערען זיין וויינקעל און זיין געדאַנק און זיינע פיגורען. אָבער דער גרעסטער בילדהאַקער פון זיין לאַנד און זיין דור האָט באַקומען אויסצוהאַקען פון מראַמאָר די יעזוס־פיגור, וועלכע וועט שטעהן אויבען אויף דעם מיטעלסטען און העכסטען טורעם.

2

האָבען די פּאָרשטעהער און עלטסטע צונויפגערופען אַלע גרעסטע קלויסטער־בויער און אַלע גרעסטע קינסטלער אין שטיין און האָלץ און פּאַרבען, וועלכע זיינען אויך געווען בעוואוסט מיט זייער גרויסער פרומקייט און אמת׳ער צוגעטאָנקייט צו גאָט און זיין זוהן און דער הייליגער יונגפרוי, און האָבען צו זיי געזאָגט אַזוי: „שטעלט אונז אויף אַ קלויסטער אין אונזער שטאָדט, וואָס זאָל רעדען בעסער, וי אַלע צוגענען און אַלע ווערטער, פון גאָט׳ס גרויסקייט און דערהויבענקייט. וואר עס זאָל איהם נאָר אָנקוקען, זאָל נלייך אויסגעפילט ווערען מיט דער גרויסער מורא פּאַר גאָט, און דאָס פערשטאָפּ־טעסטע האַרץ זאָל בעגרייפען, וי גרויס און שטאַרק און גוט אונזער גאָט איז. פון זיינע ליניען זאָל מען עס אַרויסלייענען און פון זיין געבוי, פון דער צוזאַמענשטעלונג פון זיינע שטיינער און פון דער שיינהייט פון זיינע פערציערונגען, און גרויסע פרומקייט זאָל פון איהם אַרויספליסען און גרויסע דאַנקבאַרקייט צו גאָט, וי אַ שטראָם פון פרי־שען דערקוויקענדיגען וואַסער פּאַר דעם אויסגעמאַטערטען דורשטיגען וואַנדערער אין דער מדבר."

און אַז די בויער און קינסטלער האָבען אויסגעהערט די דאָזיגע וועלטער, האָבען זייערע הערצער אָנגעהויבען שטאַרק צו קלאַפען מיט דעם גרויסען חשק צו דער אַרבייט, און אין זייערע אויגען האָט זיך אָנגעצונדען דאָס הייליגע פייער פון נעטליכען שאַפען. אָבער צוערסט האָבען זיי זיך צוזאַמענגענומען און תפלה געטאָן פּאַר גאָט און זיין זוהן און דער הייליגער יונגפרוי, אַז זיי זאָלען בעננאַדיגט ווערען מיט די נויטיגע אָנווייזונגען פון געטליכען גנאָ, זייערע קעפ זאָלען טראַכטען די ריכטיגע געדאַנקען, זייערע אויגען זאָלען זעהן די פערבאָרגענסטע הייליקייט, זייערע הערצער זאָלען אַרויספּלען די טיעפסטע סודות פון דער אייביגער געטליכקייט, און זייערע הענד זאָלען ניט פאַר־פעהלען אין דער אויספירונג. און אַז זיי האָבען נעענדיגט זייערע תפלות, וועלכע זיינען נעווען פול מיט בייזקעניס און האַרץ־אויסגעהעניס און אונענדליכער פרומקייט, זיינען די בויער און קינסטלער אַוועק צו זייער אַרבייט, וי געטראָגען פון אונזעזעהענע הענד, מיט פייער אין זייערע אויגען און פייער אין זייער בלוט, און דאָס גאַנצע פאָלק האָט נעווואוסט, אַז די אַרבייט וועט זיי זעהר גלינגען, און האָט זיך שוין זעהר שטאַרק נעפרעהט.

נאָר באַלד איז איהם נעווען, ווי וועָן דער הייליגער גייסט האָט זיך אַראָפּגע־
לאָזען אויף איהם, און ער האָט אָנגעהויבען צו אָטעמען שנעל און שווער. ער האָט
קלאָר און שאַרף דערפיהלט דעם וועג, ווי אויסצופיהרען זיין אַרבייט.

ער וועט אַרויסרופען אין זיך און איבערלעבען די גרויסע געטליכע ליעבע, צו־
ליעב וועלכער נאָט׳ס זוהן האָט געקאָנט נעמען אויף זיך אַזוי פיעל ליידען, און אָט די
נאַנצע אונענדליכקייט פון ליעבע וועט ער אַרייננייסען אין די אויגען פון דעם שטיין־
בילד, און עס וועט פלייסען פון די אויגען די אייבינע ליעבע איבער וויט און בריים
אין די הערצער פון נאָט׳ס קינדער.

ער האָט זיך דערזעהן הויך, איבערמענשליך הויך, ערנעץ אויף אַ הויכען באַרג,
און פון דאָרטין האָט זיין אויג אַרומנעגנומען די נאַנצע גרויס פון דער וועלט. און די
נאַנצע וועלט איז געווען אַ גרויסער גרויסער פּלאַץ, אָנגעפילט פון דער נאַנצער מענש־
הייט. און ער שפּריט אויס זיינע ריעזיגע אָרמס און נעמט אַרום די נאַנצע מענשהייט
און דריקט זי צו זיין מעכטיגען האַרץ, אין וועלכען די ליעבע גיסט זיך איבער וויּ אַ ים.

ער האָט געמאַכט די אומאַרמונג־בעווענונג און איז פערגליווערט געוואָרען אין
איהר. זיין האַרץ איז אויסגעגאַנגען אין גרויסער ליעבע, און זיין נייסטיג אויג האָט
אַרומגעשוועבט איבער דעם גרויסען פּלאַץ, וועלכער איז געווען די נאַנצע וועלט. אַלע
פעלקער זעהט ער דאָ, אַלע די אונצעהליגע, די פערשיידענאַרטיגע, וויים און שווַאַרץ
און געל און רויט, קריסט און נעצענדיענער און — —

דער נרעסטער בילדהאַקער פון זיין לאַנד און זיין דור איז נעוועזן אַ מאַן ווייט אין יאָהרען און מיט אַ האַרץ פון אַ קינד. גוט און ליעב צו אַלעמען, צו נאָהנטע און צו ווייטע, אַ העלפער אין נויט פאַר אייגענע און פרעמדע, מיט דעם האַרצינסטען בליק אין זיינע בלויע אויגען, מיט אַ קינדיש־ליעבליכען שמייכעל אויף זיינע ליפּען און מיט אַן אָפענער האַנד. זיין נרויסע קונסט האָט ער אָנגעוועגדט אויף צו פערהערליכען נאָט און זיינע מעשים און זיינע הייליגע, ווייל ער איז זעהר פרום געוועזן, און די קירך האָט ניט נעהאַט קיין אָפטערען בעווכער פאַר איהם. אָבער אַלע זיינע הייליגע בילדער, וועלכע ער האָט נעמאַכט מיט אַזאַ נרויסער פרומקייט, זיינען נעווען מייסטערווערק, מוסטערווערק, וואונדערליכע בעקעהרער צו נאָט. ווייל ער האָט נעהאַט אין זיך די נרויסע מתנה אַרויסצורופען פאַר זיך און לייבהאַפטיג זעהן און איבערלעבען די טיעפסטע נעפיהלען און רייכסטע נעדאַנקען. און דאָס שטאַרק איבערנעלעבטע פלענט זיך צוגיסען איבער זיין קערפער, באַוועגען מיט זיינע הענד, און פון זיינע הענד אַריבער אין דעם שטאָף, וועלכען ער האָט בעאַרבייט. און ער פלענט אַרויסבריינגען אין אַ נרויסער רייניהייט פון פאָרם און ליניען דעם תמצית פון דעם הייליגען, וועמעס בילד ער האָט אויסנעהאַקט פון שטיין אָדער אויסנאָסען פון בראָנז, די הייליגקייט פון זיינע מעשים און זיין האַרץ און זיינע יסורים.

און עס איז נעווען, וען ער האָט בעקומען אויסצוהאַקען פון מאַרמאָר די יעזוס־פיגור, וועלכע וועט שטעהן אויף דעם העכסטען שפּיץ פון דער וואונדער־קירך, האָט ער פערנאָסען טרערען פון טיעפסטער פרייד, טרערען פון דעם פרומסטען נעמיט. ער האָט זיך איינגעשלאָסען ביי זיך אין צימער, נעשטעלט אויף די קני פאַר דעם יעזוס־בילד אויף דער וואַנד, און איז נאַנץ אויפנאַנאַנען אין זיין תפלה. און אַווי נעפעסטינט און נעשטאַרקט, האָט ער צוגעמאַכט זיינע אויגען און אַריינגעטאָן זיך אין נעדאַנקען איבער זיין אַרבייט.

ער זיך וויבער צוקומען אויף די קני פאר דעם יעזוס־בילד אויף דער וואנט פון זיין צימער. אין הייסער תפלה האט ער וויבער צוריסגערופען פאר זיך דעם גרויסן פלאץ: אננעפילט פון דער גאנצער מענשהייט, און וויבער האט ער איבערנעלעבט די גרויסע אומרמונג אין איהר אונענדליכער ליעבע. אלעמען, אלעמען האט ער זיי צוגעדריקט צו זיין מעכטיגען הארץ, אין וועלכען די ליעבע האט זיך וויבער איבערנאסען וויא א ים. אלעמען, אלעמען האט ער וויבער אננעקוקט מיט אויגען, אין וועלכע די ליעבע איז געווען אונענדליך — די אלע אונצעהליגע, פערשיעדענארטיגע, וויים און שווארץ און געל און רויט, די פערשיעדענע קריסטען און די פערשיעדענע געצענדיגער. נאר אין דער זייט, וואו די אידען זיינען געשטאנען, האט זיין אויג ארויסגעשאסען א פייער־שטראל פון האס און שנאה.

אידען, אַ נרויסע מחנה אידען, מיט לאַנגע שוואַרצע בערד און קרומע נעזער, אין משונה׳דינער קלײדונג און קאָפּצודעק, מיט לאַנגע נעקרייזעלטע פּאות, מיט שוואַרצע בייזע פּערערטער־אויגן.

ער האָט אויפגעשוידערט און אויפגעפּעפּנט זיינע אויגן. דאָס נרויסע בילד איז מטושטש געוואָרען, דאָס שמאַרקע איבערגעלעבטע געפיהל האָט נאָכגעלאָזען, אָבער די אידען זיינען נעשטאַנען דייטלעך פאַר איהם. ער האָט זיך פערקרימט, ווי פון אַ נרויסען עקעל, און עס איז איהם נעווען, ווי אין זיין נאָז וואָלט אַרײַננעדרונגען אַ שלעכטער ריח. אין זיין האַרץ האָט אויפגעקאָכט דער אידען־האַס, וועלכען ער האָט נעטראָגען אין זיך פון קינדווייז אויף, און אין די אויגען האָט זיך אָננעצונדען דער כּעס, וועלכען ער האָט שטענדיג פערשפּירט, וועז אַ איד איז צוגעטראָטען צו איהם צו נאָהנט. ער האָט בייז אויז אונגעדולדיג אַ קלאַפּ נעטאָן מיט פוס, ווי צו פערטרייבען די שרעק־נעשטאַלטען פון זיך, און אין פערצווייפלונג פערבאָרגען די הענד. וווי זיי זיינען נעווואָרען אַלץ מעהר און מעהר, און האָבען אומנעוואָרפען מיט די הענד, און נעשריען און נעלאַרעמט, אָנפילענדיג זיין צימער מיט זייער שלעכטען אָטעם. און ער האָט דער־זעהען פאַר זיך, ווי זיי פיינינען יעזום און שלאָגען איהם צו מיט נרויסע טשוועקעם צום קרויץ. און ער האָט געזעהן, ווי זיי ברייננען אום קליינע קריסטליכע קינדער, אום אַריין־צוקנעטען זייער בלוט אין די פּסח׳דיגע מצות. און ער האָט נעהערט, וויז זיי לעסטערן נאָט און זיין זוהן און די הייליגע יוננפרוי און שפּאָטען אָפּ פון קריסטענטום.. אַלץ, וואָס ער האָט אַרויסגעזויגען מיט דער מוטערמילך, אַלץ, וואָס ער האָט זיך אָנגעלייענט אין די ביכער, וועלכע האָבען נענאָלטען אַלס דער אמת וועגען אידען, אַלץ, וואָס ער האָט זיך אָנגעהערט פאַר זיין נאַנץ לעבען אין די פערשידענסטע נעזעלשאַפטען און אין די פערשידענע לענדער — דאָס אַלץ האָט זיך אַראָפּגעלאָזען אויף איהם, ווי אַן איין־פאַלענדיגער באַרג, פערשאָטען דאָס גרויסע ליעבע־נעפיהל און אָננעפילט איהם מיט עקעל און בייזקייט און כּעס.

ער האָט זיך נעריבען די שטערן און אָננעהויבען צו מורמלען פרומע תּפלות, אַז נאָט זאָל אָפּרייניגען זיין אויג און אַוועקנעמען פון איהם די, וועלכע ער קאָן ניט און מאָר ניט ליעבען, די, וועלכע ער מוז האַסען און פיינט האָבען. און ענדליך האָט

אָבער וען די אַרויסשטראָמענדינע מאַסען האָבען אָננעטראָפען פאַר דער קירך עטלעכע יוננע אידען, וועלכע זיינען צופעליג פאַרבייגענאַנגען אין זייער וועג אָדער אפשר פון נייגעריגקייט נעטריבען נעווָארען אַהער, איז אַ בייזער מורמל דורכגעלאָפען זיי, ווי אַ וויבעלווינד איבער׳ן וואַסער, און באַלד זיינען די אידען אַרומגערינגעלט נעווָארען, און הענד האָבען זיך געהויבען, און שווערע שטיינער זיינען דומפף נעפאַלען אויף הויט און בייגער, און טויזענדער ווילדע קולות פון משונע־נעווָארענער בלוטדורשטינקייט האָבען קוים נעקאָנט פערהילכען דעם אימה׳דיגען וועה־געשריי פון עטלעכע לעבענס, וועלכע זיינען אכזריות׳דיג אַרויסגעריסען נעווָארען פון עטלעכע קערפער.

שפעטער האָבען עטלעכע פרויען מיט זייף און וואַסער אָפגעוואַשען פון די קירבענטערעף עטלעכע פלעקען פון מאַרך און בלוט. אָבער איין קלייגער בלוטפלעק, נאַץ אונטען, וואו דער שטיין האָט אָננעריבט די ערד, איז נעבליבען אונבעמערקט, אָדער אפשר האָבען איהם די זייף און דאָם וואַסער ניט בייגעקומען, און ער איז דאָרטען פערבליבען עד היום הזה, צוערסט העל־רויט, און דערנאָך אַליץ טונקעלער און טונ־קעלער, ביז ער איז נעווָארען איינס מיט דעם שטיין, וועלכער האָט מיט דער צייט פער־לאָרען זיין העלע נרויקייט, אום צו בענגענען די טונקעלע פאַרב פון דעם בלוטפלעק.

7

ער האָט געאַרבייט לאַנג. און יעדער טאָג אַרבייט איבער דער ריעזען־גרויסער פינגער פון נאָט׳ס זוהן איז פאַר איהם געווען דער פרומסטער נאָטעס־דיענסט, די בע־גייסטערסטע עבודת הבורא. און גאָט האָט נאָך בעזונדערס נעבענשט זיינע הענד, אַז זיי האָבען ניט פערפעהלט אַרויסצובריינגען אין שטיין די טיעפסטע איבערלעבענים, די פאַרבאָרגענסטע זעהונג. און נאָך יעדען טאָג אַרבייט פלעגט ער פאַלען אויף די קני און ווייגען טרערען פאַר פרייד און מורמלען זיין האַרציגסטען דאַנק צום וועלט־בעשאַפער. און ווען ער האָט געוואוסט, אַז ער איז שוין פאַרטיג, נאָך דער לעצטער בע־ריהרונג מיט האַמער און האַקאייזען, האָט ער פערשפירט אַ גרויסע שוואַכקייט אין זיינע קני און אָנגעשפאַרט זיך אָן דער וואַנד אין אַ טויט־בלייכקייט, נאָך איבערנע־וואַלטיגט פון דעם געפיהל פון געטליכער געלונגענהייט.

אַלץ, וואָס ער האָט געוואָלט און געפיהלט, האָט ער אַרויסגעברַכט אין דער מראַמאָר. דער קאַלטער שטיין איז דורכגענומען געוואָרען פון אַ וואונדערליכער וואַ־רימקייט, ווי דורכגעריזעלט פון הייסען בלוט. איבער דער נאַנצער פיגור איז אויסגע־גאָסען געווען געטליכע גרויסקייט, און ווי די וויכע, צארטע שטראַלען פון דער פולער לבנה זיינען געווען די שטראַלען פון די אויגען, פון וועלכע עס האָט אַרויסגעלויכטען די אייבינע אונענדליכע ליעבע. נאָר איין קלייגער ווינקעל אין דעם לינקען אויג איז פערשאָטענט געווען, און פון דאָרטען האָט אַרויסגעלויכט, ווי פון אונטער אַ הויפען גליהענדיגער אַש, אַ פונק פון אייביגען האַס.

דער טאָג, אין וועלכען דאָס יעזום־בילד איז איבערגעבעבען געוואָרען דער עפענט־ליכקייט אין שיף פון דעם פאַרטיג־געווָארענעם קלויסטער, איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ גרויסען יום־טוב. קיינער האָט ניט געאַרבייט, און אין שטראָמען האָט נעפלייצט די בעפעלקערונג פון דער שטאָדט און די אַרומיגע דערפער אָנצוזעהען זיך דאָס וואונ־דערווערק. און עס איז זיי געווען בייס אָנגבליק פון דעם שטיינבילד, ווי ווען גאָט׳ס זוהן וואָלט זיך זיי לייבהאַפטיג ענטפלעקט, און דער גרויסער עולם האָט געווייגט פאַר ריה־רונג, געפאַלען אויף די קני אין אַ פרום־בעגייסטערטען „הללויה", און געוואָרפען זיך איינער דעם אַנדערן אויפ׳ן האַלז און געקוסט זיך, ווי בייס וואונדער פון קריסטוס׳עם אויפערשטעהונג, אָבער נאָך שטאַרקער און אמת׳דיגער, ווייל די געטליכע ליעבע איז אַריין אין זייער האַרץ.

שנעלער פֿליהען, ניט וויסענדיג וואוהין. אָבער וועט ער האָט פון דערווייטענס דערזעהן די יעזוס־פיגור, האָט ער זיך אויף אַלץ דערמאָנט.

יעצט איז ער אַרײַנגעפאַלען אין אַ העלישען כּעס. עס איז איהם געווען, ווי וועט די פיגור האָט בײַ איהם אָבגענומען די טויב, און אַז ער האָט זיך דערמאָנט אויף די אויגען, האָט ער אָבגעשטעלט זיינע קראַלען וויי די שפּיזען. ער האָט אויפגעשריען, דורשטיג נאָך בלוט, און נאָך קיינמאָל האָבען איהם זיינע שטאַרקע פֿליגעל אַזוי שנעל ניט געטראָגען. און וואָס נעהנטער ער איז געווארען צו דער פיגור, אַלץ בייזער און שרעק־ליכער איז געווארען זיין בלוט־גערשרי, און אָט איז ער שוין מיט קראַלען און שנאָבעל בײַ די גרויסע, פון ליעבע לויכטענדיגע, אויגען.

אָבער זיין בליק האָט אָבגעטראָפען דעם פונק פון אײַבינען האַס, וועלכער האָט אַרויסגעטליעט אין וויגקעל פון דעם לינקען אויג, ווי פון אונטער אַ הויפען גליהענדיגער אַש. אַ סעקונדע האָט ער זיך רוהיג איינגעהאַלטען אין דער לופט, מיט דער נאַצער רציחה־לוסט אין שנאָבעל און קראַלען, און דערנאָך האָט ער אויפגעשריען מיט אַ מין אויפ־יובלען, ווי ער וואָלט אַ פריינד ענטדעקט. ער האָט זיך עטליכע מאָל אײַבערגעקוליעט אין דער לופט פּאַר וויילדער, אויסגעלאַסענער שמחה, און דערנאָך אַראָפּגעלאָזען זיך אויפֿן קאָפּ פון דעם שטיינביל־לד מיט אַ געפיהל פון גרויסער דערלייכטערונג. מיט פּרעהליכער צופּרידענ־הייט האָט ער איינגעבויגען זיין קאָפּ נאָך לינקס און מעשה וואוילער יונג אַראָפּגעקוקט צו דעם פונק פון האַס אין דעם לינקען וויגקעל. איינמאָל, אוין נאָך אַ מאָל, און נאָך אַ מאָל, און דאַן האָט ער דערזעהן די פערוואונדעטע טויב צופּוסען פון יעזוס. זי האָט שוין לאַנג דערפיהלט איהר מערדער און געמאַכט די נרעסטע אָנשטרענגונגען אויף צוועק־צורוקען זיך און געצאַפּעלט זיך אין איהרע שמערצען. מיט דעם אויפּנעשריי פון ענט־ציקונג האָט זיך דער קאָרשון אַראָפּגעלאָזען צו איהר. מיט פּערגניגען צוגעקוקט זיך אַ וויילע צו איהר שרעק און צאַפּלען זיך, און דאַן אַריינגעשטאָכען אין איהר זיינע קראַלען און אויפּגעהויבען זיך מיט איהר אויפֿן קאָפּ פון יעזוס. אַ קוק טוענדיג נאָך אַ כּאָל אין דעם וויגקעל פון דעם לינקען אויג, האָט ער זיך הנאה־דיג געזומען צו דער פערצעהרונג פון דעם וואַרמען בלוט און פלייש, בענוצענדיג דעם קאָפּ פון יעזוס ווי אַ גרויסען טיש.

באַלד האָט אַ וואָלקען וויסע פעדערן אוף פּוך פערשפרייט זיך אין דער לופט איבערֿן קלויסטער. עפּעס אַ קנאַכען האָט זיך אַראָפּגעקייקעלט אוף איז אַראָפּגעפאַלען, בענליייט פון דעם גירינען בליק פון דעם קאָרשון, אוין דינע רצועות בלוט האָבען אָנגע־הויבען אַראָפּצוגיסען זיך איבער אַלע זייטען פון דעם קאָפּ. עטליכע האָבען געטראָפען אין די אויגען אוין זיינען דאָרטען געבליעבען שטעהן. אָבער וועט דאָס לינקע אויג איז איבערגעפילט געוואָרען מיט בלוט, האָט איין טראָפען, ווי אַ בלוטיגע טרער, אָנגעהויבען צו קיקלען זיך אַראָפּ, אַראָפּ, ווי ער וואָלט געשטרעבט צוגויפצוגיסען זיך מיט דעם נישט אָפּגעוואַשענעם בלוטפלעק נאָנץ אונטען אויף דעם טרעפשטיין, דאָרטין, וואו ער בעריהרט די ערד. — —

1920.

אײנמאָל, ווען די יעזוס־פּינור אויבען אויף דעם העכסטען שפּיץ פון דעם קלויסטער איז שוין געווען בעדעקט מיט דיקען שטויב, וועלכער איז געווען דורכגעשניטען מיט אונצעהליגע רצועות פון פּאַלענדיגען רעגען, איז אַ רויבפויגעל, אַ קאָרשון, געפלויגען הויך אין דער לופט און געטראָגען אין זיינע קראַלען אַ גרויסע וויסע טויב, וועלכע ער האָט ערשט אַרויסגעכאַפּט פון אַ נאַנצער מחנה אין דער זוניגער לופט זיך באָדענדיגע טויבען. און ווייל די טויב איז איהם געווען אַ ביסל צו שווער, אָדער ווייל זי האָט איהם אויסגעמאַטערט מיט איהר ראַנגלען און צאַפּלען זיך אין זיינע נעגעל, אַזוי אַז ער האָט עטליכע מאָל געמוזט אָנשטריינגען זיין פליגלקראַפט אויף אײנצוהאַלטען זיך אין דער הויך, האָט ער בעשלאָסען אָבצושטעלען זיך אויפֿ קאָפּ פון דער יעזוס־פּינור, ווייל צו זיין בוים אין וואַלד איז איהם נאָך זעהר ווייט געווען. אָבער ווען ער איז צוגע־פלויגען צו דער יעזוס־פּינור, האָט זיך זיין בליק אָנגעטראָפען מיט די יעזוס־אויגען, און אַ גרויסער שרעק איז איהם בעפאַלען. ער האָט אויפגעפּעפּנט זיינע קראַלען און אַרויס־געלאָזען די טויב, וועלכע איז אַ שווער פערוואונדעטע אַראָפּגעפאַלען אויף דעם פּיע־דעסטאָל צו־פּוסען פון דער סטאַטוע, געמאַכט עטליכע שנעלע בעווענונגען מיט די פליגלען, ווי ער וואָלט געוואָלט אײנהאַלטען זיין גלייכגעוויכט, און תיכף אומגעקערט זיך צורויק, מיט קלאַפּענדיגען האַרץ, שרייענדיג אין טויט־שרעק. ער איז געפלויגען שנעל און שנעלער, ווי געטריבען פון אַ מוראדינער פיינדליכער מאַכט, ניט אויפהאַ־רענדיג אַרויסצוגעבען זיינע שרעקגעשרייען. און אַזוי גרויס איז געווען זיין שרעק, אַז דער שאָטען פון עטליכע טויבען, וועלכע האָבען זיך מעהר אַראָפּגעוואָרפען ווי אַוועקגעפלויגען אין זייער מורא פאַר איהם, האָט אַרויסגערופען אַ שוידער אין איהם. ער האָט שוין לאַנג געלאָזען די גרויסע שטאָדט הינטער זיך און וואַלד הינטער דער שטאָדט, און איז אַלץ געפלויגען מיט דער גרויסער מורא אין אַלע זיינע גליעדער, און ניט דערוועגט זיך אומצוקוקען זיך אויפֿ הינטען. ערסט וען ער האָט אָנגעהויבען צו פערגעסען, וואָס האָט איהם אַוועק דערשראָקען, האָט ער זיך אומגעקוקט אויפֿ הינטען. און ווייל ער האָט נאָרנישט געזעהן פון זיין שרעק, האָט ער איינגעהאַלטען זיין פליה און באַלד געלאָזען זיך פליהען צוריק. צוערסט לאַנגזאַם, ניט זיכער, פאָרזיכטיג, שפּיאָנירענדיג מיט זיינע אויגען רעכטס און לינקס, ווי ער וואָלט געוואָלט ענטדעקען דעם בעהאַלטענעם שונא. באַלד איז איהם נעקומען דאָס געפיהל פון דער טויב אין זיינע קראַלען, איהר מורא און איהר ראַנגלען זיך, און ער האָט זיך געלאָזען

די וואַנט.

1

דאָס איז נעוועזען אין די ערשטע יאָהרען פון פּויליענס בעפרייאונג פון אונטער דעם יאָך פון די מלוכות, וועלכע האָבען זי געהאַט צוריסען אויף שטיקער און די שט־קער צוטיילט צווישען זיך. נאָך הונדערט־און־פופציג יאָהר האָט פּויליען צוואַמענגענומען די צעריסענע שטיקער און איז ווידער געוואָרען איין גרוים לאַנד, זעלבסטשטענדיג און זעלבסטבעשטימענד, באַפרייט און פרי.

דאָך שלעכט האָט פּויליען פערשטאַנען איהר נייע פרייהייט. אָה, יע! ווייל פריי זיין האָט בּיי איהר געהייסען — אַ סך מאַכט האָבען און מאַכט בעווייזען. אָבער זי האָט נישט געקענט באַווייזען איהר מאַכט אויף די צרומינע פעלקער, פון וועלכע זי האָט זיך ערשט באפרייט. ניין, דאָס האָט זי נעבאַך נישט געקענט. האָט זי אָננע־וועגדט איהר ווילען צו מאַכט אויף די קלענערע פעלקער־טיילען, וועלכע האָבען זיך נעפונען אין איהרע נרענעצען. דער עיקר אויף דאָס אידען־פאָלק. זעלבסטפערשטענד־ליך. ווייל דאָס איז שוין פון זעהר לאַנג צוויט און צושפרייט צווישען די פעלקער און איז דאָס מאַכטלאָזעסטע, אַ הפקר־פאָלק.

האָבען די פאָליאַקען קיין נרענעץ נישט נעוואוסט אין זייער מאַכט־באַווייזענים, ווייל וואָס מעהר זיי האָבען געקענט אונטערדריקען און פערפאָלגען אַנדערע, אַלץ מעהר האָ־בען זיי נעפיהלט זייער נייע־נעוואונענע פרייהייט און זעלבסטשטענדינקייט. ווי אַ קינד, וואָס פיהלט זיינע ציינער, ווען עס בייסט. און וועה איז נעווען דעם הפקר־פאָלק, אויף וועלכען זיי האָבען זייערע ציינער נעפיהלט. אָה, יע!...

מען האָט זיינע הרונים נישט נעצעהלט און זיינע יסורים נישט נעמאָסטען. נאָך איז עס נישט נעטאָן נעוואָרען. עס האָט זיך נעוויקעלט אַ נרויסער, דיקער קנויל פון בעליידיגונגען, פערפאָלגונגען, בלוט־פערגיסונגען. און ווער קען זאָגען, וועלכער פונקט אין דעם קנויל האָט מעהר וועה נעטאָן? דערצעהלען אַלע איינצעלהייטען — פאַר־נאַנדערוויקלען דעם קנויל. דער לאַנגער פאָדים מאַכט נישט אַוּא רושם, ווי דער נאַנצער קנויל, וועלכער פערשפרייט אַ שווערצען שאטען אויף פויליענס פרייהייט און פריי־זיין־קאָנען, ווי די לבנה אויף דער זון בשעת זונפינסטערנים.

אָבער אויף דעם קנויל האָט זיך נעמאַכט אַ קניפּעל, און ער שטעקט ארויס פון איהם עד היום — דער וויטערער פאָדים האָט איהם נאָך אַלץ נישט נעקענט פאַרווויקלען און פאַרדעקען.

2

אויף דעם העכערן אָפּיציר יאנפאָלסקי איז אויסגעפאַלען דער כבוד צו ווערען דער אויסדרוק פון דער פּוילישער מאַכט. און ער איז נעווען איבערגליקלעך. נאָך ווי! עס האָט זיך אין איהם אָננעצונדען זיין בלוט, און אויפגערעגט האָט ער זיך געדרעהט זיינע דיקע וואָנצעס. ווי לאַנג איז עס, אַז פּוילען האָט געהאַט די מעגלעכקייט און דאָס רעכט צו משפּט־ען, צו פּאר־משפּט־ען און אויסצופּיהרען די שטראָף? ווי לאַנג איז עס, אַז פּוילישע סאָלדאַטען אונטער דער קאָמאַנדא פון אַ פּוילישען אָפּיציר האָבען געהאַט דעם כּבוד אויסצופּיהרען באפעהלען אין די אינטערעסען פון זייער פּראַיינינטער און פּרייער מוטער פּוילען? אַ סך מיט יאָהרען איז עס שוין. אַ פּעקעל מיט יאָהרען. פּאַר דער צייט איז פּוילען נעלעגען אויף דער ערד, געבונדען הענט און פים, אהן אַן איינענעם ווילען און אָהן אַן איינענער דעה. אַ דיענסט ביי פּרעמדע... פּערדאַמט!

אַם בעסטען וואָלט ער אויסגעפּיהרט די שטראָף אויף די פינף־און־דרייסיג אידען אין מיטען העלען טאָג. ער וואָלט זיי דורכגעפּיהרט דורך דער שטאָדט מיט פּויקענ־קלאַפּ און פּלייטענפייף. זאָל די באַפעלקערונג צונויפקומען זיך און זעהן, אז פּוילען איז בעפרייט און זעלבסטשטענדיג. און אויפֿן שטאָדט־מאַרק וואָלט ער עס געטאָן. און אין אַ מאַרק־טאָג. וועלן די פּוילישע פּויערים פון די אַרומינע דערפער ה׳העלען זיך צונויפפאָהרען. זאָלען זיי אויך וויסען, אַז זייער פּאטערלאַנד איז בעפרייט — און פּריי צו טאָן, וואָס זי ווילּ.

אזוי וואָלט ער געטאָן, ווּלאַם יאַנפאָלסקי, ווען דאָס וואָלט אין נאַנצען אָפּגעהאַנ־גען אָן איהם. אָבער די העכערע נאַטשאַלסטוואָ האָט באַשלאָסען, אַז די שטראָף זאָל דורכגעפּיהרט ווערען אין טיפער נאַכט. ווען די שטאָדט וועט שלאָפען. ער האָט פּראָטעסטירט. וואָס פאַר אַ פּרייַ פּוילען איז עס, אַז מען דאַרף זיך באַהאַלטען מיט אויספּיהרען אַ שטראָף, וועלכע איהרע ריכטער האָבען געפונען פאַר נערעכט און נו־טיג? ער האָט געפּיהלט, ווי אָפּצוואָגען זיך פון דעם כבוד. וואָס פאַר אַ כבוד איז עס, אז ער וועט נאָר דאַרפען קאָמאַנדירען אין נאַכט און פּינסטערנים, ווי אַ פּיהרער פון אַ רויבער־באַנדע? אָבער ער האָט דאָך נישט געהאַט דעם מוט אָפּצוואָגען זיך. דער עיקר — עס זיינען געווען אַזוי פּיעל בעלּגים. איז עס ד אָך אַ גרויסער כבוד!

פּאַרדראָס׳ג איז נאָר געווען, וואָס די בעשטימטע נאַכט איז אויסגעפאַלען זעהר אַ פּינסטערע.

ער האָט זיך געמאַכט אין דעם טאָג, ווען פּינקס־און־דרייסיג אידישע קינדער זיינען צוגעשטעלט געוואָרען צו דער וואַנד פון אַ מאַגאַסטיר און דערשאָסען געוואָרען. אָה, יע, דאָס האָט איבערגעשטיגען אונצעהלינע אנדערע פערבּרעכענס פון דעם בייזען וויליען צו מאַכט. האָט אָנגענומאַכט דעם שווערסטען רושם, אַרויסגעריסען דעם שמערצ־ליכסטען וועה־געשריי, און נישט געקענט פערגעסען ווערען. און האָט די צייט גע־נומען אייגדריקען עס טיעפער אין דעם גרויסען קנויל, האָט די מאַגאַסטיר־וואַנד אויפ־געהויבען עס אויף זיך און אַרויסגעשטעלט עס וויידער הויך און העכער. ניין, עס זאָל נישט פערגעסען ווערען.

דאָס זיינען געווועזען פינקס־און־דרייסיג פון די בעסטע אידען אין יענער שטאָדט, וועלכע זיינען צוגעשטעלט געוואָרען צו דער קלויסטער־וואַנד און דערשאָסען געוואָ־רען. און ווייל יענע שטאָדט איז באַריהמט געווועזען מיט איהר אידישער קהלה, מיט איהר תורה און איהר חכמה און איהרע מעשים טובים, זיינען דאָס געווועזען פינקס־און־דרייסיג פון די בעסטע אידען אין לאַנד. דער גרעסטער טייל פון זיי נאָך נאָר יונגע מענשען, עטליכע פון זיי בלוט און מילך, און אַ פּאָר עלטערע. אָבער אַלע וואויל־געלערנטע, מיט אידעען אין קאָפּ און מיט דעם חלום פון אַ בעסערער וועלט אין האַר־צען. און וואָס נאָך מעהר: קיינער נישט פון זיי א פיינד פון פויליענס פרייהייט. ניין. דער אמת׳ער אמת איז, אַז די אויסזייזונג פון פויליען איז פאַר דעם גרעסטען טייל פון א, אויב נישט פאַר אַלעמען, געווועזען אַ פרייד און אַ דערמוטערונג. זיי האָבען גי־טראָגען אין זיך די האָפענונג, אַז וואָס עס איז געשעהן צו פויליען, וועט אויך נעשעהן צו יהודה. פון דער בעפרייאונג פון דעם פויליישען פאָלק האָבען זיי געשעפט מוט און זיכערהייט פאַר דער בעפרייאונג פון דעם אידישען פאָלק. אָה, יע, דאָס איז דער אמת׳ער אמת.

זיי זיינען אויך אַוועקגענומען געוואָרען פון אַ פערזאַמלונג. פון אַ הילף־פער־זאַמלונג. קיין וואָרט איז נישט אַרויסגעזאָגט געוואָרען געגען פויליען. חלילה! קיין האָר נישט פון א פארשוועדונג געגען פויליענס פרייהייט. נאָר וועגען הילף האָט מען גערעדט. וועגען הילף פאַר די אידישע מאַסען, וועלכע זיינען אומגעקומען אין נויט און הונגער. נישט מעהר. דאָס איז דער אמת׳ער אמת.

אָבער דער פויליישער וויליען צו מאַכט האָט זיך מיט דעם נישט נערעכענט. די פינקס־און־דרייסיג אידען זיינען נישט ג׳משפט געוואָרען. די מאַכט האָט זיך נישט נעוואָלט פאַרהערען מיט דער נערעכטיגקייט. עס איז נעווועזען איהר וויליען, אַז די פינקס־און־דרייסיג אידען, פון די בעסטע אין שטאָדט און לאַנד, זאָלען פערניכטעט ווערען. און עס איז נעווועזען אַ צופאַל, וואָס בלויז פינקס־און־דרייסיג.

און אזוי זיינען פינף־און־דרייסיג אידען אַרויסגעפירט געוואָרען אין מיטען דער פינסטערער נאַכט צו זייער טויט אויף דעם שטאָדט־מאַרק. אָהן אַ משפט. נאָר וויל די בעפרייטע פּוילען האָט געוואָלט פּיהלען איהר מאַכט. פינף־און־דרייסיג אידען פון די בעסטע אין שטאָדט און לאַנד. מיט אידען און אידעאַלען און דעם הלום פון אַ בע־כערע וועלט. אַוועקגענומען פון אַ פערזאַמלונג, וועלכע האָט געדאַרפט בריינגען היליקע צו הונגעריגע און עלענדע.

זיי האָבען געוואוסט, אַז מען פּיהרט זיי צו זייער טויט, כאָטש מען האָט זיי קיין טויט־אורטייל נישט פאַרגעלייענט. די שפּעטע שעה האָט עס זיי שוין נעזאָגט. און דאָס באַנעמען פון די אָפּיצירען מיט די סאָלדאַטען. אַזוי פיינדליך, אזוי שארף, אזוי תליון׳דיג.

זיי זיינען קוים געגאַנגען. די פים האָבען זיך געבויגען אונטער זיי: אָפּגעזאָגט זיך צו נעהן. אַ הלשות־נאַנג, מיט ציטערדיגען האַרץ, אָהן כּחות.

וואָלט כאָטש געווען העל און ליכטיג! אך, יע, אויך זיי האָבען געוואָלט, עס זאָל זיין העלער טאָג. דאמאלס וואָלטען זיי אַזוי חלוש׳דיג נישט געגאַנגען. דאמאלס וואָלטען זיי אפשר געגאַנגען מיט פעסטע שריט און אויפגעהויבענע קעפּ. אין דעם שטאָלצען באַוואוסטזיין פון זייער אונשולדינקייט. זאָל די ליכטינג זון, זאָל די גאַנצע וועלט זעהן, וואָס פאַר א פערברעכערישער מאָרד ער ווערט דאָ בעגאַנגען.

אָבער שטאַרבען אַ מיאוסען טויט, אַוועקגע׳פטר׳ט ווערען אין אַ דונקעלער נאַכט ערגעץ וואו הינטער דער שטאָדט אין מיטען פעלד — זיי האָבען נישט געוואוסט, אַז זיי ווערען נעפיהרט צום שטאָדט־מאַרק. נייַן, אויך דאָס האָבען זיי נישט נעוואוסט. יערעקלעך! — זייער בעהאַלטענער שטילער טויט וועט קיינעם נישט אויפטרייסלען. אן אומזיסטער טויט. וועט נאָרנישט אויפטאָן פאַר זייער פאַלק און דער נערעכטינקייט. אומזיסטע קרבנות, וועלכע וועלען קיינעם נישט אויסלייזען און נישט אָפּרייניגען. דער־פאַר זיינען זיי נענאַגנען מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ, קוים שלעפענדיג די פים, מיט חלשות־געפיהל.

אָבער די איבער צוויי־הונדערט פּוילישע סאָלדאַטען זיינען נענאַגנען מיט פע־סטע שריט, קלאַפענדיג שווער מיט זייערע שווערע שטיוועל אויף דעם ברוק פון די

יאַנפאָלסקי האָט זיך נעריכט אויף לבנה און שטערען, אויף דעם נאַנצען הימל פֿון הימלשיין. דאָס כאָטש! עס וואָלט אַזוי נרויסאַרטיג נעווען. די פֿינף־און־דרייסיג אידען אויף איין זייט, אַ צווייֿ־הונדערט פּוילישע סאָלדאַטן אויף דער אַנדער זייט, אַנטקעגען די אידען, און איבער אַלעמען דער אויסנעשטערנטער הימל מיט דער וויסער לייכטענדיגער לבנה, און ער, יאַנפאָלסקי, אָנגעטאָן שפּאָגל־ניי, דאָס שוועבד אַרויסנעצוינען, פינקלענדיג אין דעם לבנה־שיין... יאָ, עס וואָלט נעווען גרויסאַרטיג!

אָבער די נאַכט איז אויסגעפאַלען זעהר אַ פינסטערע, דער הימל איז נעווען באַדעקט מיט שווערע וואָלקענס. נאָר עס האָט נישט נערענעט. ניין, ווי אויף צו להבֿיס. ווען עס וואָלט שטאַרק נערענעט, וואָלט ער אפשר נעקענט אָפּלענען די שיסערייַ. פערדאַמטער אידישער מזל!

ער וועט מוזען נעברויכען פּאַקלען. און דאָס איז אַ טרייסט פֿאר איהם. אויך מיט פּאַקלען וועט עס זיך זעהר גוט אויסנעמען. ערנסט אַזוי. מיסטעריש. די פּריי־הייט־שיסעריי אילומינירט מיט פּאַקלען...

און דאָס נאָך האָט ער אויסגעפיהרט. נישט הינטער דער שטאָדט, אין פעלד, זאָל פֿאַרקומען די שיסעריי, נאָר אין שטאָדט. און טאַקע אויפֿן שטאָדט־מאַרק. אין נאַנצען באַהאַלטען זיך דאַרף פּוילען נישט אָנשטעהן. אויב אימיצער וועט זיך אויפֿ־כאָפּען פון שלאָף דורך דער שיסעריי, איז זעהר גוט. וועט מען פרענען, וואָס איז דאָס פֿאַר אַ שיסעריי, און מען וועט זיך דערוויסען. דאָס האָט זיך פּוילען אויפֿנעכאָפּט פון איהר שקלאַפענשלאָף. דאָס איז פּוילען נעקומען צו זיך. דאָס איז פּוילען נעקומען צו פרייהייט און מאַכט... און וועלען פארשפּעטיגט אויף־זייער צוזאַמענקומען זיך אויף דעם טויטענגאַנג צו דעם שטאָדט־מאַרק, איז נאָך בעסער. דאָס וועט גראד זיין נאָך זיין וואונש. וואָס מעהרער זאָלען עס נאָר זיין. וואָס מעהרער.

אַ שאָד בלויז, וואָס די נאַכט איז אַזאַ פינסטערע. עס וואָלט נאַנץ נרויסאַרטיג נעווען ביי פּוילען לבנה־שיין, ווען דער מאַרקפּלאַץ וואָלט באַדעקט נעווען מיט מענשען. מילא. דאָס דאַרף מען פערגעסען.

אָבער אויך די פּינקטן־און־דרייסיג אידען האָבען אויפגעהובען די קעפּ און זיינען אַ סך פּעסטער געוואָנען. וויר־קליך — געוואָנען פּעסטער און מיט אויפגעהויבענע קעפּ. וי זיי וואָלטען לעבען באַקומען. נישט, וויל זיי זיינען אזוי אויפגעמונטערט געוואָרען פון דעם גייאָמער און די הענד־ברעכענים און דעם אָדערען־צופּענדיגען אויך! און אָ!.. אָבער זיי וועלען נישט נעטויט ווערען, וי היימלאָוע קעיץ און הינט, וועל־כע די כאַפּער זאַמלען אויף אין נאַס. זיי וועלען נישט פּערשווינדען בלאָ־יודעים, אַז אַ האָן וועט אַפּילו נישט אַ קרעה טאָן. ניין, זייער טויט וועט איצטער אויפרוישען די וועלט. און אויפשוידערען זי. זיי וועלען זיין קרבנות, און נישט אומזיסטע. פּויל־ען אין איהר פּאַרשיכורט־קייט מיט איהר ניי־נעוואונענער מאַכט וויים נישט, וואָס זי טוט. דאָס פּערברעכען, וואָס וועט דאָ באַלד בענאַנגען ווערען, וועט זיך אָפּדריקען אויף איהר, וי אַ קין־צייכען. אויף אייביג.

די פּינקטן־און־דרייסיג האָבען זיך נישט צונויפּגערעדט, און קיינער פון זיי האָט די דאָזיגע נעדאַנקען הויך נישט אַרויסגעזאָגט. אָבער זיי זיינען געלענען אין אַלעמען. אין יעדעם פון זיי. און פּלוצלינג — פּעסטע שריט און אויפגעהויבענע קעפּ.

און אזוי זיינען זיי אָננעקומען צום שטאָדט־מאַרק. די שטאָלצע פּויליש סאָל־דאַטען אונטער דער פיהרונג פון דעם שטאָלצען פּאַן וואָלאַם יאַנפּאָלסקי, און די נאָך שטאָלצערע פינקטן־און־דרייסיג אידען. אַלע מיט פּעסטע שריט, ווי אין פּאַראַדע־מאַרש. נאָר די אידען, וועלכע האָבען באַלייט די פיהרער און די נעפּיהרטע, האָבען אָננעמאַכט אַ נרויסען רעש מיט זייער נעיאָמער, און זייערע נעשרייען, און זייער קרעכצען, שטו־פּענדיג זיך צו די סאָלדאַטען, שפּאַרענדיג זיך איינע איבער די אַנדערע, אויסשרייענ־דיג נעמען, רעדענדיג נאַנץ פערלאָרען און משונה־דיג, וי נאָר די פערצוויפלונג קען רעדען, און דער אונענדליכער שרעק. און די ליעבע — די ליעבע אין דעם שרעק פּאַרק טויט.

די בענליימענדינע קריסטען האָבען דערפּאַר נעטראָגען אויף זייערע פּנימער אַ נאַנץ פּאַרכטליכע גרימאַסע. און עטליכע האָבען אַפּילו נאָכנעמאַכט און נאָכנעקרימט די אידען.

נאַסען. פּאַן יאַנפּאָלסקי האָט זיי אַזוי געפּירט. טראַמפּ, טראַמפּ... איינס צוויי, איינס צוויי... שוועך געגאַנגען, רוישיג, קלאַפּענדיג, באַלויכטען פּון פּאַקלען.

האָבען זיך פּענסטער געפּענט, קעפּ האָבען אַרויסגעקוקט, אויפּגעוועקטע פּון שלאָף אָדער אָפּגעריסענע פּון עפּעס אַ שפּעטער אַרבייט, פּון קאַרטענשפּיעל אָן אויך פּון חצות אָפּריכטען.

אַן אויפּשרייען, אַ גערעדעריי, פּענסטער זיינען באַלויכטען געוואָרען, אויפּגערעגטע מענשען האָבען זיך אָנגעהויבען שנעל אָנטאָן. אָן באַלד איז מיט די סאָלדאַטען נעמענען אַ גרויסער טייל פּון די איינוואוינער פּון די נאַסען; וועלכע זיי זיינען דורכגענאַנגען אויפֿן וועג צו מאַרק־פּלאַץ. דאָס רוב — אידען. די שטאָדט איז געוועזן אַ אידישע.

האָבען זיך די אידען נעשפּאַרט צו די סאָלדאַטען. איינגעשטעלט מיט די אייגענע זייטען, ריזיקירט צו כאַפּען אַ קלאַפּ מיט אַ ביקס, אָן נעשפּאַרט זיך צו די סאָלדאַטען. געוואָלט וויסען, וועמען מען פּירט דאָ. כאָטש דאָס האַרץ האָט זיי שוין געזאָגט. אך, יע! אָן זיי האָבען דערקענט. מען פּירט אידען. אוי, וועה! אוי, וועה! אידען פּירט מען!

באַלד האָט אימיצער דערקענט אימיצען. אַ נאָכלויפער אַ נעפּירטען. אַן אויפֿגעשריי, אַ יאַמער, אַ האַנד־ברעכענים. די אַלע פּינק־אָן־דרייסיג זיינען דערקענט געוואָרען. וואָר האָט זיי דען נישט געקענט אין שטאָדט? אָבער אויך נאָך נאָהענטע קרובים האָבען זיך געפּונען צווישען די נאָכלויפער. אַ פּאָטער, אַ מוטער, ברידער, שוועסטער, אַ וויב, אַ קינד, א כלה... אָן פּון דעם גרויסען עולם האָבען זיך אַ סך אָפּגעטיילט אָן זיינען אַוועקגעלאָפּען אויפֿוועקען, אָנזאָגען, אויפֿהויבען אויף די פּיס מאַטעס, מאַמעס, וויבער, קינדער, ברידער, שוועסטער. אָן עס איז נעוואָרען אַן אויפֿגעלאָפּ, מיט אַ נעשריי, אַ געיאָמער, אַ קרעכצענים. מען איז גלאָפּען פּון ביידע זייטען פּון די געפּירטע, נעגלאָצט מיט די אויגען אין דער פּינסטערנים, אין וועלכער זיי האָבען זיך באַוועגט, אָן מען האָט נעבראָכען די הענט, געצופּט זיך די האָר, אָן געקרעכצט: אוי! אָן אָ! אָן אָ! דאָס אייבינע אידישע אוי! אָן אָ!

אָן די סאָלדאַטען זיינען געגאַנגען לאַנגזאַם, רוישיג, מיט הילכינען פּוסגעקלאַפּ, מיט א גרויסער קעלט אין האַרצען, בייז אָפּשטופּענדיג די אידען אָן אידענעם, וועלכע האָבען זיך מיט קרעכצען אָן געיאָמער צו נאָהענט צוגעשפּאַרט צו זיי אָן געשטערט זיי אין זייער נאַנג. אָן פּאָראויס איז געגאַנגען פּאַן יאַנפּאָלסקי, שטאָלץ אָן ווירדיג. נייַן, נישט מעהר דער פּירער פּון אַ בייַנאַכטינער רויבער־באַנדע, וועלכע מוז טאָן אידער אַרבייט אָהן רעש, בגנבה, נאָר דער פּירער פּון פּוילישע סאָלדאַטען, וועלכע נעהען טאָן דעם וויליען פּון דער מוטער פּוילען, וועלכע איז פּריי אָן זעלבסטשטענדיג. אָה, אַ גלענצענדע דעמאָנסטראַציע פּאַר אַ גרויסען רוישענדיגען עולם ביי דעם שיין פּון אַ סך פּאַקלען.

יא, ביי דער קלויסטער־וואַנט. ער געדענקט נישט ענעוו, נאָר איהם דוכט, אַז אין נאָרטען פֿאַר דער טעאַטער־וואַנט, וועלען די סאָלדאַטען נישט האָבען ענעוג פּלאַץ. בוימער וועלען שטערען. די בוימער וועלען אויך אַוועקנעמען בייס אָננעלאָפּענעם עולם דעם אויסקוק. און עס וועט ווידער אויסקומען, ווי באַהאַלטען זיך. אויסער דעם — די סכנה, אַז אַ פּאָר קויגען וועלען דורכשיסען די וואַנט און נאָך אָנמאַכען אַ שרפה אין טעאַטער. און דאָס טעאַטער איז איהם זעהר ליעב. אין דעם טעאַטער שפּיעלט מען איצטער אויף פּויליש. פּריהער האָט מען אין איהם נעשפּיעלט אויף רוסיש. אָפּט אויך אויף דעם פּאַרפּלוכטען אידישען זשאַרגאָן. עס וואָלט אפּשר נעווועזען גוט און פּאַסיג צו הייגען דעם פּלאַץ מיט אידישען בלוט. דאָס וואָלט נעווועזען אַ סימבאָל. אויף דעם בלוט פון איהרע פיינט איז אויפּנעריכט נעוואָרען פּויליען און די פּויליש שפּראַך. אָבער ער טאָר נישט ריזיקירען מיט דעם מעאַטער. עס קען אויסברעכען אַ שרפה, ווען אַ קויל וועט דורכשיסען די וואַנט און טרעפען אַ שטיקעל דעקאָראַציע אָדער אין אַ שטיקעל מעבעל אָדער אין אַ וייכען שטול פון פּאַרקעט. און אפשר וועט עס נאָר הייסען פּאַראומריינינגען אַ פּויליש קונסט־טעמע פּעל מיט אידישען בלוט? ער וועט דאָך נישט צושטעלען די פּינק־אין־דריסיג קרעציג אידען צו דער וואַנט פון דעם קאָסטיאָל. נאָט באַהיט, דאָס וועט ער דאָך נעווים נישט טאָן. דאָס וואָלט געווים געהייסען פּאראומריינינגען דעם קאָסטיאָל. דאָרף ער עס אויך ביים מעאַטער נישט טאָן. קלאָר און איינפאַך. אויך ביים טעאַטער נישט. נייַן, נישט ביים טעאַטער, אין וועלכען מען שפּיעלט איצטער אויף פּויליש.

בלייבט די וואַנט פון דעם רוסישען מאָנאַסטיר. די בעסטע זאַך. די גלייכסטע. פּאַראומריינינגען די וואַנט פון דער קירך, וועלכע האָט אַזוי לאַנג געטראָטען מיט איהרע פים אַלע הייליגע נעפיהלען פון דער מאַכטלאָזער פּויליען. און וועלען די קויגען דורכשיסען די וואַנט — — הלואי נאָר שיסען זיי זי דורך! דאָס איז זיין אינגסטער וואונש. אזוי וואָלט ער דורכנעשאָסען דאָס האַרץ פון רוסלאַנד.

די טריט פון דעם קאָמאַנדירענדיגען אָפיציר יאַנפּאָלסקי האָבען פּאַרלאָרען דאָס ביסעל אונזיכערהייט, וועלכע איז אין זיי נעווועזען. איצטער האָט ער שוין נעווואוסט, וואוהין ער נעהט. און אַ פּריידיגער זיך אַריינגענאָסען אין זיינע טריט. ווי אויסגעצייכענט, וואָס דער קלויסטער מיט זיין לאַנגער וואַנט שטעהט גראד אופּן מאַרקפּלאַץ. עפּעס ווי פּאָרבאַשטימט. נאָטס פינגער. ביי דער דאָזיגער וואַנט וועט ער אין אָט דער פינסטערער נאַכט פערניכטען צוויי פיינד פון זיין פּאטערלאַנד. סימבאָלישׁ, נאַטירלידְ. און אזוי וועט די וואַנט בלייבען שטעהן אויף דורות — אַ סימבאָלישער אָנדענק פון דער פערניכטונג פון פּויליעגם פיינד.

וועו ער איז אַרויף אויפֿן פּלאַץ, האָט ער דורכגעשטאָכען מיט זיינע אויגען די דיקע פינסטערנים פון דער נאַכט און אויפּגעזוכט די וויסליכע קאנטורען פון דער וואַנט, און זיין האַרץ איז געוועזען אָננעפילט מיט גרויסען האַס.

4

דעם גאַנצען וועג האָט יאַנפּאָלסקי געטראַכט, וואו זאָל ער אויסשטעלן די פּינק־און־דרייסינג אידען און דערשיסען זיי מיט איין זאַלפּ. דער מאַרק־פּלאַץ אי׳ז נע־וועזן אַ זעהר גרויסער. די ברייטע גאַס, אויף וועלכע ער אי׳ז יעצט צוגעקומען צו איהם מיט זיין קאָמאַנדא און די טויט־פּראָטיליטע, האָט צוטיילט דעם פּלאַץ אויף כמעט צוויי גלייכע טיילן. לינקס פון דער גאַס און די אָנקומענדיגע, אין מזרח־זייט פון דעם פּלאַץ, איז געווען דער שטאָדט־גארטען. דער בולוואַר. גרויס און בריים. זיין מיטען פראָנט האָט פאַרנומען דאָס שטאָדט־טעאַטער. אַ גרויס שטיינהויז, מיט זיין נאַנצער ליינג אַריינגעראָקט וויט אין גאָרטען. אין צפון־זייט, לינקס פון דער גאַס, צווישען אַ רייהע קראָמען, דער פּוליישער קאָמיסאָר. אַ גרויע געביידע, וועלכע האָט זיך יעצט קוים אַרויסגעוואָהנ. אָבער אין דער דרום־זייט, רעכטס און אַנטקעגען די אָנ־קומענדיגע, האָט פון דער פינסטערנים אַרויסגעגרויט דער וויסער רוסישער קלויסטער, מיט דער לאַנגער וויסער וואַנט, הינטער וועלכער עס האָט זיך פערבאָרגען אין דער נויטיגער שטילקייט אַן אַלטער־אַלטער מאָנאַסטיר.

די פינק־און־דרייסינג מוזן נאַטירליך צוגעשטעלט ווערן צו אַ וואַנט. אין אַ פעלד וואָלט ער זיי געלאָזען אַן פריהער אויסגראָבען זיך זייערע אייגענע קברים — אָדער אפשר וואָלט ער געלאָזען אַנדערע אויסגראָבען זיי די קברים, אויסגעשטעלט יעדען איינעם פון די פינק־און־דרייסינג פאַר זיין אייגענעם קבר און דערנאָך — שיס! פאַרטיג. אָבער אין דער שטאָדט מוז ער זיי צושטעלן צו אַ וואַנט. וועג ער וואָלט נע־וואָלט אָפּטאָן די זאַך שטילערהייט, וואָלט ער זיי צוגעשטעלט צו דער געמויערטער וואַנט פון אָסטראָג, פון וואַנען ער האָט זיי יעצט צוגענומען. עק שטאָדט. אָבער ער האָט געוואָלט דורכאוים אויף דעם שטאָדט־מאַרק. פון פויליענם הערליכקייטס וועגען. כדי מען זאָל וויסען. ביי וועלכער וואַנט זאָל ער זיי דאָ צושטעלן? צוויי וועגט קומען אין בעטראַכט. די הינטערסטע טעאַטער־וואַנט. אַ גרויסע, ברייטע. פינק־און־דרייסינג מענשען וועלען זיך לייכט אויסשטעלן. אַפילו וועג זיי וואָלטען געוועזען אַ סך דיקער, ווי די אידלעך דאָ. און אַפילו וועג נישט האַרט אייגער ביים אַנדערען. און דאַן די קלויסטער וואַנט. אַ זעהר לאַנגע און דיקע וויים־געקאַלכטע וואַנט. אַ פעסטונג־וואַנט, הינטער וועלכער די מאָנאַכען האָבען געמוזט פאַרשליסען זייער יצר הרע, האַהאַ. פאַן יאַנפּאָלסקי האָט צו זיך אַליין אָפּגעלאַכט איבער דעם וויץ.

די אידן הינטער דעם סאָלדאַטען־קאַרדאָן און די זידעל־ווערטער פון די פּוילישע סאָלדאַטען.

און פּלוצלונג האָבּען זיי זיך נעפּונען. אַלע פּינק־און־דרייסיג. און זיינען נעוואָרען רוהיג. צו וואָס זיך נאַריש און לעכערליך מאַכען אין העסליכער שוואַבקייט? זיי זיינען אויסגעוועהלט נעוואָרען צום אייבינען קידוש השם. זיי מוזען שטאַרבען מיט ווירדע, שטאָלצע אידן.

ווי זיי וואָלטען זיך צונויפגערעדט. יעדער האָט אָננעקוקט זיין שכן פון רעכטס און זיין שכן פון לינקס, אריינעקוקט אייגער דעם אַנדערען אין די אויגען בייס פּאַקעל־שיין, און האָבען זיך פּאַרשטאַנען. שטיל נעוואָרען. די קעפּ אויפּגעהויבען. די טרערען איינגעהאַלטען. די אַלע פּינק־און־דרייסיג, עלטערע און איינגערע און נאָך יונגע. אַלע דעם טויט־איבערנעגעבענע גרויע סילועטען בּיי דער וויסטער קלויסטער־וואַנט. שטיל, רוהיג, אָפּווארטענדיג דעם טויט אין דעם שטאָלצען בעוואוסטזיין פון דעם נאַציאָנאַלען טראַדיציאָנעלען קידוש השם — דער הייליגונג פּן דעם נאָמען פון דעם אידישען פּאָלק און זיין נאָט און זיין צוקונפט...

אָבער די דאָרטיגן הינטען האָבּען געיאמערט און נעשריען און געוויינט — נע־שפּאַלטען דעם הימעל. נעוועקט אימיצען, עפּעס... נוט אַוי... נוט אַוי...

אָנגעקומען. שטעהן געבליבען. איצטער ווייסען אויך די פינף־און־דרייסיג, אז דער מאַרק־פּלאַץ איז זייער לעצטער אָפּשטעל. ויחנו (וויאַכנו). דאָ. דאָ וועט עס נעשעהן. און זיי ווייסען אויך, וואו. ביי דער קלויסטער־וואַנט. זיי קוקען אַריבער צו איהר. און זייערע הערצער ווערען זיי שוואַך.

וולאַם יאַנפּאָלסקי קאָמאַנדירט. הונדערט סאָלדאַטען טיילען אָפּ דעם אָננע־לאָפענעם עולם, שטופען איהם אָפּ וויטער אין מאַרק אַריין, צום בולוואַר צו, און צו די אַרומינע הייזער. מאַכען אַ קאָרדאָן. די איבריגע שטעלען אויס די פינף־און־דרייסיג ביי דער וואַנט. די נעהען קוים, שעפּסען צו דער שחיטה. זיי ווערען מעהר נע־שטופּט. פּל זמן זיי שטעהען נישט ביי דער וואַנט, איז נאָך פּאַרצן אַן אַנטרינען. ביי דער וואַנט איז נישטאָ שוין מעהר קיין אַנטרינען. אויס. נעהען זיי נישט. ווערען זיי געשטופּט און געשלעפּט צו דער וואַנט. בלייבע, פּאַרלאָרענע.

זיי ווילען נישט שטאַרבען. פּאַר וואָס שטאַרבען? פּאַר וואָס קומט זיי דערשאָ־סען ווערען? עס איז גוט, וואָס די דאָרטען הינטען, שרייען אַוי, שפּאַלטען אזוי דעם הימעל. איז פּאַרצן דאָרטען אויבען אייגער, וואָס זעהט און הערט? ניין, נישט אַלע פון זיי גלויבען אין איהם. אָבער זיי אַלע גלויבען אין דער עפענטליכער מיינונג פון דער וועלט, אין דער וועלט׳ס נעוויסען. די שרייער און וויינער דאָרטין וועלען נעזוים אויפוועקען דער וועלט׳ס נעוויסען. און דאָס וועט זייך גוט. עס איז גוט אריפצואוועקען דער וועלט׳ס נעוויסען. אָבער עס איז שווער צו שטאַרבען. אין אַ וויילע ארום — אין אַ מינוט שפּעטער — פּאַר וואָס?! פּאַר וואָס זאָלען זיי דערשאָסען ווערען? פּאַר וואָס זיי דער טויט?

אייגער פון די פינף־און־דרייסיג האָט אויסגעשריען מיט אַ משונה׳דינען קול: עס קומט איהם נישט! אַ צווייטער האָט אויסגעבראָכען אין אַ יאמער. אַ דריטער איז נע־פּאַלען אין חלשות. מען האָט איהם נעבראַכט צו זיך און אַוועקגעשטעלט ביי דער וואַנט. משופּע׳דיג, די הענט היינענדיג, דעם קאָפּ אַראָפּגעלאָזען. וויי א שכור. אָדער וויי שוין א טויטער. נאָך עטליכע האָבען זיך צושריען און נעלאָזט זיך שלעפּען צו דער וואַנט. ענדליך שטעהען זיי אַלע. אַלע מיט׳ן רוקען צו דער וואַנט. די אויגען, שווער פון טרערען, קוים אָפּען. אָבער די אויערען נעמען נאָך אויף דעם נעיאמער פּין

ער האָט אָננערוקט דעם שטערן און נעקוקט צוריק מיט אַ בייזען שטרענגען בליק. ער האָט איהר שוין נעוואָלט זאָגען, וואָס קוקט זי אַזוי. ווי דערוועגט זי זיך? אָבער דאָס וואָלט נעווען עפעס אונטער דער ווירדע. אונטער דער ווירדע פון דער פרייער פוילען, וועלכע איז וויידער נעקומען צו מאַכט. איז ער אַוועקגעגאַנגען וויטער. אָבער ער האָט נעוואוסט, אַז ער האָט דעם בליק נישט נעקענט אויסהאַלטען. דעם פלאַמען־בליק פון די ברענענדינע אויגען פון דער אידישער. מיידעל, וועלכע האָט נישט נעוואָלט וויינען. יא, ער האָט ביי זיך נעוואוסט דעם אמת. ער האָט נישט נעקענט אויסהאַלטען איהר בליק.

ווירדע און שטאָלץ פון פוילען האָט זיך נעפיהלט נעקרייגט און באַליידיגט. וי אימיצער וואָלט זי אַביסעל אַראָפגעזעצט. אַ מינוט האָט ער נעטראַכט אומצו־קערען זיך צוריק, ארעסטירען די העזה־דינע, נישט־ווירדינע אידישקע און צושטעלען זי אויך צו דער וואַנט. אַ מינוט נאָר אזוי א טראַכט געטאָן. אָבער ער האָט זיך נישט אומגעקערט, נישט אַרעסטירט. איינפאַך נישט נעוואָלט צו טאָן האָבען מ׳ט דער נישט־ווירדינער. אָדער אפשר — מורא נעהאַט א קוק צו טאָן ווידער אין די ברענענדינע אויגען? ניין, אין דעם וויל ער אפילו זיך אַלייך נישט מודה זיין. אַ בייזער, אַן אונצו־פריעדענער, רייסט ער איבער זיין נאַנג אין דער ליינג פון דעם קארדאן און נעהט אוועק צו דער וואַנט און צו זיינע לעצטע קאַמאַנדאס.

דער נעשריי און דער נעיאמער הינטער איהם האָבען זיך פאַרשטאַרקט. ער האָט עס נעהערט. אָבער ער האָט נישט מעהר הנאה נעהאַט. ער האָט פּשוט נעפיהלט אויף זיין רוקען די צוויי ברענענדינע אויגען פון דער אידישער מיידעל, וועלכע האָט נישט נעוואָלט וויינען.

פּאַן יאַנפּאָלסקי איז זיך דורכגענאַנגען האַרט ביים קאַרדאַן, איידער ער האָט אָפּגענעבען די לעצטע קאמאנדאס. ער האָט געוואָלט אָנזעהן דעם יאמער־עולם און געלאָזען זיך צוליכטען מיט עטליכע פאקלען. נאָך אַמאָל אַזוינס וועט ער נישט אַזוי שנעל האָבען. ער איז געוועזען ערנסט. נעזיכט און פּינור האָבען געטראָגען אויף זיך וויכטיג און שטאָלץ פון דעם פּוילישען טריומף.

די אידען הינטער קאַרדאַן האָבען איהם באַגענעמט מיט וועה־געשרייען, מיט האָר־רייסענים און הענד־ברעכענים, מיט געבעטען און טענות. ער זאָל רחמנות האָבען! חניפה־וועטער, הויכע טיטולען. דער פּאַן מוז זיך דערבאַרעמען. דער פּאַן מוז רחמנות האָבען! רחמנות! רחמנות!... יאַסנעוועלמאָושני פּאַן!

אָבער פּאַן יאַנפּאָלסקי איז נאַטירליך נישט נעריהרט נעוואָרען. נייַן. ווירדע און שטאָלץ פון דעם פּוילישען טריומף איז געבליבען לאַנגזאַם, מיט רוהיגע שריט, אין דער ליינג פון דעם קאָרדאָן. יא־א־א, פּוילען איז אויפגעשטאַנען פון אידער אַיז און חורבן, פּוילען איז ווידער לעבעדיג נעוואָרען, פּוילען האָט צוריק געוואונען אידער פּריהייט און זעלבסטשטענדיגקייט און — מאַכט. די וועה־געשרייען און די פערצווייפלונג און דער שרעק זיינען איהם געוועזען אַ טריומף־פאָלאָנעז. אין זיי האָט ער ערסט דערקענט, אַז זיין פאטערלאַנד האָט ווידער בעקומען מאַכט. מאַכט! די הונדערט־יעהריגע בייַנקעניס!..

פלוצלונג האָט ער זיך אָפּגעשטעלט אין זיין נאַנג. פון הינטער צווייַ סאָלדאַטען אין דעם קאַרדאָן האָבען צו איהם אַרויפגעקוקט צוויי ברענענדיגע אויגען. פלאַמענדיגע, מרוקענע, אָהן טרערען. ער האָט זיך נעהענטער צונעקוקט, צונעבויגט די האַנט פון א סאָלדאַט מיט א פאַקל.

א אידישע מיידל. די האָר צושויבערט, וויל זי איז אַרויסגעלאָפען פון מיטען שלאָף; קליידעל און בלוזקע קוים אַרויפגעכאַפט אויף זיך. די ציינער צוזאַמענגעהאַקט, די ליפּען פעסט צוזאַמענגעפרעסט. ער האָט נעקענט פיהלען, אַז אהרע הענט, וועלכע ער האָט נישט נעוואָהלען, זיינען נעוועזען צונויפגעקרעמפּפט אין פויסטען. און די אויגען, בייז און שטרענג, האָבען איהם נעברענט. פלאַמענדינער שטאָל.

הויך, שמאַרק, מיט מעכטיגער שטימע, וועלכע דאַרף אַריבערשרייען די ווינער און אויפ־שוידערן די געשפּאַנטקייט, וועלכע הערשט וויט אַרום:

„מיר זינען אומשולדיג! אַ פּאַרברעכען וועט דאָך באַאַנגען! אַ פּאַרברעכען, פון וועלכען פּוילען וועט זיך נישט...“

קאָמאַנדאַ. אַ זאַפּ פון הונדערט־און־פופציג ביקסען. אַן אויפקרעכצען פון אַ טויט־שמערץ פון פינף־און־דרייסיג דערשאָסענע אינפאַכע אידען, וועלכע זינען אין דעם מאָמענט געוואָרען העלדען און קדושים. אַ פערצווייפלונגס־געשריי פון דעם עולם הינטער דעם קארדאָן. דער געיאמער פון אַ גרויסען בראָך.

קאָמאַנדאָ. און די פּוילישע סאָלדאַטען טרעטען צו צו די געפאַלענע, די טויטע. קוקען זיך צו, צו איז נישטאָ אין וועמען נאָך אַ פונק פון לעבען. ניין, גוט געשאָסען. קיינער לעבט נישט. אָבער די קלויסטער וואַנט האָט געקראָגען אַ סך לעכער. און פּאַן יאַנפּאָלסקי איז זעהר צופרידען. גראָד ווי געוואונשען. אָבער ער דערמאָנט זיך עפּעס, און קאָמאַנדירט אויס, מען זאָל צוטרייבען דעם עולם. האָט ער נאָך געדענקט די צווייי ברענענדיגע אויגען פון דער אידישער מיידל? אָה, יע, נאַניע מערקווירדיג. ער האָט זיי געפיהלט ביי זיך אין רוקען. זיי האָבען איהם איינפאַך געברענט.

דער קארדאָן נעמט זיך צו צוטרייבען דעם עולם. די שרייער און וויינער ווילען נישט אַוועקגעהן, אָבער די סאָלדאַטען געבּרויכען די פּריקלאַדען פון די ביקסען און זייערע פויסטען. זיי צוטרייבען דעם עולם.

איצטער איז בעסער. איצטער פיהלט זיך פּאַן יאַנפּאָלסקי באַרוהיגט, און ער גיט אַרויס זיינע וויטערע קאָמאַנדאָס. וואָס מען זאָל טאָן מיט די הרוגים. צום סוף גיט ער איבער זיין קאָמאַנדא צו אַן איננערען אָפּיציר, און ער אַליין פאַרשווינדט מיט נאָך אַן אָפּיציר אין נאַכט און דונקעלהייט.

ער נעהט שווייגענדיג. האָט נישט קיין לוסט צו רעדען. פּילייכט, ווייל ער איז אַביסעל מיד און אָפּגעשפּאַנט. אָבער מעהר, ווייל ער איז איבערגעפּילט פון שמאָלץ. פּוילען, זיין פּוילען, איז געקומען צו מאַכט, און ער איז געוועזען דער הערראָ, דער אָנוואָגער.

ער האָט געענדיגט די נאַכט מיט וויין.

ביי דער וואַנט זיינען נעשטאַנען די פּינק־און־דרייס'ניק. נרויע ס'לויטען אונטער דעם ווינט־געפּייטשטען פּאַקעלשיין. רוהיגע. געפּאַסטע. שטאָלצע אידן. קידוש־השם'ניקעם. אָבער די צייט איז זיי נעוואָרען לאַנג. פּאַר וואָס נעדויערט עס? וואָס וואַרט מען?

זיי רעדען נישט צווישען זיך. וואָס האָבען זיי זיך צו זאָגען? זיי וואָלטען אפשר נעוואָלט וויסען, וואָס טראַכט יעדער איינער פון זיי וועגען אַ מינוט שפּעטער. נאָך דעם שאָס. וואָס וועט יעמאָלט זיין? נאָר עטליכע פון זיי גלויבען אין אַ דאָרטן, אַ יענער וועלט. אָבער אויך די אַנדערע וואָלטען נעוואָלט וויסען. אויך די נישט־גלויבינע. וו' וועט עס טאַקע זיין אַ מינוט שפּעטער, נאָך דעם שאָס? דאָך זיי רעדען נישט צו זיך. קיינער זאָגט נאָרנישט.

אָבער יענע דאָרטן, אויף יענער זייט קאָרדאָן, די שרייער און וויינער, האָט מען יאָ עפּעס נעדאַרפט זאָגען. אַן אבשידס־וואָרט. אַ שטאַרק וואָרט. דאָס פּיהלען זיי אַלע. גלייכצייטיג. וויי צונויפּגערעדט זיך. שטום אַוועקגעהן דאַרפען זיי נישט. מען מוז לאָזען אַ צוואה.

זיי האָבען זיך אָנגעקוקט. ווער וועט זיין דער זאָגער? און אַלע קעפּ האָבען זיך נעדרעהט צו אייגעם. א באַריהמטער רעדנער. נאָך נאָר א יונגער מענש. און ער איז נעשטאַנען און נעקוקט פּאַר זיך אין דער פינסטערניס מיט אויסגענאָצטע אויגען. אין זיין קאָפּ האָט ער געהאַלטען אַ לאַנגע, שטורמדינע רעדע, וואָס זאָל אויפּציטערן די וועלט, אויפּטרייסלען איהר נעוויסען.

פּלוצלינג ווערט אַ בעוועגונג צווישען די סאָלדאַטען. פּאַן יאַנפּאָלסקי איז אַרויס אין פּאָראוס. קאָמאַנדא. הונדערט־און־פופציג סאָלדאַטען שטעלען זיך אויס. אין פיער רייהען. נאָר עטליכע שריט פון די טויט־פּאראוטייליטע. קאָמאַנדא. די ביקסען ווערען אויפּגעהויבען, אָנגעשטעלט, נעצילט.

די פּאראוטייליטע וויסען יעצט. נעקומען דער סוף. עטליכע הויבען אָן צו ציטערן אין אַלע אברים. עס ווארפט זיי אַ צאָן אָן אַ צאָן. עטליכע האַלטען נישט אויס און צוואויינען זיך. ווער — הויך אופּן קול, ווער — שטיל, נאָר די טרערען רינען, רינען. שוואר צו שיידען זיך מיטן לעבען. דער רעדנער שרייט פּלוצלינג אויף.

אויך פֿאַן וועלאַס יאַנפּאָלסקי איז עטלעכע מאָל צוגעפֿאָרן צו דער וואַנט. צום ערסטען מאָל אויף מאָרגען נאָך דער הרינה. ער האָט געוואָלט זעהן ביי זונענשיין, ווי די וואַנט זעהט אויס. און עס האָט איהם הנאה געטאָן. אַ טריאומף־שמייכעל האָט זיך צוגאָסען איבער זיין אויבערסטער ליפּ אונטער די דיקע וואָנצעס. ער איז אויך אַריין אין דעם מאָנאַסטיר־הויף. נאָכנעקוקט, ווי וויים די קוילען זיינען דערפֿלויגען. נאָכגעפֿרעגט זיך ביי עטלעכע מאָנאָכען, וואו זיינען זיי געווען ביי דער שיסעריי. האָבען זיי זי נעהערט? וואָס האָבען זיי געפֿיהלט בשעת מעשה? ער האָט זיך צולאַכט, וועו אייגער פון די מאָנאָכען האָט איהם געזאָגט, ער האָט נעמיינט, מען אַטאַקירט דעם מאָנאַסטיר. האַ־האַ־האַ!... דאָס איז אָבער אַ קאָלאָסאַלער שפּאַס. ער האָט נעלאָזען דעם מאָנאָך איבער־חזרן עס אַ פּאָר מאָל. געמיינט, מען אַטאַקירט דעם מאָנאַסטיר! האַ־האַ־האַ... ווער אַטאַקירט? די באָלשעוויקעס, ימח שמם! ניין, דאָס מעג זיך דאָס פֿאַטערל ארויסשלאָגען פון קאָפּ, דאַרף נישט מורא האָבען. נישטאָ קיין באָלשעוויקעס. דאָ הערשט איצטער פוילען! פּאַרשטעהט ער? פוילען הערשט דאָ. פוילען! הערשט און וועט הערשען. הערשען! די באַפרייטע און פּרייע פוילען. די פון איהר אַש אויפגעשטאַנענע פוילען. דאָ דאַרף ער פּאָר די באָלשעוויקעס נאָר נישט מורא האָבען. די לעכער אָט דאָ אין וואַנט וועלען זיין אַ נוטע וואַרנונג. וואָס פוילען האָט געטאָן מיט די פינף־און־דרייסיג, וועט פוילען טאָן מיט אַלע איבריגע. פוילען, וועלכע איז געקומען צו איהר מאַכט.

ער איז אַוועק פון מאָנאַסטיר אַ שטאָלצער, אַ דערהויבענער. און וען ער האָט נעזעהן ביי דער וואַנט די פּיעלע אידען, די ווייענדיגע און טענדיגע, האָט ער נאָר נעקענט גליקליך לאַכען. אָבער ער האָט אָפּגעהאַקט זיין לאַכען און אָנגערוקט ארומנעקוקט זיך מיט זוכענדיגע אויגען. ער האָט זיך דערמאָנט אויף דער אידישער מיידעל מיט די פּלאַמען־בליקען אין איהרע אויגען, וועלכע האָבען נישט געווייגט.

און אזוי יעדעם מאָל. וועו ער איז נאָר צוגעפֿאָרען צו דער וואַנט — דעם עדות פון פוילען׳ס מאַכט, — האָט ער געמוזט טראַכטען וועגען דער אידישער מיידעל מיט די ברענענדיגע אויגען. ער האָט זיך שטענדיג געריכט, אַז ער וועט זי דאַרטען אָנטרעפֿען, און פּלוצעם מאַכען אַ שטרענג אָנגערוקטע מינע. אָבער ער האָט זי נישט אָנגעטראָפֿען, כאָטש דאָרטין זיינען שטענדיג געווען אַ סך אידען.

אַ סך אידען, מאַסען אידען. ווייל נישט נאָר די אידען פון דער שטאָדט, און זיי זיינען געווען גרויס אין צאָל, נאָר אויך פון נאָהענט און ווייט, וועו עס האָט זיך זיי געמאַכט דורכצופֿאָהרען די שטאָדט, האָבען געמוזט באַצוכען די וואַנט און אָנקוקען זי מיט טרויער־אויגען, מיט אַראָפּגעלאָזענע קעפּ, פאר׳אבל׳ט און פּארצאָגט. און אויך אָנריהרען זי, ווי מען ריהרט אָן צום לעצטען מאָל אַ טויטען פרייַנד. און אָפּט־מאָל אויך צודריקען זיך צו איהר מיט׳ן הייסען שטערען און באַנעצען זי מיט טרערען, און אויך קוסען זי. אַך, יאָ...

ווי די אידען פון דער שטאָדט האָבען נעענדינט די נאַכט... נו, יא... מען האָט קוים דערלעבט, עס זאָל ווערן טאָג, און מען האָט אָננעהויבען צו שיטען צו דער וואַנט. נאַטירליך, מען האָט נעהאַט אין קאָפּ די גרויסע לויה. פינף־און־דרייסיג מיטות, פינף־און־דרייסיג קבורות. אָבער מען איז געלאָפען צו דעם אָרט, וואו זיי זיינען געפאַלען, די העלדען, די קדושים.

עטליכע מאַנאַכען האָבען זיך דאָרטען צַרומגעדרעהט. בייזע, אינצופרידענע. די וואַנט איז געווען דורכגעלעכערט ווי אַ זיפּ. די וואַנט פון אַ הייליגען קלויסטער. זיי האָבען געבורטשעט. געווויס נישט געבענשט פויליען און די פּאָליאַקען. אָבער אויך אויף די אידען האָבען זיי געקוקט קרום און כעס־דיג. ווען עס וואָלט נישט געווען ווע־מען צו דערשיסען, וואָלטען דאָ די לעכער נישט נעווען. דאָך די אידען האָבען זיך נישט געלאָזט שטערען פון די מאַנאַכען. יונג און אַלט, מענער און פרויען, זיינען זיי דאָ ארומגענַננען אין ביטערען געוויין. און אַ סך זיינען צוגעפאַלען צו דער וואַנט, דער עיקר איבער די לעכער און די בלוט־פלעקען. און געוואַשען זי מיט זייערע טרע־רען. און נעקוסט זי. אידען די וואַנט פון אַ קלויסטער.

אך, יא... זיי האָבען זיך מאהר נישט געקענט מיט איהר צוש־ידען, מיט דער קלויסטער־וואַנט. פריהער פלעגען זיי פאַרבייגעהען פאַרביי איהר מיט אַ נעוויסער אונרוהינקייט אין זיך. אייגענטליך וואָס? אַ דיקע, וויים־גענַלאַכטע מויער־וואַנט, הינ־טער וועלכער עס האָט זיך באַהאַלטען פון דער וועלט אַ מאָנאַסטיר מ׳ט רומישע מא־נאַכען. אָבער די נרויע שטילקייט, די נעהיימניספולקייט... און דער עיקר, די אידע־פיינדליכקייט, די רשעות, וועלכע די אידען האָבען נעשפירט, ווי זי זאָלט צַריבער־נעקוקט צו זיי פון דאָרטען, פון דער נרויסער שטילקייט, מיט טויזענטער האַס־אויגען, דאָס האָט אָננעפילט די אידען מיט א ציטער. און נלאַט אַזאַ לאַננע, לאַננע טומאה־וואַנט. זיי פלעגען פאַרבייגעהן שנעל. ניט קוקען צו איהר און צַריבער איהר. שנעל, שנעל. נעטריבען פון דער אונרוהינקייט. אָבער פון איצט אָן האָבען זיי זיך מעהר נישט נעקענט צושיידען מיט דער וואַנט. זיי זיינען נעוואָרען מיט איהר נאָהענטע מהותנים. בלוט־מחותנים.

און דאַן איז נעקומען דער זעהר הייסער זומער. דער זומער פון נרויסע שרפות. אין די שטאָדט האָט אָפּגעבּרענט. מען וויים נישט, וואו די שרפה האָט זיך אָנגעהויבן. מיט אַמאָל האָט עס אָנגעהויבען צו ברענען בייַ די זייטען, און אין מיטען. אומעטום. ווי אַ נייער וואָלט אַראָפּ פון הימל און אַלץ אָנגעצונדען. די באַמיהונגען פון די פייערלייט זיינען געווען גאָנץ אומזיסט. דאָס פייער האָט נענומען די אויבער האַנט. ער האָט אויפגענעהרט, וועו עס איז נישט געווען מעהר וואָס צו פאַרברענען. אַלץ האָט ער אויפגענעסען. נאָרנישט האָט נישט נעקענט בייַשטייהן פאַר זיין קראַפט. נישט פלויז די הילצערנע נעביידעם, נאָר אויך די שטיינערנע מויערען און ער האָט אויך פאַר קיינעם קיין דרך ארץ נישט נעהאַט און קיינעם נישט נעשאַנעווען, אָרים און רייך, איד און קריסט. אָפּגעברענט אַלע שולען — איינע פון זיי א זעהר, זעהר אַלטע; נעקענט דערצעהלען פון הונדערטער און הונדערטער יאָהרען פון דעם אידישען לעבען אין דער דאָזיגער שטאָדט. אַוועק מיט פייער דער פוילישער קאָסטיאָל. אין דאָס שטאָדט־טעאַטער — זיין הויכע הינטערסטע וואַנט, וועלכע איז נעשאַנעווען נעקאָרען פון אַ שיסעריי איינמאָל אין אַ פינסטערער נאַכט, איז איינגעפאַלען מיט אַ ריזיגען קראַך. אויך פון דעם רוסישען קלויסטער מיט דעם מאָנאַסטיר איז נאָר נעבליבען אַ הויפען שטיינער. אָבער — —

די וואַנט!

די וואַנט איז נעבליבען!

דאָס פייער האָט נעאַרבייט אויף איהר זעהר שווער. ער איז אויף איהר אָנגעפאַלען פון אַלע זייטען. דורכנעאַנגען זי איבער דער נאַנצער ליינג פין אויבען, בּאַלעקט זי אין איהר נאַנצער ליינג פון אונטען, נעוואָרפען זיך אויף איהר מיט זיינע פלאַמען־שפיזען פון פאַרענט און פון הינטען. און צָט האָט ער ענטדעקט די פיעלע לעכער, וועלכע די קוילען האָבען אין איהר נעמאַכט אין דער פינסטערער נאַכט. הע, האָ, דאָס איז אָבער א גליק! איצטער וועט ער זי קענען בייקומען. ער האָט צַיינענעשטעקט זיינע פלאַמענצונגען אין די לעכער — איצטער האָט ער אַ נוטען אָנהאַלט. איצטער וועט ער זי צוריסען אויף שטיקער. מעהר און מעהר האָט ער צַריבערנעשיקט זיינע שטראָמען פון דעם אין פלאַמען שטעהענדינגען מאָנאַסטיר און פון וויכט ברענע־

די וואַנט האָט אויפגעהערט צו הייסען די מאָנאַסטיר־וואַנט אָדער די קלויסטער־וואַנט. נאָר בלויז: ד׳ וואַנט. זי האָט מעהר נישט נעהערט צו דעם מאָנאַסטיר; נאָר צו די אידען. פאר־קרובה׳ט דורך דאָם פאַרנאָסענע אידישע בלוט. אַ לייבליכע באַציהונג נעווען. און האָבען אידען פון איהר נערעדט, האָבען זיי צונעגעבען צו איהר ליינג און צונעגעפּען צו איהר הויך. אַ מערקווירדיגע וואַנט. אַ ריזען־וואַנט. אַ וואַנדער־וואַנט. די וואַנט. זייער וואַנט.

אויך וואָס יאַנפאָלסקי האָט דערהערט פון דעם וואונדער און איז אַראָפגע־
קומען עס אָנזוכן זיך. פון אַלע געבוידעם אין דער הערשאַפט פון דעם פייער איז נע־
בליבען אַליין די מאַגאַסטיר־וואַנט. דאָס האָט ער זיך געמוזט אָנזוכן. און ער איז
געקומען און האָט זיך אָננעזוכהען און איז געוועזען זעהר צופרידען. די דערמאָנונג
און וואַרנונג איז געבליבען נאָך. דער אנדענק פון דעם, אַז פוילען איז ווידער נע־
קומען צו איהר מאַכט. אָבער פאַר וואָס לייכטען אַזוי אידישע אויגען?

און פלוצלונג האָט ער דערפילט אַ ברען אויף זיין רוקען. ער האָט זיך האַסטיג
אומגעדרעהט. ער האָט דערקענט די מיידל מיט די ברענענדינע אויגען. זי האָט אויף
איהם געקוקט מיט איהרע פלאַמען. שטרייגנ און בייז, אָבער אויך ווי אַ טריאומפאטאָרין,
ווי אַ זיגערין. און ווידער די ציינער צוזאַמענגעהאַקט, די ליפען פעסט צונויפגעפרעסט,
און די הענט טאַקע אין פויסטען. ער האָט זיך אָננעצונדען. די העזה פון אַ נישטווידע־
דינגער אידישקע! וואָס קוקט זי אזוי אויף איהם? ווי דערוועגט זי זיך?

ער האָט נעמאַכט אַ באַוועגונג צו דער מיידל. שטרייגנ, כעס־דיג. זי איז נע־
שטאַנען רוהיג און האָט איהר בליק נישט נעביטען. ווי זי וואָלט געוואַרט אויף איהם.
ער איז שטעהן נעבליבען און האַסטיג אומגעקוקט זיך אויף די ארומיגע אידען.

איהם איז מיט אמאָל קלאָר געוואָרען. איצטער וויים ער, פאַרוואָס עס לייכטען
אַזוי די אידישע אויגען. דאָס איז זייער וואונדער. די וואַנט איז נעבליבען צו פאַר־
אייבינען אַ פאַרבראכען, וואָס פוילען איז באַגאַנגען נעגען זיי. די מיידל ברענט
איהם מיט די אויגען, וי אַ טריאומפאַטאָרין, וויל די וואַנט איז פוילענס אייבינע שאַנד.
פוילענס אייבינע שאַנד! אה! אויך די קריסטען, וועלכע דרעהען זיך דאָ ארום, בא־
טראַכטען די וואַנט, קענטיג, אַלס אַ אידיש וואונדער. זיי נעהען ארום אזוי פאַרשעמט
צווישען די אידען. פארפלוכט! ער וועט זיי מוזען אויפקלערען, אַז דאָס איז אַ פוי־
ליש וואונדער. די וואַנט איז נעבליבען אויף אָנצוזאָגען אויף אייבינ׳ די גרויסקייט פון
פוילען, וועלכע איז נעקומען צו איהר מאַכט!

אָבער ער איז גלייך אַוועקגעפאָהרען. ער האָט די בליקען פון דער מיידל נישט
געקענט פארטראָגען און דאָס לייכטען פון די אידישע אויגען. און וועדינ׳ זיין הארץ
האָט אין איהם נעקאָכט, איז איהם דאָך אַן אונרוה באַפאַלען. די ניים וועגען דער

דינע ארומינע היצערנע נעבוידעס, דורכנעדרונגען די קוילענלעכער מיט פלאַמענ־
שפיזען, וועלכע האָבען זיך דאַן פאַרבוינען און נעענבוירט זיך אין דער וואַנט. אָבער
די אַלע אטאַקעס זיינען נעווען אומזיסט. אין הויפען לינען דער מאָנאַסטיר און דער
קלויסטער, פון די ארומינע נעבוידעס איז נעבליבען נאָר אַש און קויל. ד׳ וואַנט איז
נעבליבען. פערוויכערט, שוואַרץ, אָבער נאָך, אונבאַריהרט. דאָס פייער איז נעווע־
זען צו שוואַך פאַר איהר. אָדער ווי עפעס וואָלט איהם נעלאָשען. פילייכט די בלוט־
פלעקען פון די פינף־און־דרייסיג קדושים?

די נאָנצע באַפעלקערונג איז נעלאָפען אויף דאָס וואונדער. די נרויסע שרפה־
קאַטאַסטראָפע האָט נאָטירלידְ אַלעמען נידערנעשלאָנען. מען איז נעבליבען היימ־
לאָז, אָהן אַ דאַך איבערן קאָפּ, נאַקעט און הויל, און אָהן מיטלען אַ טאָג איבערצולעבען.
מען איז ארומנענאַנגען ארום די חורבות פון די נעכטינע היימען נאָך פאַרצווייפעלט
און מוטלאָז. אָבער פלוצלינג ווערט מען נעווואָהר, אַז ד׳ וואַנט איז נעבליבען נאָך.
און מענשען הויבען אויף די קעפּ. עפעס צינדט זיך אָן אין זיי. אַ פאַרוואונדערונג, אַן
ערשטוינונג, אַ נייגעריגקייט. אויגען פלאַקערען אויף. ווירקליך? די וואַנט? יא,
ווירקליך. די וואַנט, נאָך און אונבאַריהרט. זי אַליין פון אַלײן, וואָס איז נעווועזען
נעבויט און גערויערט אין שטאָרט. און מענשען רייסען זיך אָפּ פון די אַש און קוי־
לען פון זייערע היימען אין לויפען צו דער וואַנט. מען טרעט נעהענטער צו איהר
צו. מען בעטאַפּט זי. מען בעטראַכט די לעכער. מען זוכט די בלוט־פלעקען. מען
וויים נענוי, וואו זיי זיינען נעווועזען. דאַרף מען עס נאָר וויסען און נעדענקען? מען
זעהט זיי דאָך נענוי! אָט זיינען זיי די בלוט־פלעקען פון די הייליגע מאַרטירער. פאר־
סמאַליעט אַביסעל, אָבער נישט אויסגעפרענט. אויך זיי זיינען נעבליבען! די בלוט־
פלעקען, וועלכע האָבען דאָס פייער נעלאָשען און די וואַנט באַשיצט...

איד און קריסט זיינען נעשטאַנען פאַר דער וואַנט און האָבען זיך איבערנעצלט׳ט
און זיינען ערנסט נעווואָרען, אָבער אידישע אויגען האָבען נעפלאַקערט. דאָס איז זייער
וואונדער. זייער וואַנט איז נעבליבען. דאָס פייער האָט נישט נעקענט בייקומען זייער
וואַנט. כּדי זי זאָל בלייבען שטעהן — צו אייבינען אנדענק פון דעם אונשולדיג פאַר־
נאָסענעם אידישען בלוט.

11

דאָך די מיידעלע מיט די פייער־אויגען, וועלכע האָט נישט געוואָלט וויינען, האָט לאַנג נעבראַנט דעם אַוועקפאָרענדיגען אָפיציר מיט איהרע פלאַמען. ביז ער איז פאַר־שוואונדען. דערנאָך האָט זי זיך צוגעשטעלט צו דער וואַנט און מיט הויכער שטימע געוועגדט זיך צו די אידען:

„בריידער, ד י וואַנט האָט דעם פּאַן נעזאָלט זיין אַן עדות פון פּויליענם ניי־נע־וואונענער מאַכט, אונז איז זי אַן עדות פון אַ בלוטיגען אונרעכט. אָבער זי איז אונז נאָך עפּעס אַנדערס. זי איז אונז דער עדות פון אונזער מאַכטלאָזיגקייט, פון אונזער הפקר־צושטאַנד. דאָס וואונדער, וואָס איז געשעהען מיט דער וואַנט, וועט פאַראייביגען דאָס אונרעכט. פאַראייביגט אָבער אויך דעם צייכען פון אונזער מאַכטלאָזיגקייט. אידן שרייט און יאָמערט און קרעכצט, אום אויפצוטרייסלען דער וועלט׳ס נעוויסען געגען דעם בלוטיגען אונרעכט. אָבער וואָס געהט איהר טאָן, אום זיך אַליין אויפצוטרייסלען גע־גען אונזער הפקר־צושטאַנד און אונזער מאַכטלאָזיגקייט?"

זי איז אַנטשווינגען נעוואָרען. ארומגעקוקט זיך. געוואַרט אויף אַן ענטפער.

אָבער יעמאָלט האָבען זיך די אידען דערמאָנט, אז זיי זיינען נשרפים. היימלאָז און ברויטלאָז. זיינען זיי זיך צולאָפען יעדער צו זיין אַש און קויל, צו זיין אייגענער גרוב און זיין אייגענעם פּעקעל צרות.

1921.

איבערגעבליבענער וואַנט האָט זיך שוין מסתמא פֿאַרשפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט. די אידען האָבען זי נעווייס פֿאַרשפּרייט. אַלס אַ צייכען פון זייער נאָענט. נעראַטעוועט נעווארען די וואַנט, צו וועלכער פינף־און־דרייסיג אידען זיינען צוגעשטעלט און דערשאָסען געוואָרען. די וואַנט איז שטעהן געבליבען אלס אַנדענק פון אַ שווערען פאַרברעכען פון פוילענס בייזען וויללען צו מאַכט. דאָס האָבען נעזאָגט דער מיידעלע פלאַמענאוינען. דאָס האָבען אויף זיך נעטראָגען די נעזיכטער פון די איבריגע אידען. און אַזוי וועלען זיי עס פאַרשפּרייטען איבער דער גאַנצער וועלט. איבער דער גאַנצער וועלט... און זייערע זשורנאַליסטען שרייבען שוין מסתמא לאַנגע אַרטיקלען, און זייערע פעליעטאָניסטען וויצלען זיך איבער פוילענס פאַרברעכען, איבער פוילענס שאַנד.

אָה, די אידען!... זיי קענען קיינמאָל נישט אויפהויבען זיך איבער זיך אַליין. דאָס געמיינע פאַראַזיטען־פאָלק! דאָס פאקטאָרלעך־פאָלק!

פוילענס פארברעכען! פוילענס שאַנד! פוילען האָט ג ע מ ו ו ט באַווייזען, אז זי איז נעקומען צו מאַכט. די אידעלעך קענען עס נישט באַגרייפען, און זיי שרייען, און זיי קוויטשען... פוי!...

וועלן ער איז נעקומען אַהיים, האָט ער זיך נענומען צום וויין. און שטאַרק. ער האָט נעווילט פאַרגעסען די וואַנט.

אייגער, וואָס האָט זיך געפונען.

1

ווייל ער האָט געדאַרפט מאַכען אַ לעבען, האָט ער געשריעבען צוויי ערצעהלונגען אַ וואָך פאַר אַ טענליכער צייטונג און יעדען וויכטער צונגעשטעלט איינעם פון די אידישע טעאַטערס איינע אָדער צוויי פּיעסען.

ער איז געווען אַ קינסטלער און איז געווען מאַלאַנטפול. ווען ער האָט אָננעהויבען איז ער געווען אַ גרויסע האָפענונג. מען האָט זיך פיעל פאַרשפּראָכען פון איהם. ער האָט אַרייננעבראַכט אין דער יונגער אידישער ליטעראטור זיין אייגענע וועלט און זיין איינעם קוק אויף וועלט און מענשען. און אויך זיין אייגענע קונסט, אין שפּראַך און פּאָרם, ארויסצובריינגען און איבערצוגעבען, וואָס ער האָט געזעהן און איבערגעלעבט. אָבער ווייל ער האָט געדאַרפט מאַכען אַ לעבען...

האָט ער קיין צייט נישט געהאַט אָפּצושטעלען זיך, אָנצוכאַפּען דעם אָטעם און אַרומצוקוקען זיך אַרום זיך. ער איז געווארען טויב און בלינד צו די נרויסע נעשעהניסען פון דער צייט. און האָט ער זיך צונעווענדט צו זיי, איז עס געווען אויבנאויפיג, פאַרבייגעהענדיג, אַפילו לעכערליך. ער האָט נישט געהאַט די מענליכקייט צו פערטיפען זיך, אויפצונעמען די ערשיינונג און איבערקראָכען זיי גוט און גרינדליך אין דער לאַבאָראַטאָריע פון זיין בעדייטענדען מאַלאַנט.

וואָס נאָך ערגער: די צייטונג און דאָס טעאַטער האָבען נישט געוואָלט קיין פערטיפונגען. דער עולם, האָבען זיי געטענ'עט, וויל נישט קיין טיעפע פּראָבלעמען, מאַכט זיך נישט אוים פון קונסט. קונסט און טיעפע פּראָבלעמען זיינען איהם לאַנגוויילינ, און ער וויל זיך אַמוזירען. דער עולם וויל נעקיצעלט ווערען. יא, נאָר פון אויבען, נאָר פון אויבען. אין דער טיף איז גוט דערטרינקען זיך.

האָט ער אויסגענוצט אַלע בענעבענישען פון זיין איינענעם לעבען, הונגעריג אויפגעכאַפט די פערשיידענע נעשעהניסען אין דעם לעבען פון זיינע פריינד און בעקאַנטע, פארוואַנדעלט אין קורצע סקיצען און לאַנגע דראַמען יעדעם שטיקעל אינטרינע, וועלכע ער האָט דורכגעלייענט אין די צייטונגען, אויסגעטריקענט זיך דעם מאַרך אין אויסטראַכטען מעשות און צונעשטעלט פינקטליך יעדע וואָך צוויי קיצעלדינע, אויבענאויפינע ערצעהלונגען און יעדע סעזאָן איינע אָדער צוויי אמוזירענדע דראַמען. זייט יאָהרען און יאָהרען. וויל ער האָט געדאַרפט אַ לעבען מאַכען.

איינמאל האָט ער געקראָגען אַ בריף, געשריבען אויפֿן פּאַפּיער פון אַ גע־ווֿיסער אמעריקאַנער געזעלשאַפט, וועלכע גיט זיך אָב מיט שטודירען דעם קולטור־צושטאַנד פון די פערשידענע אימיגראַנטען־גרופּען. דער אויף דער שרייבמאַשינע אָבגעקלאַפּטער בריף איז געווען אונטערגעשריבען אירמא רינגל, און די אירמא רינגל האָט פון איהם פערלאַנגט אַן אינטערוויו: אין אַ פּראַגע בנוגע דער אידי־שער ליטעראַטור. זי האָט איהם געבעטען צו ענטפערן איהר שריפטליך אדער אבו־פען זי אין א בעשטימטער שטונדע אין איהר אָפּיס.

ער האָט זי אָפּגעראפען. ערסטענס, עס איז איהם לייכטער געווען וויַ אנצו־שרייבען א בריף, דער עיקר נאָך אן ענגלישען בריף. צווייטענס, האָט ער נעוואָלט הערען איהר שטימע. ער וועט דאַרפען זיצען מיט דער אירמא רינגל א פערטעל אָדער א האַלבע שטונדע, האָט ער געוואָלט האָבען א בענריף כאָטש פון איהר שטימע.

די שטימע האָט איהם געקלונגען האַרט און נישט פריינדליך. די אונגעזעהענע אירמא אויף דער אַנדער זייט פון טעלעפאָן איז געווען וואָרטקאַרג. איהרע אייגצעלנע ווערטער האָט זי ארויסגערעדט שאַרף, קאַלט, אָבגעהאַקט. ער האָט זי געפרעגט, ווי ער דאַרף זי טיטולירען: מיס אָדער מיסיס? „מיס," האָט עס ארויסגעברומט אויף דער אַנדער זייט, אייזיגקאַלט, וי אַ פערבאָט צו פלירטען. עס איז נעזונן א קול אָהן אַ שמייכעל אין איהם.

ער האָט זיך עפעס געשראָקען פאר איהר קומען. דאָס מוז עפעס זיין אַ בייוז אַלטע מויד. און זיכער אַ מיאוסע. אַ העסליכקייט. ער האָט זיך פערקרימט.

אָבער באַלד האָט זיין נעזיכט אויפגעלויכטען: ער האָט א טעמאַ פאר אן ער־צעהלונג! ער האָט זיך נעכאַפּט צום שרייבנצייג, אויפגעשריבען מיט גרויסע אותיות מיין אינטערוויו ער; אונטערגעפירט אונטער די צווי ווערטער א שוואַר־צע ליניע און נענומען אריינארבייטען זיך אין דער ערצעהלונג.

אין דער אָבגעראַטער שעה איז ער נעזעסען בייַ זיין שרייבטיש איבער דער דאָ־זינער ערצעהלונג. ער האָט שוין נעהאַט פאַרטיג דעם נאַנצען אריינפאָהר. איצטער האָט ער נעדאַרפט האָבען די אינצעלהייטען און די ענטוויקלונג. אָבער ער האָט שוין בעשריבען איהר אויסזעהן — דאָס אויסזעהן פון דער אַלטער, מיאוסער און בייזער

אָבער טיף אין זיך איז ער אונרוהיג נעוועזן. ער איז נעוועזן עהרליך און איז נעוועזן אַ קינסטלער. ער האָט נעוואוסט, אַז ער טוט נישט ריכטיג. ער פער־שוועכט זיך אויף נישטינקייטן און אויבערפלעכלעכקייטן און זינדיגט נענען זיך אַליין און נענען אַ כּלל, וועלכען ער איז שולדיג די דערפילונג פון אַ האָפנונג. דאָס האַלטען פון אַ פאַרשפרעך, און טיף אין האַרצען האָט ער זיך נעשעמט.

אַרום איהם האָט נעשטורמט, און ער איז נעשטאַנען אין מיטען און אונגעשטערט נעקיצלט דעם עולם מיט די קליינליכסטע נישטינקייטען. און האָט ער אויפגעכאַפט עפעס פון׳ם שטורם, איז דאָס שטענדיג נעוועזן עפעס אויף צו קיצלען און צו אַמווירען — אין מאָן און פאַרם און אינהאַלט עטוואָס, וואָס זאָל נעפעלען וועלען דעם גרויסען עולם און אַפילו דער איינפאַכסטער „יענטע". וויל דאָס האָבען נעפאַדערט די צייט־טונג און דאָס טעאטער: אויך דער איינפאַכסטער „יענטע"!

אָפט האָט ער זיך אַפילו נעפיהלט אומגליקליך. דאָס איז נעוועזן אין די מא־מענטען, וועז ער פלענט אויסנעפילט ווערען פון אַ טיעפער בענקענים נאָך אמת׳ען שא־פען, נאָך קינסטלעריישען אויסלעבען זיך. ער האָט נעהאַט גרויסע פלענער, נאָך פון אַ מאָל. כמעט פון אָנהויב פון זיין ליטעראַרישער טעטינקייט. אָבער איצטער האָט ער מורא נעהאַט אַ טראַכט צו טאָן וועגען זיי, און אויך קיין צייט נישט נעהאַט. איז ער פארטיג נעוואָרען מיט אין קליינער ערצעהלונג, האָט ער זיך גלייך נעמוזט פערנע־מען מיט דער צווייטער, און צווישען איז ער אויסגעפילט נעוועזן מיט אויסטראַכטען און אויפשרייבען לאַנגע, אָוועד־אויספילענדינע פיעסען — און אַליץ האָט נעמוזט זיין אמווירענדיג, קיצלדיג, יענטיש.

ער איז נעווען נאַנץ צושמעטערט. נישט פון דעם, וואָס זי האָט נעזאָגט, נאָר ווייל זי האָט עס נעזאָגט. די אָנקלאַגע איז איהם נישט נייַ נעווען. זי איז איהם נעלעגען אין די גליעדער. ער האָט נישט נעלעבט אין טעות. די, וועלכע שרייבען פאַרן טאָג, האָבען קיין צוקונפט נישט און בויען נישט קיין צוקונפט, ווי די איינמאָניג זומערפויגעלעך, און מאָגען זיי ווי נאָך שיין זיין. און ער האָט אַפילו אויפגעהערט אין זיינע שריפטען שיין צו זיין. ער האָט זיך אַליין וויפיעל מאָל אָננערופען מיט די ערנסטע נעמען און אויפגענעסען זיך אין בייזער זעלבסטקריטיק, אַרייננעשפייט זיך אין נעזיכט זיין נאַנצע ליטעראַרישע טעטינקייט. אָבער צו די דאָזיגע הערליכקייט זאָל עס זאָגען, צו דאָס פראַכט-מויל זאָל ארויסברייננען די קריטיק, צו די גרויסע בעצויבערענדינע אויגען זאָלען אויפבליצען מיט כעס און פעראַכטונג...

ער האָט נערויכערט צ פּאַפּיראָס נאָך צ פּאַפּיראָס, ארומגענאַנגען איבערן צימער, צוגעזעצט זיך, וויעדער אַרומגענאַנגען. ער האָט זיך נישט נעפונגען קיין אָרט. וויַן זיין אויג איז נעפאַלען אויף דער אָננעהויבענער אַרבייט, האָט ער זי ווי זעלבסטפערשטענדליך צונויפגעדריקט און אַוועקגעוואָרפען אין פּאַפּיר-קאָרב.

באַלד איז ער ענטלאָפען פון זיין צימער, אָבער נישט צו נעזעלשאַפט. ער האָט בלויז אַרומגעוואַנדערט איבער די נאַסען. מיט איהר נעשטאַלט פאַר די אויגען, מיט איהר שטימע אין די אויערן. אויפן רוקען האָט ער נעפיהלט איהרע שמיז.

די אבענדצייטונג און דאָס בוך, וועלכע ער האָט שפעטער נעלייענט, וויַן ער איז נעקומען צוריק אַהיים צ מידער און אויסגעמאַטערטער, האָבען איהם נישט צושטרויט. צווישען די שורות האָט ער נעזעהען און נעהערט אירמאַ רינגעל.

ער האָט נעהאַט אַן אונרוהיגע נערוועזע נאַכט, און אויף מאָרגען נאַנץ פריה האָט ער איהר אָננעשריעבען צ בריף, וועלכען ער האָט צוזאַמענגעשטעלט אין דער שלאָפלאָזינקייט. ער האָט זי נעבעטען, זי זאָל זיך מיט איהם טרעפען.

ער האָט זי נישט נעוואָלט אויפרופען — ער האָט מורא נעהאַט פאַר איהר קורצען אָבזאָג.

ער האָט איהר נעשריבען — ער זאָל האָבען די רייצונג פון אונגעווייהייט און וואַרטען אין אונגעדולד.

מויד מיט אַ קול אָהן אַ שמייכעל. ער איז געווען געשפּאַנט צו זען, צי ער האָט געטראָפן.

ווען ער האָט זי דערזען, איז ער פּערנאָפט נעוואָרן און ווי נעבעלדיגן אָהן לשון.

פּאַר איהם איז געשטאַנען א יונג מיידעל, אין אָנהויב פון די צוואַנציגער, און פון אַ פּערכאַפּענדיגער שיינהייט. עטוואָס איבער מיטעלהויך, שלאַנק, קרעפּטיג, קורצע, אָבנעשאָרענע שאָקאָלאַדען־האָר, אַ לעבעדיק מאַט געזיכט, אין וועלכען יעדע ליניע, ווי יעדע ליניע פון איהר בויגיגער נעשטאַלט, האָט נערעדט פון קראַפט, ענטשלאָסענהייט און גרויסער פּאַרנעמקייט. און וואָס פאר אויגען! וואָס פאַר גרויסע, גרויע, דורכדרינגענדע אויגען! וויפיעל קלוגהייט איז נעלעגען אין זיי, וויפיעל אינטעליגענץ, און וויפיעל זעלבסט־בעוואוסטזיין.

און וויפיעל וויבליכער רייץ! זי איז נעוועזען אָבגעטאָן זעהר אייגפאַך, אָבער אַלץ האָט פון איהר אראָבנעזוגענען, אַלץ אויף איהר האָט געפּרעהט דאָס אויג מיט גרויסער רייניהייט און ציכטינקייט.

ער האָט נעמוזט נישט ווילענדיג, ווי בגנבה־דיג, א פיהר טאָן דעם קאָפּ אין דער זייט פון דער אָבגעהויבענער ערצעהלונג און אויפּגאַבט אין זיך. און דערנאָך וויי־דער אָבגעקוקט די אירמאַ רינגעל, פּערנאָפט, אָהן וועדטער, ווי אַ ביסען וואָלט איהם נעבליבען שטעקען אין האַלז.

זי האָט זיך אַוועקגעזעצט, נישט דערוואַרטענדיג זיך, ביז ער זעט זי בעטען זיצען, ארויסגענומען פּאַפּיער און בלייפּען און צוגעגרייט זיך צו שטעלען פראַגען און צו פערשרייבען די ענטפערס. זי האָט זיכער בעמערקט, וואָס פאר אַן אינדרוק זי האָט אויף איהם נעמאַכט, אָבער איהר געזיכט האָט עס נישט ארויסגעוויזען. זי האָט איהם אָבגעקוקט קאַלט, גלייכגילטיג, אפילו אָהן העפליכקייט. זי איז דאָ נעזעסען, ווי אַן אונטערזוכונגס־ריכטער פאר דעם אָבגעקלאָגטען. און מיט דעם טאָן פון אַן אונטער־זוכונגס־ריכטער האָט זי אויך אָבגעהויבען:

„איך האָב עטליכע פראַגען צו שטעלען. ווילט איהר מיר זאָגען..."

ער האָט זי אינערגעריסען:

„וואָס ווילט איהר פון מיר וויסען?"

זיין שטימע האָט נעקלונגען צונויפגעפּרעסט פון אינערשטונג. ער האָט אָבגע־הוסט און איז נעקומען אין נאַנצען צו זיך, אויפּגעטרייסלט זיך.

און אראָבגעלאָזען דעם קאָפּ צום פּאַפּיער.

ער איז נעוועזען בלייך. נאָך א קלייגער פאוזע האָט ער שטיל נעענטפערט:

איך וועל אייך יעצט גאָר ניט קאָגען זאָגען."

זי איז אויפּגעשטאַנען און אוועקגעגאַנגען: „גוד באַי!"

ער האָט קוים אָבגעענטפערט.

„דאָס איז אויך אמת. איך בין אַן אננעשטעלטע פון דער געזעלשאַפט און נעה. וואוהין מען שיקט מיך."

„דאָס איז אָבער נישט דער נאַנצער אמת. איך פיהל עפעס אַנדערס, מעהר. ווילט איהר עס מיר נישט זאָגען?"

ער האָט זי אָננעקוקט מיט איינעם פון זיינע „פסיכאָלאָגישע" בליקען, מיט וועלכע ער האָט נעוואָלט בעווייזען, אז ער איז דער קינסטלער־פסיכאָלאָג, וועלכער דרינגט דורך האַרץ און מוח פון זיין וויז־א־וי און פון וועלכען עס איז נישטאָ קיין בעהעלטענים. אין איהרע אויגען האָט אויפגעבליצט עפעס פון כעס, און זי האָט ענטשלאָסען ארויסגערעדט נאָך א ווייל שווייגען:

„דער נאַנצער אמת איז — אז איך פערזענליך בין נישט פעראינטערעסירט אין אייער מיינונג און וואָלט נישט נעקומען אויסנעפינען זי, אויב אימיצער, וועלכער האלט זי פאר וויכטיג, וואָלט מיך נישט נעשיקט, און איך, אלס אָננעשטעלטע, וואָלט נישט נעדארפט נעהן, וואוהין מען שיקט מיך."

זי האָט עס ארויסגערעדט, ווי זי וואָלט איהם נעוואָלט בעליידיגען. איהר קול איז נעווען א בייטש, וועלכע האָט בייז דורכגעשניטען די לופט און נעלענט זיך אויף איהם מיט האַרבע שמיץ, איהר פראַכט־מויל האָט אָננענומען א זעהר האַרטען, פיינדליכען אויסדרוק, דער בליק פון די גרויסע גרויע אויגען איז נעווארען שווערד־שאַרף און פערעכטליך.

ער האָט נעפיהלט די בעליידיגונג, און עס האָט אין איהם נעקאָכט. אָבער ער האָט דערוואַרט אָט דעם ענטפער, ער האָט אין פאראוים נעפיהלט יעדעם וואָרט. עס איז איהם נעווארען קלאָר, אז זי קען איהם, איז גוט בעקענט מיט זיין לייטערישער טעטיגקייט און האָט פאר איהם קיין שום אַכטונג נישט. ניין, זי פערַאַכט איהם אפילו. ער האָט זיך נעפיהלט אויסנעפאַטשט, דערנידערינט. זיין נאַנצע אייגענליכעע איז אויפנעדערט נעווארען. זיין הויכע מיינונג וועגען זיין טאַלאַנט האָט זיך אויפנעשטעלט אין איהם, וויַ אַן אויפנעריצטע וויַלדע חיה. זיינע אויגען האָבען אויפגעבליצט און אויפ'ן צונג האָט זיך נעבעטען אַ שארף וואָרט. אָבער ער האָט דאָס וואָרט פערלאָרען, און דער אויגען־בליק איז שנעל פערשוואונדען. די הערליכע נעשטאַלט אויף דעם דערבייאינען שטול האָט ארויסגעשלאָגען בייז איהם די וואַפען. און נעשלאָגען און בעזיגט האָט ער ארויסגערעדט:

„פאר וואָס?"

ער האָט נעוואוסט, וואָס זי וועט איהם ענטפערען. יעדעם וואָרט. אָבער ער האָט עס נעוואָלט הערען, שארף און שניידענדיג, מיט פערַאַכטונג אין איהרע דורכנעמענדיגע אויגען און מיט שפאָט אין איהר שטאַלצער הערען־שטימע. און זי האָט איהם נעענטפערט, ווי ער האָט נעוואָלט — שארף און שניידענדיג, מיט פערַאַכטונג אין די אויגען און מיט שפאָט אין דער שטימע:

אָבער ער האָט דעם בריף אַוועקגעשיקט „ספּעשעל דעליווערי", כדי ער זאָל ניכער און זיכערער אָנקומען אין איהרע הענד.

זי האָט איהם גלייך געענטפערט. און נישט אָבנעוואָנט. ער האָט שיער נישט געקוסט איהר בריף.

זיי האָבען זיך געטראָפען אין אַפּטאָון קאָפע, און ער האָט איהר גלייך דערקלערט, אַז ער האָט איהר נישט געבראַכט, וואָס איהר נעוועלשאַפט וויל פון איהם וויסען, נאָר ער וויל אויסנעפינען פון איהר וואָס זי וויים פון איהם.

בייַ טיי און סינאַרעט, רוהיג, נאַכלעסיג, זעלטען אָנקוקענדיג איהם, האָט זי איהם דערצעהלט, וואָס זי וויים פון איהם. ביז אויף די לעצטע עטליכע יאָהר האָט זי נעלייענט אַלץ, וואָס ער האָט נעשריעבען. אויך זי איז נעווועזען איינע פון די יענגע לייפהאָבער פון דער אידישער ליטעראַטור, וועלכע האָבען איהם נעהאַלטען פאַר אַ האָפנונג און אַ סך זיך פון איהם פערשפּראָכען. אָבער די לעצטע עטליכע יאָהר האָט זי איהם אויפגעהערט צו לייענען. זיין קונסט איז נעווארען אַ נאַסענפרוי.

ער האָט אויפגעשוידערט, וען זי האָט עס אַרויסגעזאָגט. די האַנד, וועלכע האָט נעהאַלטען דאָס גלאָז טיי, האָט אַ ציטער געטאָן. ער האָט נערוועז אַ לאַך געטאָן און אַוועקגעשטעלט דאָס גלאָז.

זי האָט עס בעמערקט, אָבער אונברחמנות׳דיג פּאָרטגעזעצט. זי וואָלט זיך נישט געוואונדערט, וען זי וואָלט נעפונען אין זיינע לעצטע ווערק אַ סך פּלאַניאַטען, נע׳גנב׳עטע און איבערנעניצעווועטע זאַכען פון אַנדערע אויטאָרען און אַנדערע שפּראַכען.

זי האָט איהם נעענטפערט קאַלט:

„דאָס האָב איך אייך געוואָלט זאָגען. איבריגענס, נישט א׳ך וויל פון אייך וויסען, נאָר די נעוועלשאַפט, וועלכע בעשעפטיגט מיך."

ער האָט נראד געקלערט, אַז ער וואָלט געוואָלט, זי זאָל אַראָבנעמען דאָס הויטעל, כדי ער זאָל קאָנען זעהן איהר נאַנצען שטערן. אָבער איהרע ווערטער האָבען איהם עפּעס נענעבען אַ שאָקעל און אַוועקגעריסען פון דעם נעדאַנק. יעצט האָט ער נעוואָלט וויסען, וואָס האָט זי נעמיינט מיט דעם „איבריגענס".

„דאָס, וואָס איהר האָט נעהערט," האָט זי נעענטפערט הארט און פיינדליך. „די נעוועלשאַפט וויל פון פון אייך וויסען אייער מיינונג וועגען דער צוקונפט פון דער אידישער ליטעראַטור דאָ אין לאַנד."

„אויב איהר אַליין זייט נישט פעראינטערעסירט אין דער פראַגע, וועט איהר בשום אויפן נישט קאָנען ריכטיג איבערגעבען מיין ענטפער," האָט ער נעזאָגט.

אַן אירָאָנישער שמייכעל האָט אויפגעלויכטען אין איהרע נרויסע אויגען.

„וואָר׳ט אייך נעזאָגט, אַז איך בין נישט פּראַינטערעסירט?""

„פאַר וואָס־זשע בעשטעהט איהר דוקא, אז די נעוועלשאַפט האָט אייך נעשיקט?"

שאַפען אין די יאָהרען, ווען ער איז געווען די גרויסע אָפּנונג. בלויז די טעאַטער־שמיק... אָבער אין זיי אויך — —

ער האָט זיך פערכאַפּט. ער האָט דערפיהלט, אַז ער מאַכט זיך נאָך בילינער אין איהרע אויגען. איהרע אויגען האָבען געקראָגען אַזאַ גלאַנצווייליגקייט, מידען אויסדרוק.

„ניין, איך רעד נישט דאָס!" האָט ער אויסגעשריען מיט גרויסען ליידען אין גע־זיכט, די האַנד צודריקענדיג צום שטערן.

אַ ווייל איז ער געזעסען שטום, און דערנאָך האָט ער אָננעהויבען מיט שטאַרען בליק, קוקענדיג פאַרביי איהר:

„דער אמת איז... דער אמת איז..."

און ער האָט אָנגעהויבען צרויסצולעגען דעם אמת וועגען זיך. מיט גרויסער אָפּגע־היט און אַ סך שאַרפער, ווי זי האָט גערעדט. דאָס איז נעווען די בייזעסטע זעלבסטקריטיק. א גיפטיג ארויסשפייען זיך אַליין אין נעזיכט. אָבער אַזוי רעדענדיג איז ער נעווארען דער בעסערער, דער גרויסער, דער, וועלכער האָט געוועקט די גרויסע האָפּנונגען. ער האָט זיך אַראָבגעלאָזען טיף אין זיין נשמה און אַרויפגעבראַכט פון דאָרטען זיינע בייזקעניסען. די זעהונגען, וועלכע ער האָט פערדונקעלט דורך דעם כלומרסטדיגען וויל פון דער מאַסע. זיינע פלענער, וועלכע ער האָט נישט אויסגע־פירט, וויל ער האָט נעדאַרפט מאַכען א לעבען. יעצט איז ער געווען דער שאפער, דער איינציגער.

פלוצלונג אין מיטען רעדען, ווען ער האָט געזוכט אַ פּאַסיג וואָרט, האָט ער בע־מערקט, אַז זי איז זעהר אויפגערעגט. איהרע באַקען זיינען נעווען שטאַרק פער־פלאַמט, איהרע אויגען האָבען גענרעגט. מיט אַלע איהרע פיבערן איז זי נאָכגענאַנ־גען זיינע גדאַנקען, דורסטיג געשלונגען זיינע ווערטער, מיט קלאַפענדיגען האַרץ און וויט אויפגעפענטער נשמה.

ער האָט זיך איבערגעריסען און נעמאַכט גרויסע אויגען.

„וי מערקווירדיג!"

„וויל אזוינע שריפטשטעלער וי איהר האָבען אליין קיין צוקונפט נישט און עס ארט זיי נישט די צוקונפט פון זייער ליטעראַטור. איהר האָט נאָר קיין ליטעראַטור נישט, וועלכע איהר וואָלט נעוואָלט ענטוויקלען, בערייכערן. אייך אינטערעסירט דאָס נאָר נישט, דער כלל, איהר...“

זי האָט נעוואָלט נאָך עפעס זאָגען, אָבער זי האָט זיך איבערגעריסען, מיט כעס־פונקען אין די אויגן, ארויסגערעדט:

„איהר וועט אַזוי גוט זיין זאָגען מיר, וואָס די געזעלשאפט וויל וויסען.“

ער האָט אַ טראַכט געטאָן, אַז אַזוי האַרט און בייז רעדען קאָן נאָר אימיצער, וועמען ער איז זעהר נאָהענט נעווען, וער עס האָט וועלקיך וואָס פערלאָרען אין איהם. ער האָט זיך אָנגעשפּאַרט אָן וועגטעל פון שטול, אַיינגעקוקט זיך אין איהר מיט זיין „פסיכאָלאָגישען“ בליק און שטיל נעזאָגט, צעהלענדיג די ווערטער:

„איהר וויסט, איהר׳ט מיר אַ לינען נעזאָגט — ענטשולדיגט! — עס איז נע־וועזען נישט אמת, וען איהר האָט נעזאָגט, אַז איהר זייט געקומען צו מיר, וויל מען האָט אייך געשיקט. איהר האָט שוין לאַנג געווכט די געלענהייט צו טרעפען זיך מיט מיר, כדי איהר זאָלט מיר קאנען דאָס אַלץ זאָגען, וואָס איהר האָט מיר אָנגעריעדט היינט און עהרנעכטען.“

זי האָט דורכגעלאָזען צווישען די ציינער:

„מעגליך, אַז דאָס איז אמת.“

און ער האָט געפרעגט וויך און צוריק:

„פאַרוואָס נאָר „מעגליך“? פאַרוואָס וויל איהר נישט צוגעבען, אַז דאָס א׳ז אמת?“

אין דעם מאָמענט האָט זי אויף איהם רחמנות געקראָגען, און עס האָט זיך איהר נעדאַכט, אַז זי איז געווען אַביסעל שוין צו־שטריינג. איהר בליק איז וויבער גע־וואָרען. ער האָט עס גליך בעמערקט און צוריקגעדרייט זיך, וויטער וויך און צוריק.

ער האָט זיך נישט עגטשולדיגט פאַר זיין אַרבייט. צו וואָס? ער וועט דאָך איהר נישט פערשפּרעכען, אַז ער וועט זי אויפהערען. ער האָט אויך נישט געוווכט פאַר זיך קיין ענטשולדיגונג. ער האָט געוואוסט: די ענטשולדיגונג, וועלכע ער קאָן אָנגעבען, איז אויך די ענטשולדיגונג פון דער נאַסענפרוי, וועלכע ער פערלאַכט דאָך. אָבער ער האָט נעוואָלט, אַז זי זאָל וויסען, אַז ער האָט נארישט געגנבעט, בייז קיינעם נארישט פערנומען, ער איז נישט אַראָבנעזונקען צו דער מדרגה פון אַ פּלאניאטאָר. אַלין, וואָס איז ארויסגעקומען פון אונטער זיין פען, איז שטענדיג זיין איינענם געווען. סיידען דאָ און דאָרטין אַ סצענע אין זיינער אַ פיעסע, אַ טעאַטער־עפעקטעל. דאָס איז אַ קלייי־נינקייט. און ער האָט נעוואָלט זי זאָל וויסען, אַז זעהר אַ סך פון זיינע זאכען פאַר די לעצטע יאָהרען זיינען נאָר נישט שלעכט נעווען, און אַ סך זיינען אַפילו זעהר גוט נעווען, וועדליג עטליכע מענ ער צוריקנען צו זיינע בעסטע, וועלכע ער האָט נע־

און דאָס איז, וואָס דער שריפטשטעלער נפתלי מענקין האָט נעטאָן, ווען ער האָט זיך געפונען און דערזעהן זיין וועג בײַם לײכט, וואָס האָט איהם אויסגעפעהלט בײַ אַהער:

ער האָט צוריסען די מאַנוסקריפטען, אויף וועלכע ער האָט געאַרבײט, און אַוועקגעשריעבען אין דער צייטונג, פון וועלכער ער האָט געמאַכט אַ לעבען, אַז ער וועט מעהר איהר מיטאַרבײטער נישט זיין. ער וויל זיך אַבּיסעל אויסרוהען פון שרײבען, האָט ער געשריעבען, פערנעסען דעם כלומרסטדינגען געשמאַק פון דעם לײבען פובליקום, בעפרייען זיך פון דעם כלומרסטדינגען ווילען פון דער מאַסע.

און אין דעם זעלבינגען טאָג האָט ער אויפגעזוכט זיינעם אַ פריינד, אַ פארמאַן אין אַ שניידער שאפּ, און אָהן פאַררעדעם אַ פרעג געטאָן איהם:

„ווי לאַנג דאַרף נעמען צו ווערען אַן אפרייטאר?“ — —

1920.

4

און פֿלוצלונג איז איהם געווארען קלאָר: דאָס איז די פרוי, וועלכע נאָט האָט פאַר איהם בעשאַפען. דאָס איז די פייערזייל, וואָס ער האָט געדאַרפט האָבען פאַר זיך זיין נאַנץ לעבען. וועז ער וואָלט זי געטראָפען אין אָנהויב פון זיין שריפטשטעלע־ רישער טעטיגקייט, וואָלט ער זיכער נישט פערקראָכען אין דער בלאָטע, אין וועלכער ער געפינט זיך איצטער. ער האָט פערבלאָנדזשעט, וויל דאָס ליכט, וואָס נאָט האָט פאַר איהם בעשאַפען, האָט איהם נישט דערגרייכט אין דער ריכטינער צייט.

„פֿאַרוואָס זייט איהר פלוצלונג ענטשווינען געווארען?" האָט זי איהם נעפרעגט. זי האָט זיך אפילו נישט געפיהלט פערלעגען פאַר איהר אויפרעגונג. זי האָט נעוואָלט, ער זאָל וווייטער אַזוי רעדען. זי האָט נעפיהלט בעפרייונג אין זיין רעדען.

ער האָט אַ וויילע גשוווינען און דערנאָך לאַנגזאַם ארויסגערעדט:

„אַ מענש האָט זיך יעצט נעפונען און דערזעהן זיין וועג ביי דעם ליכט, וואָס האָט איהם אויסגעפעהלט."

ער האָט אויסגעשטרעקט צו איהר די האַנד. זי האָט איהם דורכגענומען מיט די אויגען, און דערנאָך לאַנגזאַם אַרייננעלעגט איהר האַנד אין זיינער.

אינהאלט

I

זייטע
ברוריה 9
די נסיונות פון ר׳ עקיבא 53
יוחנן כהן גדול 63
זרובבל 79

II

דער קארשון 103
די וואַנט 117
אייגער, וואָס האָט זיך געפונען 143

CAYAY.

#475

CAYAY.

#475

L

ר"א אכבאכע/הבאן

CAYAY E/E בוסכ,

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT
21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it.

A fine of 4 cents a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below. No book will be issued while a fine remains unpaid.

OCT 9 '86
OCT - 3 1985